

ΑΘΗΝΑ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΣΧΟΛΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ • ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2020

70 ΧΡΟΝΙΑ ΣΕΘΑ
1950-2020

ΟΡΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ:

Επιδίωξη της ΣΕΘΑ από την εξαμηνιαία επανέκδοση της «ΑΘΗΝΑ» αποτελεί η ενίσχυση του διαιλόγου μέσα από τις σελίδες της επιθεώρησης για θέματα που αφορούν στην εθνική άμυνα και ασφάλεια.

Εκτός από άρθρα, εργασίες και δοκίμια είναι ευπρόσδεκτη και η κριτική επί του περιεχομένου της και φυσικά η κατάθεση ιδεών για τη βελτίωση της. Προσδοκούμε η επανέκδοση να αναδείξει τον χαρακτήρα «αγοράς» ώστε όλοι να μπορούν βουλευόμενοι να συνεισφέρουν.

ΣΤΗΝ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΣΕΘΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΟΝΤΑΙ:

- Επιστημονικές εργασίες και διαλέξεις
- Πρακτικά Ημερίδων που διοργανώνει.
- Εκπαιδευτικές και λοιπές δραστηριότητες της Σχολής
- Δε δημοσιεύονται εργασίες που περιέχουν διαβαθμισμένες πληροφορίες, που δεν τεκμηριώνεται το περιεχόμενό τους, ή περιέχουν εκφράσεις, που δε συνάδουν με το ήθος και το πνεύμα της Σχολής.
- Οι δημοσιευμένες εργασίες και άρθρα εκφράζουν τον συντάκτη και δεν απηχούν απαραίτητα τις απόψεις της Σχολής.

ΟΡΟΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗΣ:

- Τα κείμενα και τα άρθρα δε πρέπει να υπερβαίνουν τις 4000 λέξεις και πρέπει να περιλαμβάνουν επιστημονική τεκμηρίωση-βιβλιογραφία, ενώ πρέπει να υποβάλλονται ηλεκτρονικά σε μορφές .doc, pdf.
- Οι βιβλιογραφικές σημειώσεις πρέπει να έχουν ενιαία αρίθμηση, να ευρίσκονται στο τέλος του άρθρου και να δίνονται ως εξής: Για βιβλία-μονογραφίες: Ονοματεπώνυμο συγγραφέα, τίτλος βιβλίου και υπότιτλος, πόλη έκδοσης, εκδοτικός οίκος, έτος έκδοσης, σελίδες. πχ.: John Keegan, Η Ιστορία του Πολέμου, Αθήνα, εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη - Νέα Σύνορα, 1997, σελ.3-12. Για άρθρα-μελέτες: Ονοματεπώνυμο συγγραφέα, τίτλος άρθρου εντός εισαγωγικών, περιοδικό, αριθμό τεύχους, χρονολογία, σελίδες, πχ.: Ελευθερία Μαντά, «Η νέα Ιταλική Ostpolitik και η στρατηγική θέση της Αλβανίας», Γεωπολιτική, τ.11, Οκτώβριος 2000, σελ.35-42.
- Οι εργασίες όταν απαιτείται πρέπει να συνοδεύονται από τους σχετικούς χάρτες και τα σχεδιαγράμματα, μαζί με υπότιτλους. Φωτογραφίες δημοσιεύονται μόνο εάν το περιεχόμενό τους κρίνεται αναγκαίο για την πληρέστερη ενημέρωση του αναγνώστη.
- Η οποιαδήποτε συνεργασία πρέπει να παραδίδεται σε ηλεκτρονική μορφή καθώς και σε δύο τυπωμένα αντίγραφα, e-mail: res3@hndc.mil.gr.

Υποβολή για δημοσίευση μπορεί να γίνει οποτεδήποτε. Το περιοδικό εκδίδεται δύο φορές το χρόνο.

Σχόλια, προτάσεις και κριτική επί άρθρων υποβάλλονται στο e-mail: res3@hndc.mil.gr. Συντακτική ομάδα επιλέγει περί της περαιτέρω δημοσίευσης των.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΡΑΦΕΙΑ

ΚΤΗΡΙΟ ΣΧΟΛΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ

Ευελπίδων 6 και
Μουστοξύδη

Τηλ.: 2108896500
Fax: 2108896545
e-mail: it1@hndc.mil.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ ΤΜΗΜΑ ΜΕΛΕΤΩΝ- ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΗΣ ΣΕΘΑ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-ΣΥΝΤΑΞΗ

Πχος Βασίλειος Τσούκας ΠΝ
Σμχος (Ι) Ιωάννης Φυτάς
Δρ Γεώργιος Μούρτος
ΕΜΘ Ανθστής (ΠΒ) Περεσφόνη Μίγγου

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ- ΕΚΤΥΠΩΣΗ- ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ

Τυπογραφείο Ελληνικού
Στρατού (ΤΥΕΣ)

ΔΙΑΝΟΜΗ

Υπουργεία, Γενικά Επιτελεία,
Στρατιωτικοί Σχηματισμοί,
ΓΕΕΦ, Στρατιωτικές Σχολές,
Σπουδαστές ΣΕΘΑ,
Ινστιτούτα και Ερευνητικά Ιδρύματα,
Ενώσεις Αποστράτων

Χαιρετισμός κ. Διοικητού ΣΕΘΑ

Editorial

Άρθρα

Η Εθνική μας Άμυνα έχει τη Σχολή της
Στρατηγός ε.α. Δημήτριος Σκαρβέλης
επίτιμος Α/ΓΕΕΘΑ..... 6

The Dominance of Strategy and the Deficit of Strategic Thinking
Δρ. Γεώργιος Μούρτος,
Αναπλ. Καθηγητής Φώτιος Μουστάκης,
Δρ Stacey German 10

Η Στρατιωτική Κοινωνιολογία και οι προκλήσεις για τις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις
Καθηγητής Γεράσιμος Καραμπελιάς 18

The Battle of Salamis - 2,500 years after: source of an everlasting Greek identity
Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κωνσταντίνα Μπότσιου 26

Δίκαιο και Στρατιωτική χρήση των Συστημάτων μη Επανδρωμένων Αεροσκαφών
Αντώνιος Μανιάτης..... 32

Εργασίες Σπουδαστών

Υβριδικός πόλεμος: Η Αμφισβήτηση της Ορθόδοξης Ανάλυσης και των προκαταλήψεων
Συνταγματάρχης (ΠΖ) Βασίλειος Μήτσιος..... 42

Δραστηριότητες

Αφιέρωμα στα 70 χρόνια της ΣΕΘΑ..... 61

Επισκέψεις-Ομιλίες..... 84

Τελετές ΣΕΘΑ..... 88

Editorial

Το 2020, που εκπνέει σε μερικές ημέρες, ήταν από κάθε άποψη ένα έτος διαφορετικό από τα προηγούμενα, τόσο για το σύνολο του κρατικού μηχανισμού όσο και για τις Ένοπλες Δυνάμεις, που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν παρατεταμένες και πρωτόγνωρες κρίσεις. Αρχικά ήταν η μεταναστευτική κρίση, που έγινε αντικείμενο εκμετάλλευσης από την Τουρκία κι οδήγησε στα γεγονότα του Έβρου στις αρχές του έτους. Στη συνέχεια, στα μέσα του καλοκαιριού οι τουρκικές προκλητικές ενέργειες στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο με το ερευνητικό σκάφος που εκτελεί μέχρι και τη στιγμή που γράφεται αυτό το κείμενο, σεισμικές έρευνες για υδρογονάνθρακες, τη συνοδεία πολεμικών πλοίων. Παράλληλα η πανδημία του κορονοϊού, η οποία δοκιμάζει τη χώρα σε όλα τα επίπεδα, ήδη για εννέα μήνες, με το πέρας της να προσδιορίζεται μέσα στο 2021. Τα γεγονότα αυτά δείχνουν ανάγλυφα τη σημασία της στρατηγικής που πρέπει να διαθέτει η χώρα σε όλα τα επίπεδα, για να μπορεί να αντιμετωπίζει με επιτυχία τις αναδυόμενες κρίσεις. Η Σχολή Εθνικής Άμυνας ως το ανώτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα της χώρας έχει ασχοληθεί και συνεχίζει να ασχολείται, με τη μελέτη όλων αυτών των θεμάτων που μετεξελίχθηκαν σε κρίσεις κατά το τρέχον έτος.

Η πριν από 70 έτη ίδρυση της Σχολής, αποτελεί το κεντρικό θέμα του παρόντος τεύχους του περιοδικού ΑΘΗΝΑ. Στο παρόν τεύχος ο αναγνώστης μπορεί να διαβάσει στην ενότητα Άρθρα, το άρθρο του επιτίμου Αρχηγού ΓΕΕΘΑ και Ακαδημαϊκού Στγού ε.α. Δημητρίου Σκαρβέλη με τίτλο «**Η Εθνική μας Άμυνα έχει τη Σχολή της**». Στη συνέχεια ακολουθεί ένα αγγλόφωνο άρθρο, αναδημοσίευση από το περιοδικό του Βρετανικού Βασιλικού Ναυτικού Naval Review, τεύχους Νοεμβρίου 2020, με

τίτλο «**The Dominance of Strategy and the Deficit of Strategic Thinking**», που συνυπογράφεται από τρεις συγγραφείς, τον Δρ. Γεώργιο Μούρτο Σύμβουλο Ακαδημαϊκών Σπουδών της ΣΕΘΑ και υπεύθυνο για τη συνεργασία με το ΠΜΣ του Πανεπιστημίου του Plymouth, τον Αναπληρωτή Καθηγητή του Πανεπιστημίου του Plymouth κ. Φώτιο Μουστάκη και την Dr Tracey German, Καθηγήτρια στο Βασιλικό Κολλέγιο του Λονδίνου. Ακολουθεί ένα άρθρο με τίτλο «**Η Στρατιωτική Κοινωνιολογία και οι προκλήσεις για τις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις**» του Καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου και της ΣΕΘΑ, κ. Γεράσιμου Καραμπελιά. Στη συνέχεια υπάρχει ένα ακόμη αγγλόφωνο άρθρο με τίτλο «**The Battle of Salamis -2,500 years after: source of an everlasting Greek identity**» της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και Καθηγήτριας της ΣΕΘΑ κ. Κωνσταντίνας Μπότσιοιου. Τέλος η ενότητα των άρθρων συμπληρώνεται με το άρθρο «**Δίκαιο και Στρατιωτική Χρήση των Συστημάτων μη Επανδρωμένων Αεροσκαφών**» του κ. Αντωνίου Μανιάτη, νομικού. Στην ενότητα Εργασίες Σπουδαστών, δημοσιεύεται η εργασία με τίτλο «Υβριδικός Πόλεμος: Η Αμφισβήτηση της Ορθόδοξης Ανάλυσης και των Προκαταλήψεων» του Σχη (ΠΖ) Βασιλείου Μήτσιοι, η οποία άριστευσε στο ΠΜΣ του Παντείου Πανεπιστημίου. Στη συνέχεια ακολουθεί ένα αφιέρωμα στην ιστορία της Σχολής και το τεύχος κλείνει με φωτογραφικό υλικό από επισκέψεις διακεκριμένων ομιλητών και από τελετές που έλαβαν χώρα στη Σχολή κατά το 2020.

Καλή ανάγνωση
Πλοίαρχος Βασίλειος Τσούκας Π.Ν.
Διευθυντής Σπουδών

Χαιρετισμός Διοικητού ΣΕΘΑ Αντιστρατήγου Σπύρου Γερασίμου Ρώσση

Η Σχολή Εθνικής Άμυνας αποτελεί το ανώτατο στρατιωτικό ακαδημαϊκό ίδρυμα με μακροχρόνια ιστορία και παράδοση, από το 1950 έως σήμερα. Αποτελεί το τελευταίο και υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης για τα στελέχη των Ενόπλων δυνάμεων, των Σωμάτων ασφαλείας και της ευρύτερης Δημόσιας Διοίκησης, σε θέματα αμυντικής πολιτικής και Εθνικής Στρατηγικής και παράλληλα λειτουργεί ως επιστημονικός φορέας στο χώρο των Ενόπλων δυνάμεων της Χώρας μας για θέματα αμυντικής πολιτικής και Εθνικής Στρατηγικής.

Η Σχολή προσαρμοζόμενη κάθε φορά στις υφιστάμενες εθνικές επιδιώξεις αλλά και διεθνείς εξελίξεις, σε μια δύσκολη περίοδο γεωπολιτικών ανακατατάξεων, ενδεχόμενων ευκαιριών αλλά και κινδύνων, -παρέχει υψηλού επιπέδου ακαδημαϊκή εκπαίδευση με διδακτικό προσωπικό αποτελούμενο από καθηγητές ΑΕΙ, εξωτερικούς ομιλητές και συνεργάτες υψηλού επιπέδου, ενώ εξέχουσες προσωπικότητες του πολιτικού, στρατιωτικού, κοινωνικού χώρου και της επιστημονικής κοινότητας, τόσο της χώρας μας όσο και του εξωτερικού, συμπληρώνουν με τις ομιλίες και τις παρουσιάσεις τους, τον κύκλο σπουδών της Σχολής, προκειμένου να αποδίδει στελέχη με σφαιρικές γνώσεις, στρατηγική σκέψη και κατανόηση του Διεθνούς συστήματος και της γεωστρατηγικής/γεωοικονομικής κατάστασης.

Επιπλέον η Σχολή συνεργάζεται με ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τόσο του εσωτερικού, όσο και του εξωτερικού, καθώς και με αντίστοιχες σχολές του εξωτερικού, παρέχοντας δυνατότητες στους σπουδαστές για ευρύτερη μελέτη επί θεμάτων στρατηγικών σπουδών ασφαλείας, εφαρμοσμένη στρατηγική και διεθνή ασφάλεια, γεωπολιτική ανάλυση και αμυντικές σπουδές κ.λ.π., ενώ παράλληλα επιδιώκει περαιτέρω συνεργασίες, τόσο στο εσωτερικό, όσο και στο εξωτερικό.

Μέσα σε μια πορεία 70 χρόνων ιστορίας της, η Σχολή λειτούργησε και εξελίχθηκε σε όλο το φάσμα των λειτουργιών της, διατηρώντας όμως αναλλοίωτα όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που την καθιστούν μοναδική και ξεχωριστή, ώστε να συνεχίσει να επιτελεί με επιτυχία την αποστολή της και να καθίσταται μοχλός εκσυγχρονισμού και δεξαμενή παραγωγής στρατηγικής σκέψης.

Η ΣΕΘΑ, με πίστη, αφοσίωση και προσήλωση στους θεσμούς, την τιμή και το καθήκον, σεβασμό στην προσωπικότητα, θα συνεχίσει στο διηνεκές να αποτελεί δεξαμενή στρατηγικής σκέψης για την υποστήριξη των εθνικών συμφερόντων μας και το καλό της πατρίδας μας.

Η Εθνική μας Άμυνα έχει τη Σχολή της

Στρατηγός ε.α. Δημήτριος
Σκαρβέλης

Επίτιμος Αρχηγός ΓΕΕΘΑ
Μέλος Ακαδημίας Αθηνών

« Η ΣΕΘΑ λοιπόν, συμπληρώνει τα 70 χρόνια συνεχούς λειτουργίας της. Μεγάλος σταθμός στην ιστορία της, στην απόδοσή της, στην προσφορά της στην Πατρίδα. »

Το έτος το οποίο διανύουμε, είναι το εβδομηκοστό έτος ύπαρξης και αδιαλείπτου λειτουργίας της ΣΧΟΛΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΗΣ (ΣΕΘΑ). Αυτό από μόνο του, χωρίς να συνυπολογίζεται το συνολικό έργο της και η όλη προσφορά της, αποτελεί αξιόλογο, γεγονός. Σκόπιμο κρίνεται, ο εορτασμός των εβδομήντα χρόνων της Σχολής, να γίνει αφορμή για μία εκτίμηση του μέχρι σήμερα έργου της Σχολής για έναν απολογισμό, με άλλα λόγια να αξιολογηθεί για το τι έχει κάνει έως τώρα και αν απαιτείται να επαναπροσδιορισθούν η αποστολή και ο τρόπος λειτουργίας της. Το παρόν άρθρο δεν έχει τέτοιο σκοπό, είναι επετειακό, εορταστικό και δεν έχει τέτοια δυνατότητα, ούτε διαθέτει τα απαιτούμενα στοιχεία και μέσα να κρίνει. Άλλοι θα κρίνουν την πρόταση αυτή, που μπορεί να κάνει τα 70 χρόνια της Σχολής, σταθμό στην ιστορία της.

Η Σχολή, απόφοιτος της οποίας είναι και ο γράφων, ιδρύθηκε αμέσως μετά τη δεκαετία των πολέμων, αυτή του 1940. Ιδρύθηκε το 1950, την 30ή Μαΐου, με διαταγή του Αρχιστρατήγου Αλ. Παπάγου, Αρχηγού τότε του ΓΕΕΘΑ, εις το οποίο και υπάγεται μέχρι σήμερα. Είναι προφανές ότι, την ίδρυση της Σχολής επέβαλαν δύο κυρίως ανάγκες, οι οποίες πρέπει να είχαν διαπιστωθεί κατά τη δεκαετία των πολέμων που είχαν προηγηθεί. Πρώτον, η ανάγκη κατάρτισης Αξ/κών Επιτελών Εθνικής Αμύνης και Διοικητών Σχηματισμών και Αρχηγών Κλάδων υψηλού επιπέδου, ο ορίζοντας γνώσεων των οποίων να εκτείνεται πέραν του καθαρώς στρατιωτικού πεδίου. Να κατανοούν το γεωλογικό και γεωστρατηγικό περιβάλλον της Χώρας, τις ποικίλες δυνατότητες, αλλά και αδυναμίες της, οι οποίες επηρεάζουν το στρατιωτικό παράγοντα, να διαμορφώνουν τη στρατιωτική στρατηγική της Χώρας και να εκτιμούν σωστά τα θέματα που εγείρονται στο πεδίο της Εθνικής Ασφαλείας. Δεύτερον, η ανάγκη κατάρτισης Επιτελών Εθνικής Αμύνης, όχι αποκλειστικά στο πλαίσιο των τριών Κλάδων των Ε.Δ., αλλά σε ευρύτερο πλαίσιο, που να αγκαλιάζει το σύνολο σχεδόν των Κρατικών Υπηρεσιών που μπορούν να συνεισφέρουν στην Εθνική Ασφάλεια. Ο πόλεμος διεξάγεται από τις Ε.Δ., οι οποίες αποτελούν την αιχμή του δόρατος. Το λοιπό μέρος του δόρατος το καλύπτουν οι ποικίλες κρατικές υπηρεσίες, ανάλογα με τα μέσα και τις δυνατότητές τους. Το Κράτος μάχεται, όχι μόνο ο στρατός και τα στελέχη των Ε.Δ. και των Κρατικών Υπηρεσιών πρέπει να έχουν κοινή εκπαίδευση, συναντίληψη του έργου των, να μιλούν την ίδια γλώσσα, να συντονίζουν την όλη προσπάθεια, να συνεργάζονται. Γι' αυτό και στη Σχολή Εθνικής Αμύνης, από την ίδρυσή της, φοιτούν και Αξιωματικοί των Σωμάτων Ασφαλείας (ΕΛΑΣ, Λιμενικό, Πυροσβεστική..) καθώς και Ανωτέρων Υπαλλήλων των Υπουργείων, Οργανισμών και Επιχειρήσεων του Δημοσίου, αλλά και του Ιδιωτικού Δικαίου, ώστε να καταστούν ικανοί να χειρίζονται θέματα Εθνικής Αμύνης στο δικό τους κύκλο υπηρεσιών.

Η ΣΕΘΑ είναι η ανώτερη σε εκπαιδευτικό επίπεδο Σχολή που διαθέτουν οι Ε.Δ. μας. Μεγάλο αριθμό Σχολών διαθέτουν οι Κλάδοι του Στρατού, του Ναυτικού και της Αεροπορίας για την εξειδίκευση στελεχών, την εκμάθηση των οπλικών συστημάτων, την απόκτηση γνώσεων τακτικής και στρατηγικής, τη σχεδίαση επιχειρήσεων, τη σπουδή μεθόδων διοικήσεως και γενικά την κατάρτιση σε όλους τους τομείς στρατιωτικής δράσης. Σε όλη του τη σταδιοδρομία ο Αξιωματικός κατά διαστήματα φοιτά σε στρατιωτικά σχολεία δικά μας και ξένα. Στις Ε.Δ. έχει την απόλυτη εφαρμογή της η πολυσυζητημένη «δια βίου μάθηση» και γίνεται η σύζευξη της εμπειρίας από την υπηρετήση σε διαφόρους Τομείς, με τη μάθηση που προσλαμβάνεται στα σχολεία.

Από τα όσα έχουν προαναφερθεί γίνεται φανερό ότι, η ΣΕΘΑ έχει ως αποστολή την κατάρτιση Στρατιωτικών Στελεχών και Ανωτέρων Κρατικών Υπαλλήλων στο χειρισμό θεμάτων Εθνικής Αμύνης και γενικότερα Εθνικής Ασφαλείας. Η φοίτηση των σπουδαστών γίνεται κατόπιν επιλογής των από τους κλάδους των Ε.Δ. και τα Υπουργεία, με φυσική παρουσία κατά τη διδασκαλία, η οποία συμπληρώνεται με κατ' οίκον εργασίες. Η διάρκεια της φοίτησης είναι 7-9 μηνών, ο δε αριθμός των σπουδαστών κυμαίνεται μεταξύ 60 και 70 ατόμων. Αναφερόμεθα στο βασικό τμήμα σπουδών της Σχολής, το οποίο και λειτουργεί από την ίδρυσή της έως σήμερα. Όμως οι εξελίξεις των τεχνικών μέσων στην εκπαίδευση και η επιδίωξη της Σχολής για διεύρυνση του κύκλου της παρεχομένης μάθησης, συνετέλεσαν στην ανάπτυξη και άλλων τμημάτων, όπως

είναι το Τμήμα ΔΙ.ΜΑ. (Διαδικτυακής Μάθησης) με αριθμό συμμετεχόντων κάθε φορά υπερβαίνοντα τους 100, το Διεθνές Τμήμα Σπουδών, τα διάφορα Σεμινάρια και τα Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ). Η Σχολή βρίσκεται σε συνεχή συνεργασία με Πανεπιστήμια του εσωτερικού και εξωτερικού, αποβλέπουσα στην άντληση γνώσεως και στη διατήρηση, η και επαύξηση, του εκπαιδευτικού της επιπέδου, Για τους ίδιους λόγους συνεργάζεται επίσης με τις αντίστοιχες Σχολές των κρατών μελών του ΝΑΤΟ.

Το εκπαιδευτικό προσωπικό της Σχολής προέρχεται από τις Ε.Δ. και τα ΑΕΙ της Χώρας, καθώς και από μεγάλο αριθμό εξειδικευμένων επιστημόνων ημετέρων και ξένων για τη διδασκαλία σε ειδικά αντικείμενα. Για την διευκόλυνση της διδασκαλίας η Σχολή διαθέτει πλούσιες σε διδακτικά μέσα αίθουσες και τέτοιες εργασίας, καθώς και αίθουσα Η/Υ στη διάθεση των σπουδαστών. Διαθέτει ακόμα δική της Ηλεκτρονική Πλατφόρμα Διαδικτυακού Αποθετηρίου για χρήση από τους σπουδαστές και Βιβλιοθήκη καλύπτουσα τις ανάγκες της εκπαίδευσης.

Άξιο επισήμανσης είναι το γεγονός ότι, από δεκαετίες έχει ιδρυθεί και λειτουργεί ο «Σύνδεσμος Επιτελών Εθνικής Αμύνης» από τους αποφοίτους της ΣΕΘΑ, ένας πολύ δραστήριος και δυναμικός Σύνδεσμος, σε συγκατοίκηση με τη ΣΕΘΑ στο Αβερύφειο Μέγαρο του πεδίου του Άρεως. Έτσι οι απόφοιτοι της ΣΕΘΑ δεν αποκόπτονται από τη Σχολή, αλλά διατηρούν την επαφή, όχι θεωρητικά, αλλά σε πρακτική μορφή, με ομιλίες και ποικιλία συνεργασιών. Σημαντικό προϊόν του Συνδέσμου είναι η περιοδική έκδοσή του με τον τίτλο «ΕΠΑΛΞΕΙΣ», με πλούσια πάντα ύλη σε θέματα Αμύνης και Ασφάλειας, επιπέδου τέτοιου, ώστε να τύχει βράβευσης και από την Ακαδημία Αθηνών.

Είναι γεγονός ότι, σε περίοδο ειρήνης, η κυριότερη δραστηριότητα των Ε.Δ. είναι η εκπαίδευση του προσωπικού. Ιδιαίτερη σημασία έχει η εκπαίδευση των στελεχών, η οποία συντελείται στα Σχολεία που έχουν αναπτύξει οι Ένοπλες Δυνάμεις, καθώς επίσης και σε στρατιωτικές σχολές του εξωτερικού, αλλά και σε ΑΕΙ δικά μας και ξένα. Η απόδοση των Ε.Δ. είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα της εκπαίδευσης και της γνώσης που αποκτάται από αυτήν. Οι απαιτήσεις για εκπαίδευση έχουν αυξηθεί στις ημέρες μας και συνεχώς αυξάνονται. Τις δημιουργούν οι εξελίξεις, κυρίως τεχνολογικής φύσεως, στα οπλικά συστήματα και λοιπά μέσα, που με τη σειρά τους επηρεάζουν τα δόγματα και τις τακτικές. Είναι μια συνεχής διαδικασία, διότι το προσωπικό αποχωρεί κάποτε και αντικαθίσταται με νέο, που πρέπει να εκπαιδευτεί.

Μετά το Β'ΠΠ έχει παγκοσμίως συντελεσθεί μια τεχνολογική επανάσταση στο στρατιωτικό τομέα, ιδίως μια εξέλιξη στα οπλικά μέσα, αρχής γενομένης από τα πυρηνικά όπλα, που επέβαλε μια ταχεία αναθεώρηση των μέχρι τότε αρχών του πολέμου, μία αναθεώρηση που συνεχίζεται με διεύρυνση του γνωστικού χώρου, αφού πια δεν μιλάμε για άμυνα, αλλά γενικά για ασφάλεια, για ασύμμετρους και υβριδικούς πολέμους, για κυβερνοπόλεμο και παραλυτικές επεμβάσεις. Αντιλαμβάνεται πλέον και ο αμήτοχος ότι, η εκπαίδευση είναι όσο ποτέ αναγκαία, με δυνατότητα κάλυψης όλου του φάσματος της στρατιωτικής γνώσης, από τη γεωπολιτική και στρατηγική θεωρία έως τη χρήση όλων των πολεμικών μέσων, με πλήρη εκμετάλλευση των δυνατοτήτων τους, αλλά και τη διοίκηση και το χειρισμό του προσωπικού με τα νέα δεδομένα των κοινωνικών επιστημών και της ψυχολογίας.

Και έρχομαι στο παλαιό ερώτημα, κατά πόσον το στρατιωτικό πεδίο είναι τέχνη, η επιστήμη. Ας αφήσουμε καλλίτερα τον αείμνηστο Κ. Τσάτσο, Ακαδημαϊκό, πρώην Πρόεδρο της Δημοκρατίας, να απαντήσει στο ερώτημα. Σε άρθρο του, κατά τη διάρκεια της Προεδρίας του, με τίτλο «Η Αποστολή του Αξιωματικού», γράφει μεταξύ άλλων ότι... «σήμερα ο καλός αξιωματικός πρέπει να είναι και ένας δόκιμος επιστήμων, ένας επιστήμων υψηλής στάθμης, άξιος να παρακολουθεί και να χρησιμοποιεί όλες τις νέες εφευρέσεις που σχετίζονται με τα οιαδήποτε μέσα του πολέμου». Σε άλλο σημείο της γραφής του μας λέγει ότι...«τώρα οι πρωτοβουλίες αυτές (αναφέρεται σε πρωτοβουλίες των ηγητόρων στο πεδίο της μάχης) και άλλοτε βέβαια υπήρχαν, μα αρκούσε γι' αυτές η φυσική ευφυΐα, η ταχύτητα στην αντίληψη των γύρω δεδομένων, όμως, οι πρωτοβουλίες αυτές τώρα, από απλή τέχνη και εμπειρία μεταβληθήκανε σε επιστήμη». Πρόκειται λοιπόν για επιστήμη, η οποία βέβαια διδάσκεται και αυτό κάνουν όλα τα Στρατιωτικά Σχολεία και πρωτίστως η ΣΕΘΑ. Το ερώτημα πλέον, δεν επιδέχεται άλλη απάντηση. Βέβαια, οι πολεμικές αρετές, η ανδρεία, η αποφασιστικότητα, τα σωματικά προσόντα, όπως και το υψηλό φρόνημα και το ακμαίο ηθικό, δεν απαξιώνονται από την επιστήμη, χρειάζονται, είναι απολύτως αναγκαία, όμως από μόνα τους δεν αρκούν. Η Γνώση, η επιστήμη, είναι εντελώς απαραίτητες, έχουν πάρει προτεραιότητα στην εποχή μας.

*Αξίζει κάθε έπαινο, κάθε επιβράβευση.
Οι ευχές μας για συνέχιση του έργου
της, για πρόοδο και ακόμα μεγαλύτερη
προσφορά τη συνοδεύουν.*

The Dominance of Strategy and the Deficit of Strategic Thinking

Dr Georgios Mourtos is Counsellor of Academic Studies at the Hellenic National Defence College (HNDC) and Honorary Professor at the University of Plymouth.

Dr Fotios Moustakis is an Associate Professor in Strategic Studies and Director of Dartmouth Centre for Seapower and Strategy at University of Plymouth

Dr Tracey German is a Deputy Dean of Academic Studies at the Defence Studies Department, King's College London.

Abstract

The past few years have witnessed a widespread rejection of the liberal order that Western countries built up after 1945. The pillars of the post-World War II system - Bretton Woods, NATO, EU - are shaken by internal controversies and external challenges. The hard - military and economic - power fails to tame the forces of entropy that have gained uncontrollable acceleration. The activation of the center of gravity depends on the culture of strategic thinking, ie the theoretical and empirical ability to read details and penetrate the intangible and invisible of the world stage, such as: culture, history, collective identity - family, race, ethics, honor, heroism, sacrifice. Strategy is no longer equated with hard defence nor is it shaped by knowledge - volume of information - but it belongs to thinking and especially to critical thinking.

The post-Cold War era has seen a proliferation of the term strategy and its derivatives: grand strategy, applied strategy, strategic studies, strategic policy, strategic interests, strategic partnership, strategic alliances, strategic communication, strategic actor, strategic competitor, strategic corruption¹, strategic objective, strategic vision, strategic culture, even strategic trade as a brand new post-graduate program.

And yet when it comes to strategy's principal component, strategic thinking, there is near complete silence. Indeed, what is striking is that the increase in the number of references to strategy is inversely related to the deficit in strategic thinking, to the point where the latter turns into a security deficit, both national and international. This is because the notion of strategy, as developed in the West after 1945, limits the analyst's vantage point to viewing the tree, but not the whole forest. In other words, the individual tree, which relates to military might, has become a substitute for the forest, which pertains to multi-dimensional security. This leads to deceptive feelings of

power, which in turn, result in global problems that are chronic and hard to solve. The attempted resolution of such problems frequently features the use of military means, aiming at unattainable outcomes, which, sooner or later, results in disorderly retreat, defeat or quagmire. The hyper-polarised Middle East, extending from Afghanistan to Somalia, Yemen and Libya provides plenty of examples, which support the claims made above.

By contrast, adversaries of the West excel at utilising all levers of national power to achieve their strategic objectives. This is partly as a result of their ability to think strategically and set long-term goals, unfettered by the demands of liberal democracy and short-term electoral cycles. Furthermore, in more illiberal states decisions about strategy and policy tend to be made by small groups (and even individuals), facilitating greater strategic agility. Consequently, the West runs the risk of being out-thought by its strategic competitors.

Entropy-Gravity

In the natural sciences, the term "entropy" is intended to convey the disorderly pattern of molecules and, more generally, the tendency of all material substances to dissolve into their constituent particles. In the context of this paper, it is used to denote the inherent lack of order in the international system and the tendency of political entities to disintegrate into their ethnic, religious, tribal and other groupings.² In nature, this disorder of the parts is regulated by the center of gravity. The entire universe is subject to the powers of entropy and the law of gravity.

In society, centrifugal forces are held in check by the state (though not always successfully) via the mechanisms of the 3 + 1 branches of government (executive, legislature, judiciary and the impersonal bureaucracy)³ and controlled or 'domesticated' by a nation-based collective identity, itself an indispensable element in a stable and orderly society. The national factor has been decisive in the spectacular development of certain countries in East Asia such as Japan, China and South Korea. These are countries that possessed a highly developed national consciousness and a firmly entrenched collective identity well

¹ See analysis by three academics with long tenure in government, Philip Zelikow, Eric Edelman, Kristofer Harrison, and Celeste Ward Gventer, *The Rise of Strategic Corruption. How States Weaponize Graft*, Foreign Affairs, July/August 2020

² See Norman A. Bailey, "World suffering from social entropy", Asia times, 21-11-19.

³ See, Ryan McMaken, "The Deep State: The Headless Fourth Branch of Government", MISES Institute, reprinted by Eurasia Review, 21-11-2019.

before their encounter with western powers and the onset of their technological modernisation.⁴

The primacy of collective identity is intimately connected to the law of social gravity, which holds in check the forces of entropy and directs them in an orderly fashion for the purpose of society's modernisation. The priority of communitarian values as a means to fast track modernisation can be seen in Asian countries with a global economic orientation, like Japan. Although knowledge of the English language enhances status and opens up professional opportunities, citizens still insist on the primacy of the Japanese language, culture and identity known as *nihonjinron*.⁵

The law of social gravity is steeped in Chinese tradition and operates as the centre of gravity by exerting a powerful cultural attraction that assimilates the forces of entropy in that vast state. It is indicative that the country continues to call itself the Middle Kingdom (Zhongguo). There are, of course, other countries such as India and Russia, whose long-established cultures differ in significant ways from that of the West. These are two diversified countries that possess a powerful cultural gravitational pull which restrains the forces of entropy and prevents them from getting out of control.

Western experience, which shaped the post-1945 international system and world order, appears to be radically different from that of Asian nations. The Western system conforms to its own law of gravity, namely the law of Western capitalism as evolved into a neo-liberal religion with its own distinctive characteristics: Privatisation, the primacy of shareholders, market concentration, deregulation, private charity as a substitute for the welfare state, emphasis on the unitary individual rather than the citizen, a growing income gap between the richest 1% of the population and workers on minimum pay, de-nationalisation and weak identity with attendant destruction of distinctive cultural traits at the local level. As professor of international political economy from Harvard University, Dani Rodrik, warned even before the 2008 financial crisis, the latest phase of "extreme globalisation" creates a political trilemma:

Democracy, national sovereignty and global economic integration are mutually incompatible. We can combine any two of the three, but never have all three simultaneously and in full.⁶

Restricting citizens' sovereignty undermines democratic rule which, in turn, generates feelings of anger in ordinary people and prompts them to violent behaviour. This has been the dominant tendency in the context of neoliberal globalisation and multiculturalism, which imparted a frenetic acceleration to the forces of entropy.⁷ These forces appear to be particularly resistant to the attraction of social gravity inasmuch as the standard means of restraint and control, i.e., nation and state, have, in effect, been replaced by financial markets and the digital economy as well as by the influence of special interests. In this respect, the findings of Transparency International are revealing:

⁶ William H. Janeway, "The Retreat from Globalization", Project Syndicate, Jun 26, 2020. For further reading, see also, Benjamin Studebaker, "The ungoverned globe: The end of the liberal order would unleash chaos; its continuance means unconstrained economic suffering. What to do?", Psyche (Aeon), Jun 15, 2020.

⁷ See Darwis Khudori, "The rise of Asia and the polarization of Global Forces: Western galaxy and Bandung constellation" (Part III), Defend Democracy Press, 29/05/2020, and Francis Fukuyama, "The Pandemic and Political Order. It Takes a State", Foreign Affairs, July/August 2020.

⁴ See Francis Fukuyama, *Identity. Contemporary identity politics and the struggle for recognition*, London: Profile Books, 2018, p. 126.

⁵ See Eric Margolis, "Japan Doesn't Want to Become Another Casualty of English. English skills bring status, but the public remains stubbornly bad at learning", *Foreign Policy*, 26-05-2020.

there are 25,000 lobbyists in Brussels spending over 1.5 billion euros each year; 75 per cent of all lobby meetings by European Commission officials were with corporate lobbyists, 17 per cent with NGOs, 4 per cent with think tanks and 2 per cent with local authorities.⁸

In the national political realm, the forces of entropy - politicians, bureaucrats, intellectuals, employers and employees-, are driven by self-preservation and the forces of gravity are extremely weak, because the main component is missing: self-awareness.⁹

In so far as the international system is concerned, these centrifugal forces have developed a perpetual anarchic dynamic of their own which is hard to contain either through the use of military might by the most powerful countries or through international organisations and supranational institutions such as the European Union with its mighty bureaucracies and monetary integration. This is because they are powerless to forge social cohesion, as this capacity remains an attribute of the nation state.

⁸ Transparency International EU, "7,000 and counting Lobby meetings of the European Commission", Brussels, 1 December 2015.

⁹ See, Charles King, "How a Great Power Falls Apart. Decline Is Invisible From the Inside", Foreign Affairs, June 30, 2020.

Being inherently undemocratic, supra-national organisations and unions recourse to heavy-handed, top-down practices and resort to the mass output of laws, directives and regulations which result in a setting of enhanced entropy.

Strategic Thinking

One of the traumatic consequences of the pandemic is the acceleration of entropy due to comprehensive social distancing measures and the inevitable tendency toward growing division and national self-reliance, undermining the perceived inevitability of the forces of globalisation and integration. The common understanding that increasing globalisation appeared to make geographical and territorial boundaries less significant, thereby perhaps making states less important, has been turned on its head by the pandemic as individual states brought a halt to a fundamental aspect of globalisation, the movement of people and goods. Strategic thinking remains, however, the most effective way to tame the forces of social entropy. For leaders and elites, this necessitates developing a holistic view, that is, a view which encompasses the entire forest with all its details, even the invisible ones, in order to activate the forces of social gravity.

There are ample historical examples, which can help in the formulation of effective policies. The focus below is on leading statesmen who ascertained the timeless values of strategic thinking, beginning with Thucydides, designated as the doyen of critical thought by French Classicist Jacqueline de Romilly. He was the first military commander who was also a true intellectual and whose rare combination of military experience and sagacity enabled him to penetrate into the depths of the human psyche. It was on account of such extraordinary insight that he was able to properly assess the nobility of the democratic ideals, as recorded in Pericles' Funeral Oration (Thucydides, B 34-47), as well as the lack of personal dignity that comes with the loss of moral principles and justice, as given in the Melian dialogue (Thucydides, E 84-116). In terms of our fundamental distinction between gravity and entropy, the Funeral Oration represents the former, whereas the Melian dialogue stands for the latter.

Another military commander-cum-intellectual of the ancient world was Alexander the Great. From an early age, he received the

best education possible from Aristotle (arguably, the greatest philosopher of all time) and the finest military training through his participation in the military campaigns of his father, Phillip II of Macedon. His strategic genius extended beyond military matters, as shown by his use of Greek culture as the centre of gravity with which to check the forces of entropy that were getting out of control under the previous militaristic hegemony of Persia. It is for this reason that Alexander's barracks appeared as a university on the move, hosting a number of distinguished philosophers, geographers, historians, medical experts, architects and urban planners who stood ready to transmit knowledge, culture and splendid monuments.

The Macedonian example was imitated by the Eastern Roman Empire (also known as Byzantium) whose civil society provided an ample measure of social mobility inasmuch as individuals from the lower socio-economic strata and of provincial origin could rise to the highest echelons of society, in sharp contrast to the rigid, militaristic societies of neighbouring peoples. The empire, which lasted for over a millennium, featured a cosmopolitan society with its centre of gravity at Constantinople, which has been termed the Byzantine Commonwealth by the Russian historian Dimitri Obolensky. The term indicates a cosmopolitan community whose members acknowledged the supreme religious authority of the Patriarchate of Constantinople, the primacy of the Byzantine emperor in matters of foreign policy, the Byzantine legal tradition and the Byzantine influence in the arts.¹⁰

The military campaigns of Western powers, based on military prowess, had effects that were diametrically opposite to those produced by Alexander as they set in motion the anarchic forces of entropy. Indifference toward indigenous identities and cultural heritages runs counter to the law of gravity and, therefore, such campaigns were doomed to failure from the outset. The US provides a good illustration of our point for, although a global superpower, it met with defeat in nearly all the military confrontations in which it took part after 1945, including Vietnam, Lebanon, Afghanistan, Iraq, Syria and Libya, as well as in its confrontation with ISIS which continues its deadly military operations. A distinguished insider, Robert M. Gates, who has had a lengthy tenure in the NSC under four Presidents and has also served as CIA chief and Secretary of Defense, provides

a convincing explanation, arguing that Washington has become overly dependent on military tools while neglecting other policy instruments. Furthermore, the whole national-security apparatus (Defense Department, CIA, NSC as well as the State Department) has failed to keep up with developments and stand in need of radical organisational overhaul and cultural shakeup. For the most part, the current state of affairs reflects the West's inability to distinguish between the whole and its parts, in other words, the forest from the tree, and to focus on the centre of gravity that would enable it to restrain the forces of disintegration.¹¹

The similarities of today's Western countries with fifteenth century Florence are quite indicative. The similarities can be deduced from the contemporary account of Niccolo Machiavelli, whose diagnosis of the city's decline stresses the preponderance of financial/commercial elements and the zero-sum pursuit of profit leading to the subsequent destruction of the social fabric, reminiscent of today's state of affairs. Such self-serving

¹⁰ Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή υψηλή στρατηγική: 6ος-11ος αιώνας, β' έκδοση, Αθήνα: Ποιότητα 2000, σ. 74 κ.ε., 95-99, 252-253 [Haralambos Papasotiriou, Byzantine High Strategy: 6-11th Century, 2nd ed, Athens: Quality Publishing 2000, pp. 95-99, 252-253].

¹¹ Robert M. Gates, "The Overmilitarization of American Foreign Policy. The United States Must Recover the Full Range of Its Power", Foreign Affairs, July/August 2020.

behaviour benefitted a small minority and undermined social cohesion resulting in loose morals and political weakness. The forces of entropy were no longer constrained by the law of gravity and the city's decline inexorably followed. Machiavelli, the seasoned analyst, stresses a recurrent truth: people who rule themselves will be most willing to fight for themselves. In this regard, the role of the military commander-cum-intellectual who combines excellence in war-making with broader scientific knowledge in, say, history or geography, is critical.¹²

Currently, the Western world can see fifteenth century Florence in its image. In fact, Machiavelli's insightful remarks remain relevant in our own era. The 2020 Munich Security Conference devised the self-revealing theme "Westlessness" to describe the creeping decay of the Western project: today, the West as we know it is contested both from within and from without. In fact, the world is becoming less Western. More importantly, the West itself may

become less Western, too¹³. The realization of the dangerous acceleration of entropy forces, led the founder and Executive President of the World Economic Forum (Davos), Klaus Schwab, to anxiously seek the new center of gravity through a completely new foundation for our own economic and social system, for a "Great Reset" of capitalism, which is the theme of this year's discussion at Davos to mark the 50th anniversary of the Forum¹⁴.

Returning to the nineteenth century, the Prussian military commander-cum-intellectual Carl von Clausewitz reintroduced the notion of immaterial factors which affect the centre of gravity. The immaterial elements under consideration refer to the leader's ability, breadth of knowledge and perceptiveness in conjunction with the citizens' spirit. The aforementioned assets are expressed in the concept of *culminating point* which relates to the enlightened leader's ability to identify the limits to which he/she can push things, including the point at which a victorious advance ought to be halted. This requires cool-headed realism and is conveyed by the term Realpolitik.¹⁵

Clausewitzian realism is not based on ideas of peace and appeasement but rather on the cold calculation of national interest which, in turn, is identified with the struggle for power as the essence of international politics. The instrument through which national interest is pursued is not the prevention of war but preparation for war and even war itself. It follows that unless states are proficient in the art of war they will succumb to the demands of the strong and ruthless, as Thucydides has taught a long time ago.

Since history has vindicated this view, Clausewitz has been termed a realist and the associated set of policies has come to be known as Realpolitik. It is the recognition of war as the outcome of human behaviour that led to its being perceived as part and parcel of national policy: consequently small, neutral countries like Switzerland which have pursued war preparedness based on state-of-the-art professional standards and a fierce military spirit amongst the population, have not experienced a peacenik movement or an attitude of passivity. Nevertheless, Clausewitz stressed that states must not engage in war for war's sake or, in case they do, they

12 Felix Gilbert, "Machiavelli: The Renaissance of the Art of War" in Edward Mead Earle (ed.), *Makers of Modern Strategy. Military Thought from Machiavelli to Hitler*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1973, p. 6, 8, 15-17, 20-24. Also, Niccolo Machiavelli, "The Prince", trans. George Bull, Penguin Books, 1980, p. 78, 85-90, 103.

13 See Munich Security Report 2020, "Westlessness".

14 See three insightful articles published in Project Syndicate: Klaus Schwab, "What Kind of Capitalism Do we Want?" (Dec 2, 2019), Joseph E. Stiglitz, "Has Davos Man Changed?" (Jan 30, 2020), Klaus Schwab, "Time for a Great Reset" (Jun 3, 2020).

15 H. Rothfels, "Clausewitz" in Edward Mead Earle (ed.), op.cit., p. 107-113.

should take all relevant factors into account. It follows that it may not be rational to choose a minister of defence with a military background nor should military officers other than the Chiefs of Staff be allowed to influence the government's decisions.¹⁶

Liddell Hart amplified the notion of the broad-minded leader whose talents go beyond ordinary strategy to what he calls High Strategy. This notion follows from his observation that force can always crush force but cannot crush ideas. The power of ideas and people's psyche are the irreducible elements of the situation and cannot be defeated. War-related aggression has never produced definitive victory, either in the past (Napoleon, Hitler) or now (witness the numerous US military engagements). What is needed is the ability to win at the peace table, which requires moderation and the ability to identify the relevant culminating point. To accomplish the indicated tasks, one must be much more than a mere strategist: he/she must be at once political leader and philosopher, a combination which must be predicated on strategic acumen.

Liddell Hart's High Strategy constitutes the third and highest level of the security pyramid, the other two being tactics and strategy. The concept is not intended as a cure-all; furthermore, it cannot be put into effect without support from the culture of strategic thinking, which, in addition to policy makers, must be diffused throughout the training system and the entire policy-making apparatus.¹⁷

The development of strategic thinking requires in-depth case studies as it is intended for explanatory, rather prescriptive, research and theory testing. For the purposes of illustration, the following anthropomorphic representation of the security pyramid is employed:

- Tactics correspond to limbs,
- Strategy corresponds to the body's vital organs,
- High Strategy corresponds to the brain with its directing functions,

- Strategic thinking is supposed to implement the organic synthesis of the above. The attainment of the required synthesis depends on critical thought that, in turn, requires multi-dimensional knowledge and experience which are the leader's hallmark (military, political or religious leader as well as intellectual

Recommendations

We live in a world which is in a state of flux and in which the number of countries with inflated 'egos' has been on the rise. As Lawrence D. Freedman has noted "power balances are shifting and disruptive behavior is becoming the norm".¹⁸ Western countries face common problems which, if not dealt with in a timely fashion, will get more difficult to resolve. In particular, for the United Kingdom and Greece (both maritime countries located at opposite ends of the European continent) the following concrete measures are recommended:

¹⁶ See, Clausewitz, *On War*, Penguin Books, 1968, ed. & introduction by Anatol Rapoport, p. 38, 401-413.

¹⁷ See, B.H. Liddell Hart, *Strategy*, 2nd rev. ed., Meridian, 1991, p. 219-220.

¹⁸ See, Lawrence D. Freedman, "Britain Adrift. The United Kingdom's Search for a Post-Brexit Role", *Foreign Affairs*, May/June 2020.

- 1 Organisational restructuring through the establishment of a High Command of Strategic Thinking which will oversee the relevant educational institutions, publications, think tanks and human resource management in the armed forces. A similar restructuring is recommended for the Ministry of Foreign Affairs.
- 2 Reorientation of the National Security Council (established in 2010 in the UK, only recently introduced in Greece) which, even prior to its establishment, had become obsolete given its misplaced focus that undermined its ability to control the forces of entropy. It follows that the decision making process stands in need of a flexible and forward-looking agency (perhaps to be called the Council of Strategic Gravity) that would employ the brightest people with a recognised record of excellence in a wide range of fields: former officials (civilian and mili-

tary), academics and other experts (including clerics) in areas related to the most pressing issues at hand, who would be given the task of evaluating the government's approach, challenging the assumptions of policymakers and group-thinking, and offering alternative courses of action.

- 3 In order to be effective, the Council should avoid the following common errors: (a) focusing exclusively on military issues, whether operational or tactical (b) engaging in routine decision making by like-minded people whose jobs depend on political patronage. It should take into consideration not only technical issues but all factors which enter into the identity of regions and peoples: history, religion, demographics, education and every element in the cultural sphere¹⁹.

It is high time to develop a culture of insightful strategic thinking by allowing 'the ideas to procreate'. Otherwise, in a fast-changing world in which the global distribution of power is shifting eastward, we are bound to remain passive spectators of unanticipated international developments and to simply acknowledge our security deficit, whilst being out-thought by our strategic competitors.

This article was first published in UK, at "The Naval Review", Vol. 108, No 4, Autumn 2020.

¹⁹ See article from the author's prize-winning entry for RUSI's Thench Gascoigne essay competition, William James, "Grandiose Strategy? Refining the Study and Practice of Grand Strategy", The RUSI Journal, published online: 28 May 2020. See some interesting insights from the UK's first NSA, Sir Peter Ricketts, "Speaking Truth to Power: The Problem with Prime Minister Johnson's New National Security Adviser", Commentary (RUSI), June 30, 2020.

Η Στρατιωτική Κοινωνιολογία και οι προκλήσεις για τις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις

Γεράσιμος Καραμπελιάς

Καθηγητής-Πάντειο Πανεπιστήμιο/
Επίτιμος Διαλέκτης ΣΕΘΑ

Αν και έχουν συμπληρωθεί 75 έτη από τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η παγκόσμια κοινότητα όχι μόνο δεν βρίσκεται κοντά στην κατάργηση του πολέμου ως μέσου επίλυσης διαφορών αλλά αντίθετα αναπτύσσει νέες μεθόδους και τεχνικά μέσα εφαρμογής του. Όμως, αν ο πόλεμος είναι φαινόμενο ανάλογο αυτού των φυσικών, τότε η ύπαρξη ενόπλων δυνάμεων φαντάζει αν όχι επιτακτική τουλάχιστον «αναγκαία» για όλα τα κράτη και τις κοινωνίες. Η ενασχόληση του επιστημονικού κλάδου της κοινωνιολογίας με τις ένοπλες δυνάμεις θα πραγματοποιηθεί με μεγάλη χρονική καθυστέρηση, συγκρινόμενη πάντα με τις υπόλοιπες κοινωνικές επιστήμες, την πολιτική, την ιστορία, την οικονομία και τη ψυχολογία. Η αρνητική προδιάθεση πολλών επιφανών επιστημόνων έναντι των στρατιωτικών ίσως και να διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο σε αυτό. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, ότι άνδρες των γραμμάτων όπως ο Μακιαβέλι ισχυρίζονται ότι ο στρατιωτικός είναι αδύνατον να είναι καλός άνθρωπος ενώ άλλοι όπως ο Σάμιουελ Άνταμς υποστηρίζουν ότι οι ένοπλες δυνάμεις, όσο απαραίτητος θεσμός και αν θεωρείται σε μια πολιτεία, αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους κινδύνους για τις ελευθερίες των πολιτών της.¹

¹ L. Mc Alister, "Changing Concepts of the Role of the Military in Latin America", Annals of the American Academy of Political Science, Vol.160 (1965) σελ. 86.

Πράγματι, ως και τα τέλη της δεκαετίας του 1930, οι πανεπιστημιακοί και οι άνθρωποι του πνεύματος στη Δύση εκλάμβαναν το στρατό ως μια «αλλόκοτη και δαιμονική δύναμη» ανίκανη να μάθει να αλληλεπιδρά αρμονικά με τις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες, ικανότατη όμως να ενεργεί εναντίον τους.¹⁹ Κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου και ιδιαίτερα μετά την έκρηξη του Ψυχρού Πολέμου, η αντιμιλιταριστική τάση των πανεπιστημιακών μειώθηκε σημαντικά και τα πρώτα σημάδια αποδοχής των ενόπλων δυνάμεων έκαναν την εμφάνισή τους. Οι πολιτικοί και κοινωνικοί επιστήμονες άρχισαν να βλέπουν το στρατό ως μια νόμιμη ομάδα πίεσης ικανή στο να διαδραματίσει θετικό ρόλο στη κοινωνική και πολιτική εξέλιξη των κρατών. Υπό αυτό το πρίσμα, ήταν αναμενόμενο ν' ακολουθήσει, έστω και με κάποια χρονική καθυστέρηση, τις υπόλοιπες κοινωνικές επιστήμες στην ενασχόλησή τους με τις ένοπλες δυνάμεις και η κοινωνιολογία. Στόχος της τελευταίας ήταν να προσπαθήσει να δώσει απαντήσεις σε ερωτήματα όπως ποια είναι η αποστολή των Ενόπλων Δυνάμεων στις σύγχρονες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες, ποιες είναι οι σχέσεις των αξιωματικών, αξιωματικών και υπαξιωματικών, αξιωματικών και οπλιτών, ενόπλων δυνάμεων και πολιτείας, καθώς και ποιος είναι ο ρόλος του φύλου, της θρησκευτικής ετερότητας, της τεχνολογίας και της γραφειοκρατίας στον τρόπο λειτουργίας των.

Οι Ευρωπαίοι διανοούμενοι και η Στρατιωτική Κοινωνιολογία

Δεν αποτελεί κρυφό μυστικό ότι ο κλάδος της στρατιωτικής κοινωνιολογίας αναπτύχθηκε ύστερα από το έντονο ενδιαφέρον των ενόπλων δυνάμεων των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής να χρησιμοποιήσουν μεθόδους και τεχνικές των κοινωνικών επιστημών για την αξιολόγηση του υπάρχοντος ανθρώπινου δυναμικού των, την επίλυση πολλών και έντονων κοινωνικών τους προβλημάτων και αιτημάτων (όπως π.χ. το ζήτημα του χρώματος αλλά και του φύλου) αλλά και την αποφυγή κάποιων μέσα από τις μελλοντικές διαδικασίες επιλογής προσωπικού. Όμως, δεν ήταν λίγοι οι πανεπιστημιακοί που ισχυρίστηκαν ότι η ενασχόληση του κλάδου της κοινωνιολογίας με τις ένοπλες δυνάμεις δεν είναι προϊόν του εικοστού αιώνα και της Αμερικανικής σχολής σκέψης αλλά της Ευρώπης και του δεκάτου ενάτου αιώνα. Κατά τον Ιταλό στρατιωτικό κοινωνιολόγο Γκιουζέπε Καφόριο, είναι ο Γάλλος φιλόσοφος Αύγουστος Κόντ ο ιδρυτής όχι μόνο του επιστημονικού κλάδου της Κοινωνιολογίας αλλά και της Στρατιωτικής Κοινωνιολογίας. Μέσα από τη μελέτη της καθημερινής ζωής των ανθρώπων στις πολυθεϊστικές ομάδες, από την προϊστορική περίοδο ως την περίοδο του μονοθεϊσμού, ο Κόντ παρατηρεί ότι οι στρατιωτικές αξίες διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο τόσο ως αναγκαιότητα επιβίωσης όσο και ως καθημερινότητα. Τα πρώτα εργαλεία είναι ταυτόχρονα και όπλα ενώ ως φυσικός ηγέτης της ομάδας αναγνωρίζεται ο στρατιωτικός αρχηγός. Οι στρατιωτικές ικανότητες των μελών της ομάδας αποτελούν καθοριστικό στοιχείο για την αριθμητική υπεροχή της έναντι των υπολοίπων αλλά και των αυξημένων πιθανοτήτων επιβίωσης των μελών της. Επίσης, οι ηθικές και πολιτιστικές αξίες που θα κυριαρχήσουν σε συγκεκριμένες ομάδες αποτελούν προϊόντα της στρατιωτικής δύναμης και οργάνωσης που διαθέτει η κάθε ομάδα.²

Ένας άλλος Γάλλος διανοούμενος του δεκάτου-ενάτου αιώνα, ο Αλέξης ντε Τοκέβιλ, υποστηρίζει την ανάγκη επιστημονικής μελέτης και κατανόησης της συμπεριφοράς αλλά και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των στρατιωτικών ομάδων. Πιστεύει ότι η ανάδυση του μοντέλου των εθνών-κρατών στη Δύση, αποτέλεσμα των κοινωνικο-πολιτικών εξελίξεων που επέφερε η βιομηχανική επανάσταση, αποτέλεσε ένα σημαντικό βήμα για τη μείωση της εμφάνισης του φαινομένου του πολέμου καθώς και της «εξημέρωσης» των ακραίων χαρακτηριστικών που διέκρινε την ιδεολογική ταυτότητα και

² Οι αναφορές στο έργο του A. Comte, Cours de Philosophie Positive (Paris, 1842) γίνονται με βάση αυτές που υποδικνύει ο G. Caforio, "Introduction", στο συλλογικό έργο G. Caforio (ed), Handbook of the Sociology of the Military (New York, 2003) σελ. 8. 23. Ibid., σελ. 9.

συμπεριφορά των στρατιωτικών όχι όμως και για την εξάλειψή των. Η καταγραφή και ανάλυση τόσο της δομής όσο και της κοινωνικής προέλευσης του σώματος των στρατιωτικών αλλά και των σχέσεων που έχουν αναπτύξει τόσο ενδο-στρατιωτικά όσο και με την πολιτεία, πιστεύει ο ντε Τοκέβιλ, είναι η καλύτερη μέθοδος προσέγγισης και κατανόησής των. Το επόμενο στάδιο είναι η δημιουργία του κατάλληλου εκπαιδευτικού συστήματος που θα οδηγήσει το σώμα των στρατιωτικών στην τιθάσευση των επιθυμιών των, στην απόκτηση δημοκρατικότερων αξιών καθώς και της υπακοής των στους νόμους και αποφάσεις της πολιτείας.³

Ο Ιταλός διανοούμενος Γκαετάνο Μόσκα απορρίπτει ολοκληρωτικά τη θέση ότι το φαινόμενο του πολέμου θα εξαφανιστεί με την έλευση της θετικής, βιομηχανικής, δημοκρατικής κοινωνίας. Κατά την άποψή του, ο πόλεμος είναι άμεσα συνδεδεμένος με τη φύση του ανθρωπίνου είδους καθώς απαντάται σε όλους τους τύπους πολιτείας και κοινωνίας, από την αρχαιότητα έως τις ημέρες μας. Για δε την εμφάνιση και διαιώνιση του δεν φέρει ευθύνη το σώμα των στρατιωτικών. Επειδή όμως η ύπαρξη του στρατού ήταν, είναι και θα είναι άμεσα συνδεδεμένη με το κοινωνικό-πολιτειακό περιβάλλον των ανθρώπων, είναι απαραίτητη η μελέτη της εξελικτικής του πορείας και η κατανόηση της σύγχρονης δομής και λειτουργίας του αλλά και συμπεριφοράς του προς τους υπόλοιπους θεσμούς. Στη σύγχρονη περίοδο, γράφει ο Μόσκα το δέκατο-ένατο αιώνα, το ζήτημα της ανωτερότητας της πολιτικής εξουσίας έναντι της στρατιωτικής μπορεί να επιλυθεί ακολουθώντας το παράδειγμα των Ευρωπαϊκών κρατών των οποίων οι ένοπλες δυνάμεις, αν και φέρουν όλα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των στρατών των περιφερειακών κρατών, αποδέχονται την υπαγωγή τους στην πολιτική εξουσία. Τμήμα της επιτυχίας των Ευρωπαίων οφείλεται στην κοινωνική σύνθεση του σώματος των στρατιωτικών καθώς τα στελέχη της αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο τμήμα των διαφόρων κοινωνικών ομάδων που συμβιώνουν υπό την ίδια πολιτική εξουσία. Σημαντικότερο ρόλο επίσης διαδραματίζει το γεγονός ότι οι στρατιωτικοί νιώθουν ότι ανήκουν σε μια μικρή αλλά πανίσχυρη πολιτικά, ομάδα άσκησης εξουσίας, την οποία ο ίδιος αποκαλεί «ελίτ πολιτικής δύναμης». Μάλιστα ο Μόσκα πιστεύει ότι είναι η συμμετοχή σε αυτή την ελίτ των εξουσιαστών, την οποία οι στρατιωτικοί εξασφαλίζουν λόγω της άριστης οργάνωσης που διαθέτουν, η οποία εξασφαλίζει και την υπακοή των ενστόλων στην εκλεγμένη από το λαό κυβέρνηση.⁴

Σε αντίθεση με το ελιτιστικό μοντέλο του Μόσκα, ο γερμανός κοινωνιολόγος Μάξ Βέμπερ υποστηρίζει ότι το σώμα των στρατιωτικών αποτελεί βασικό στοιχείο του σύγχρονου, γραφειοκρατικού

κράτους. Ως σύγχρονο κράτος ορίζει την εκτεταμένη κοινότητα των ανθρώπων η οποία, μέσα σε συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια, διατηρεί τη νομιμότητα της χρήσης δύναμης/βίας. Με τη μέθοδο της συγκριτικής, ιστορικής ανάλυσης, ο Βέμπερ προσπαθεί να καθορίσει μια τυπολογία του σώματος των ενστόλων με βάση τον τρόπο ένταξης του προσωπικού στο στράτευμα, της οργανωτικής του δομής και των χαρακτηριστικών της. Πιστεύει ότι το σύγχρονο κράτος είναι αυτό που επιτρέπει στο στρατιωτικό θεσμό να φθάσει στο ανώτερο επίπεδο του καθώς ο στρατιωτικός δεν υπακούει σε άνθρωπο αλλά στο νόμο που πηγάζει από τη συλλογική συναίνεση των (συμ)πολιτών του. Καθώς η γραφειοκρατική οργάνωση αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του σύγχρονου κράτους, ο στρατιωτικός δεν διαφέρει από το δημόσιο διοικητικό υπάλληλο. Οφείλει δε, όπως και ο τελευταίος, να υπακούει στον απρόσωπο νόμο ενώ το δικαιώματά του στην εξουσία νομιμοποιείτε από τους ίδιους νόμους που καθορίζουν και τον ρόλο του. Για τον Βέμπερ, η τεράστια επιρροή που ασκεί ο θεσμός της γραφειοκρατίας στις ένοπλες δυνάμεις είναι φυσικό να μην επιτρέπει συμπεριφορές παρόμοιες με αυτές του παρελθόντος καθώς η υπακοή των στις εντολές της πολιτείας και της κοινωνίας είναι άμεσα εξαρτώμενη από το επίπεδο

3 Ibid., σελ. 9. 25. Ibid., σελ. 9-10.

4 G. Mosca, *The Ruling Class* (New York, 1965) Κεφάλαιο 9, Τόμος Ι.

επαγγελματισμού που τους διακρίνει. Ο αξιωματικός, ως μέλος της γραφειοκρατικής αλυσίδας, αισθάνεται ανίκανος να αλλάξει ή και να διαδραματίσει κάποιο ρόλο στη μετατροπή και εκτέλεση διαταγών κατά το δοκούν. Ταυτόχρονα, η πνευματική και ψυχολογική του σύνδεση με την αποστολή του, η οποία έχει εθνο-σωτήριο χαρακτήρα, μετατρέπουν το στρατιωτικό στον καλύτερο παράγοντα της δημόσιας διοίκησης. Μάλιστα, η πειθαρχία που χαρακτηρίζει τον ένστολο κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του σε καθημερινή βάση, τον αναδεικνύει σε πρότυπο όχι μόνο για το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο αλλά και για το καπιταλιστικό-οικονομικό σύστημα που κυριαρχεί σε ένα σύγχρονο κράτος.⁵

Αν και λιγότερο γνωστός από τους προαναφερθέντες, το έργο του Κάρλ Ντέμετερ άσκησε τεράστια επιρροή σε αυτό των μεταγενέστερων στρατιωτικών κοινωνιολόγων. Χρησιμοποιώντας εκτεταμένα μεθοδολογικά εργαλεία έρευνας από τις ιστορικές και κοινωνικές επιστήμες, ο Ντέμετερ προσπάθησε και κατόρθωσε να προσεγγίσει και να αναλύσει με ιδιαίτερη επιτυχία το σώμα των Γερμανών αξιωματικών, στις αρχές του εικοστού αιώνα. Η επιτυχία του έργου του σε θέματα όπως αυτό της κοινωνικής καταγωγής, της εκπαίδευσης και της πορείας

επαγγελματικής εξέλιξης των αξιωματικών, έδωσε το έναυσμα για πιο εκτεταμένη και συστηματική έρευνα στο θέμα της επαγγελματικής συμπεριφοράς και αξιών των στρατιωτικών καθώς και της οργανωτικής δομής των ενόπλων δυνάμεων. Όπως χαρακτηριστικά τόνισαν οι Γκουέιν-Χάρις και Μόσκος, το έργο του Ντέμετερ υπήρξε για πολλούς στρατιωτικούς κοινωνιολόγους το πρότυπο εφαρμογής ποικίλων αρχών και μεθόδων των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα αυτών της κοινωνιολογίας των οργανώσεων.⁶

Φυσικά, το εύρος και ο βαθμός της συνεισφοράς των ευρωπαϊκών διανοουμένων και κοινωνικών επιστημόνων στο χώρο της στρατιωτικής κοινωνιολογίας δεν είναι δυνατό να εξαντληθεί μέσα από μια σύντομη αναφορά στην εργασία των Κόντ, ντε Τοκέβιλ, Μόσκα, Βέμπτερ και Ντεμέτερ. Όπως πολύ σωστά τόνισε και ο Ρώσος Κοινωνιολόγος Ιγκόρ Ομπρατζσόβ, στον κλάδο της στρατιωτικής κοινωνιολογίας κυριαρχούν δύο βασικές προκαταλήψεις. Η μία συνδέεται με την αυθαίρετη τοποθέτηση της γέννησης του επιστημονικού τομέα της στρατιωτικής κοινωνιολογίας κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και αυτό διότι οι Αμερικανοί στρατιωτικοί κοινωνιολόγοι κυριαρχούν αριθμητικά τόσο σε πρόσωπα όσο και σε δημοσιεύσεις. Η δεύτερη συνδέεται με την απόλυτη κυριαρχία της αγγλικής γλώσσας και βιβλιογραφίας και την αδιαφορία για το έργο που πραγματοποιήθηκε σε άλλες μη-αγγλόφωνες χώρες είτε λόγω της πενιχρής γλωσσομάθειας των αγγλόφωνων στρατιωτικών κοινωνιολόγων είτε λόγω της αδιαφορίας των μη-αγγλόφωνων επιστημόνων καθώς και των εκπαιδευτικών και ερευνητικών τους συστημάτων προς το συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο. Ενδεικτικά αναφέρονται η παντελής έλλειψη αναφοράς στις εργασίες των δεκατριών συνεδριών του L'Institut International de Sociologie που πραγματοποιήθηκαν στη Γαλλία την περίοδο 1893-1937, του δεκάτου συνεδρίου του International Sociological Congress που πραγματοποιήθηκε στη Γενεύη το 1930 με θέμα «Κοινωνιολογία του Πολέμου και της Ειρήνης» καθώς και στις εκδοθείσες εργασίες κοινωνικών επιστημόνων από τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία και τη Ρωσία.⁷

5 M. Weber, *Economy and Society* (New York, 1968), Caforio, ό.π., σελ.12-13. 30

6 K. Demeter, *Das Deutsche Heer und Seine Offiziere* [Ο Γερμανικός Στρατός και οι Αξιωματικοί του] (Berlin, 1935) όπως παρουσιάζεται στο άρθρο των G. Harries-Jenkins and Ch. Moskos Jnr, "Armed Forces and Society", *Current Sociology*, Vol.29, No.3, (1981) σελ. 77
7 I. Obratzsov, "Why military sociology is similar as to the person not remembering its origin?", εργασία που παρουσιάστηκε στη 45η διεθνή συνάντηση των στρατιωτικών κοινωνιολόγων, στο Σικάγο των Η.Π.Α. Ως παράδειγμα αναφέρονται τα έργα των: Ardant Du Pic, *Etudes sur le Combat* (Paris, 1880), Michelangelo Vaccaro, *La Lotta per l'Esistenza e Suoi Effetti Nell'umana* (Rome, 1886), Jacob Novicow, *La guerre et ses pretendu bienfaits* (Paris, 1894), Joseph Schumpeter, "Zur Soziologie der Imperialismen", *Archiv fur Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, Vol.44 (1919), Rudolf Steinmetz, *Die Soziologie des Krieges* (Leipzig, 1929).

Η Αμερικανική Σχολή Σκέψης και η Στρατιωτική Κοινωνιολογία

Η ανάγκη των Αμερικανικών Ενόπλων Δυνάμεων για κατανόηση της συμπεριφοράς και του ηθικού μιας τόσο ανομοιομορφης μάζας πολιτών-οπλιτών που κλήθηκαν να υπερασπιστούν τις αμερικανικές αρχές σε Ευρώπη και Ασία, οδήγησε το 1942 στη δημιουργία μιας μεγάλης ερευνητικής ομάδας, αποτελούμενης από 130 ειδικούς διαφόρων κλάδων των κοινωνικών επιστημών (ψυχολογίας, κοινωνιολογίας, ανθρωπολογίας, κλπ) υπό την ηγεσία του καθ. Σάμιουελ Στούφερ. Χρησιμοποιώντας μεθοδολογία παρόμοια με αυτήν του Έλτον Μέιο, οι ερευνητές προσπάθησαν να αναδείξουν την επίδραση που ασκούσαν η προπαγάνδα των συμμάχων και το *esprit de corps*, οι σκληρές και απάνθρωπες συνθήκες πολέμου, το σύστημα αξιολόγησης και προαγωγών, ο βαθμός πειθαρχίας και οι κάθετες σχέσεις, οι φυλετικές διακρίσεις και η δημογραφία αλλά και η κοινωνική θέση των ενστόλων στη διαμόρφωση του χαρακτήρα και της συμπεριφοράς των στρατιωτών. Για τέσσερα χρόνια οι ερευνητές υποχρέωσαν γύρω στο μισό εκατομμύριο στρατιώτες και στρατιωτικούς είτε να πάρουν μέρος σε προσωπικές συνεντεύξεις είτε να απαντήσουν σε συγκεκριμένα ερωτηματολόγια. Ο πρώτος και ο δεύτερος τόμος του έργου που εκδόθηκε το 1949 και έγιναν ευρύτερα γνωστοί ως Ο Αμερικανός Στρατιώτης⁴⁸ αποτέλεσαν αξεπέραστο σημείο αναφοράς τόσο για το χώρο της στρατιωτικής κοινωνιολογίας όσο και της βιομηχανικής κοινωνιολογίας καθώς ακολούθησαν πολλές από τις μεθόδους και τα αποτελέσματά τους.⁸

Ο καθηγητής Σάμιουελ Χάντινγκτον μέσα από το βιβλίο του με τον τίτλο «Ο Στρατιώτης και το Κράτος» ο συγγραφέας προσπαθεί να διαλύσει τις όποιες υποψίες υπάρχουν σχετικά με τις ορατές και μη δραστηριότητες των ενόπλων δυνάμεων από την πλευρά των πολιτών και να αναδείξει τα τεράστια κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά οφέλη που προκύπτουν από την αγαστή συνεργασία στρατού και πολιτείας. Υποστηρίζει ότι οι σχέσεις των ενόπλων δυνάμεων με την πολιτεία αντανακλούν την πολιτική σχέση μεταξύ του σώματος των αξιωματικών με το κράτος και ότι η επίτευξη του υψηλότερου βαθμού ασφάλειας της κοινωνίας και της πολιτείας με ταυτόχρονα το χαμηλότερο βαθμό περικοπής των κοινωνικών αξιών μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της ανάπτυξης άριστων σχέσεων μεταξύ των στρατιωτικών που συμπεριφέρονται ως επαγγελματίες και του κράτους που τους αντιμετωπίζει ως επαγγελματίες. Τα στοιχεία που ξε-

χωρίζουν τους επαγγελματίες από τους μη-επαγγελματίες είναι ο βαθμός της εξειδίκευσής των, ο βαθμός υπευθυνότητας προς αυτούς που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους αλλά και ο σωματειακός (*corporate*) χαρακτήρας των σχέσεων τους. Κατά τον Χάντινγκτον, οι στρατιωτικοί αποκτούν ένα είδος ισορροπίας μεταξύ της εκπλήρωσης των εσωτερικών αναγκών τους για αποτελεσματικότητα και των αντίστοιχων εξωτερικών για υπακοή στην πολιτεία όχι όταν εξαναγκάζονται να καταφύγουν στην απόκτηση αξιών και συμπεριφοράς παρόμοιας με αυτή των μη-ενστόλων αλλά όταν η πολιτεία αναγνωρίζει την επαγγελματική τους αυτονομία και τους επιτρέπει να ασχοληθούν με την περαιτέρω βελτίωση αυτής (αντικειμενικός έλεγχος).⁹

Ο Μόρις Γιάνοβιτς με το έργο του «Ο Επαγγελματίας Στρατιώτης» θα υποστηρίξει ότι οι ένοπλες δυνάμεις δεν έχουν την πολυτέλεια να μένουν στάσιμες και ανεπηρέαστες από τις εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα στο κοινωνικό και πολιτειακό τους περιβάλλον. Αντίθετα οφείλουν να αναπτύξουν τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα τους επιτρέψουν να προσαρμοσθούν γρήγορα σε αυτές, ίσως και να ηγηθούν των εξελίξεων. Μελέτησε ενδελεχώς συγκεκριμένα χαρακτη-

8 S.A. Stoufer et al. *Studies in Social Psychology in World War II* (Princeton, N.J., 1949). Vol.I The American Soldier: Adjustment during Army Life. Vol.II The American Soldier: Combat and its Aftermath. 49

9 S. Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations* (Cambridge, Mass, 1957)

ριστικά των Αμερικανών στρατιωτικών όπως την κοινωνική τους καταγωγή, την καθημερινή ζωή της οικογένειάς τους, το βαθμό αυτοεκτίμησης που διαθέτουν, τα επαγγελματικά κίνητρα και τις δυνατότητες εξέλιξής τους στην ιεραρχία, την αντίληψη για την κοινωνική τους θέση και καταξίωση, την ιδεολογία τους αλλά και τις επαγγελματικές τους αξίες και οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι οι ραγδαίες εξελίξεις σε τεχνολογικό επίπεδο, η μαζικότητα των ενόπλων δυνάμεων και οι εμπειρίες από έναν ολοκληρωτικό πόλεμο έχουν μειώσει αισθητά το κενό που χώριζε παραδοσιακά το στράτευμα από την κοινωνία και τις οργανώσεις των πολιτών. Για παράδειγμα, τονίζει ότι η άσκηση εξουσίας στο στρατό έχει γίνει πιο αποκεντρωτική και φιλελεύθερη, επιτρέποντας τη λήψη πρωτοβουλιών και μεγαλύτερο βαθμό αυτονομίας στα χαμηλότερα, ιεραρχικά, επίπεδα διοίκησης. Επίσης, παρατήρησε ότι το μοντέλο του ηρωικού αξιωματικού που είχε γαλουχήσει γενιές και γενιές υποχωρεί συνεχώς υπέρ του πιο σύγχρονου, αυτού του αξιωματικού-διαχειριστή-τεχνοκράτη. Φυσικά, αυτός ο βαθμός προσαρμοστικότητας των στρατιωτικών στις νέες συνθήκες, τονίζει ο Γιάνοβιτς, δεν θα πρέπει να οδηγήσει σε μερική ή και ολοκληρωτική άρνηση και κατάργηση των θεμελιωδών διαφορών που οφείλουν να ενυπάρχουν μεταξύ του σώματος των ενστόλων με τους μη-ένστολους. Για παράδειγμα, παρά

τις εξελίξεις στον τεχνολογικό τομέα και τη δημιουργία πυρηνικών όπλων μαζικής καταστροφής, η αποστολή του αξιωματικού συνεχίζει να είναι ίδια με αυτή των παλαιότερων μορφών πολέμου, δηλαδή να οδηγήσει τους άνδρες του στη μάχη όταν η ανάγκη το απαιτήσει. Μάλιστα, ο Γιάνοβιτς διέβλεψε τη ραγδαία μείωση και εξάλειψη των μαζικών στρατών από τα κράτη της Δύσης και την μετεξέλιξη των σε μικρότερα, πιο ευέλικτα στρατιωτικά σώματα που βασίζονται για τη στελέχωσή τους σε εθελοντές, εκπαιδευμένους αλλά και με ικανότητες στην τέχνη του πολέμου, πανέτοιμους να επέμβουν άμεσα σε οποιαδήποτε μέρος του πλανήτη τους ζητηθεί.¹⁰

Ο ελληνο-αμερικανός Τσάρλς Μόσκος είναι ο κύριος εκφραστής της απόπειρας αρκετών μελετητών να δημιουργήσουν μια θεωρία μέσα από τη σύνθεση των παλαιότερων και να ξεφύγει από το σφιχτό εναγκαλισμό της συστημικής θεωρίας του Πάρσονς που κρύβεται πίσω από τις αναλύσεις των Χάντινγκτον και Γιάνοβιτς. Ο Μόσκος υποστηρίζει ότι η πορεία εξέλιξης του στρατεύματος στην ανθρώπινη ιστορία είναι μια διαρκής σύγκρουση μεταξύ των αξιών των στρατιωτικών και των αντίστοιχων της κοινωνίας πολιτών. Γι' αυτό και δεν είναι τυχαίο ότι σε διάφορες χρονικές στιγμές, υπάρχει σύγκλιση αλλά και απόκλιση αξιών και συμπεριφοράς μεταξύ των στρατιωτικών και της κοινωνίας και πολιτείας που υπηρετούν. Ο Μόσκος ισχυρίζεται ότι το θεωρητικό του δημιουργήμα, δηλαδή το μοντέλο του θεσμικού λειτουργήματος / επαγγέλματος (institutional/occupational model), είναι αυτό που περιγράφει πιο ρεαλιστικά τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου στρατιωτικού σε ένα δημοκρατικό καθεστώς, δηλαδή τον υψηλό βαθμό της επιχειρησιακής του αποτελεσματικότητας αλλά και της ταυτόχρονης, εθελούσιας υπαγωγής του στον έλεγχο της πολιτείας. Ο ίδιος δεν αντιλαμβάνεται το στράτευμα ως έναν ομοιογενή θεσμό αλλά ως έναν πολυτοπίκιλο οργανισμό με τομείς που παρουσιάζουν πολλά χαρακτηριστικά παρόμοια με αυτά της κοινωνίας πολιτών και άλλους που αποκλίνουν από αυτό καθώς διατηρούν τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά της στρατιωτικής ζωής και συμπεριφοράς. Σε ότι αφορά την ένταξη των πολιτών στο στρατιωτικό περιβάλλον, ο Μόσκος τονίζει ότι από τη μία πλευρά το επάγγελμα των ένστολων ταυτίζεται με αυτή του θεσμικού λειτουργήματος, καθώς κάθε ένστολος είναι ή οφείλει ηθικά και ιδεολογικά να είναι έτοιμος να θυσιάσει την ίδια του τη ζωή για το συλλογικό καλό. Συμφωνεί με τον Γιάνοβιτς ότι ο ένστολος των κρατών της Δύσης που υπηρετεί τις αξίες του παραδοσιακού έθνους-κράτους θα απολέσει ένα μεγάλο τμήμα του ιδεολογικού του, επιθετικού, προσανατολισμού και θα μετατραπεί σε μουσειακό είδος. Το νέο μοντέλο ένστολων, αυτό του στρατιώτη της ειρήνης (peace soldier), είναι εκ προοιμίου αμυντικού προσανατολισμού και πλησιέστερο στο επάγ-

10 M. Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait* (New York, 1960).

γελμα του αστυνόμου, καθώς ο στόχος της παρουσίας του σε μια περιοχή αστάθειας είναι καθαρά αποτρεπτικός και η χρήση όπλων ήταν και είναι αυστηρά περιορισμένη.¹¹

Βέβαια, το ενδιαφέρον από τη νεότερη γενιά επιστημόνων δεν θα παραμείνει εστιασμένο σε θέματα που αφορούν τη συνοχή, πειθαρχία και αποτελεσματικότητα των ενόπλων δυνάμεων αλλά θα επεκταθεί με επιτυχία στο χώρο των σχέσεων των ενστόλων με την πολιτική εξουσία. Οι Πήτερ Φήβερ, Ντέμπορα Αβάντ και Μίκαελ Ντέστ¹ είναι ενδεικτικά μέλη της εμπροσθοφυλακής της νέας γενιάς επιστημόνων την οποία απασχολεί έντονα η διατήρηση του δημοκρατικού πολιτεύματος και του ελέγχου των στρατιωτικών από τους πολιτικούς. Διότι μπορεί η εξάλειψη του φόβου της ψυχροπολεμικής περιόδου να επιτεύχθηκε για το δυτικό κόσμο, όμως οι αλλαγές στις ένοπλες δυνάμεις σε τοπικό και διεθνές επίπεδο (πχ, η εξάπλωση του επαγγελματικού στρατού, η εμφάνιση ιδιωτικών εταιριών και επιχειρήσεων προσφοράς στρατιωτικών υπηρεσιών, η αύξηση των μεταναστευτικών ροών) σε συνάρτηση με τις αλλαγές όχι μόνο στον κοινωνικό ιστό των δυτικών κρατών αλλά και σε επίπεδο ιδεολογίας και κουλτούρας, αποτελούν σοβαρές προκλήσεις για το δημοκρατικό πολίτευμα. Όπως τόνισε και ο Τζέιμς Μπέρκ όμως, η νέα, μεταψυχροπολεμική εποχή επιβάλλει ότι όχι μόνο οι στρατηγοί αλλά και οι πολιτικοί οφείλουν να προσαρμοσθούν με υπεύθυνο τρόπο στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον μας.¹²

Συμπερασματικά

Αν και τα πρωτεία για τη γέννηση του κλάδου της στρατιωτικής κοινωνιολογίας μπορούν να τα διεκδικούν τόσο αγγλόφωνες (ΗΠΑ) όσο και μη αγγλόφωνες χώρες (Γερμανία, Γαλλία, Ολλανδία, Ρωσία), είναι γεγονός αδιαμφισβήτητο ότι οι ΗΠΑ συνέβαλαν τα μέγιστα για τη μεγάλη ώθηση και ανάπτυξη του κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Η αναβάθμιση των ενόπλων δυνάμεων σε θεσμό προστασίας της δημοκρατίας αλλά και σε μηχανισμό διάδοσης των δυτικών πολιτικών αξιών κατά τη ψυχροπολεμική περίοδο, οδήγησε τους Αμερικανούς στην ανάγκη κατανόησης της δομής και λειτουργίας του στρατεύματος μέσα στο ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο. Έτσι, οι στρατιωτικές αξίες και κανόνες συμπεριφοράς, οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές καταβολές του ένστολου προσωπικού αλλά και η εκπαίδευσή του τόσο η επαγγελματική όσο και η γενικότερη, άρχισαν

να εξετάζονται σχολαστικά με στόχο την καλύτερη κατανόηση των προβλημάτων που υπάρχουν και την αύξηση του βαθμού αποτελεσματικότητας του έργου που επιτελούν. Αν και οι Αμερικανοί, ως άμεσα ενδιαφερόμενοι, ανέδειξαν το συγκεκριμένο επιστημονικό κλάδο, οι Δυτικο-Ευρωπαίοι δεν έμειναν αδρανείς. Ερευνητές όπως ο Βρετανός Κρίστοφερ Ντάνντεκερ, ο Ολλανδός Ιωσήφ Σέπτερς, ο Γάλλος Μπερνάρ Μποέν, ο Ελβετός Κάρλ Χάλτινερ, ο Ιταλός Γκιουζέπε Καφόριο και ο Γερμανός Γκέρχαρντ Κιούμελ, για να ονομάσω μερικούς από τη σύγχρονη περίοδο, δεν έχουν να ζηλέψουν τίποτα από το έργο των νεότερων Αμερικανών συναδέλφων τους. Αντίθετα, τα μικρά ευρωπαϊκά κράτη όπως αυτά της Νοτιο-Ανατολικής Ευρώπης ή της Βαλτικής είτε δείχνουν να αγνοούν παντελώς την ύπαρξη της είτε την αναφέρουν με διακοσμητικές πάντοτε προδιαθέσεις. Και φυσικά, η προδιάθεση αυτή συνεχίζει να ευνοεί τη διαιώνιση της γενικότερης αντίληψης ότι οι ένοπλες δυνάμεις είναι στοιχείο ξένο προς την τοπική κοινωνία και πολιτεία αλλά και την πανεπιστημιακή κοινότητα. Ας ελπίσουμε ότι αυτή η αντίληψη θα εξαλειφθεί έμπρακτα και στη χώρα μας στον 21^ο αιώνα.

11 Ch. Moskos Jr, "From Institution to Occupation: Trends in Military Organization", *Armed Forces and Society*, Vol.4, No.1 (1977)., "Institutional and Occupational Trends in the Armed Forces: An Update", *Armed Forces and Society*, Vol.12, No.3, (1986), σελ.81 και Ch. Moskos Jr, *Peace Soldiers: The Sociology of a United Nations Military Force* (Chicago, 1976). 79

12 J. Burk, "The Logic of Crisis and Civil-Military Relations: A Comment on Desch, Feaver and Dauber", *Armed Forces and Society*, Vol.24, No.3, (1998).

“The Battle of Salamis - 2,500 years after: source of an everlasting Greek identity”

Konstantina E. Botsiou

Associate Professor and Director at the Centre for Greek and International History of the University of the Peloponnese, Visiting Professor at the Hellenic National Defense College

*John Lewis Gaddis, an authority in the history of the Cold War, has graciously pointed out in his famous book *On Grand Strategy* that the Battle of Salamis united Athens and Piraeus into an island.¹ It also turned the city’s maritime life into a naval strategy. Thereon, Athens was irrevocably connected with the Aegean islands, the Near East and the Black Sea. Sea command became the geopolitical center of gravity not only for Athens, but also for Hellenism as a whole, since most city-states joined the Delian League under the leadership of Athens (478-431 B.C.).²*

¹ John Lewis Gaddis, *On Grand Strategy*, New York, Penguin Books, 2018, p. 31.

² David Yates, “The Tradition of the Hellenic League against Xerxes”, *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte*, 2015 (64/1), pp. 1-25.

Victory at Salamis changed political identities, too.³ It proved that military supremacy was absolutely compatible with democratic governance. More precisely, that democracy was better served by sea predominance.⁴ The coupling of naval power with democratic governance changed radically the identity of Athens and the Hellenes that allied with the city. It also revolutionized political and strategic thought ever since.⁵

Until the Battle of Salamis, people did not really believe that democracy could win wars. Military might was connected with land forces and thus considered an inherent merit of oligarchy or aristocracy. Sparta, with its formidable professional warriors, was the obvious hegemon.⁶

Athens was second best in defense matters. Its magnetism owed more to freedom, creativity and an open public life embracing art, sports, intellectual activity etc. The Athenian aristocrats welcomed that division of labor on the basis of class ethics.⁷ The dependence of Athens on land forces allowed aristocratic families to sustain the traditional social structures where only big landowners had the ability of maintaining horses and soldiers for the case of war.⁸ Long-term economic and military influence enabled them to secure a prominent political status, exercising practically a monopoly in the major decision-making process. Initially, the Persian attack confirmed the priority of land forces. The Battle of Marathon (490 B.C.), a huge amphibious operation relying mostly on land fighting - even though the aggressor came from the sea- only confirmed the importance of aristocrats.⁹

The Athenian aristocrats were well prepared for a land battle and justifiably took the credit, especially since they achieved it without the Spartans who failed to send troops in spite of prior pledges. 10,000 hoplites were mobilized in Athens plus the reinforcements of 1,000 men that came from Plataea.¹⁰ Victory at Marathon confirmed the *primus inter pares* status of Athenian aristocrats and helped them sustain the city's agricultural character.¹¹ Hence, they earned the respect of allies and foes alike. Miltiades and his son Cimon, who became later instrumental in accepting Themistocles' strategy in Salamis,¹² symbolized the continuity of Athens's agricultural identity. The opening to the democratic experiment introduced by the laws of Solon and Cleisthenes proceeded quite slowly.¹³ But something was changing in the darkest hour.

3 For a full account of the Battle and war planning see Barry Strauss, "Flames over Athens", *Arion: A Journal of Humanities and the Classics*, 2004 (12/1), pp. 101-116 and Barry Strauss, *Salamis: The Naval Encounter that saved Greece and Western Civilization*, New York, Simon & Schuster, 2004.

4 William G. Forest, *The Emergence of Greek Democracy*, New York, McGraw Hill, 1966; Cf. Dan Reiter, "Why Democracies win Wars", in: Dan Reiter and Allan C. Stam (eds.), *Democracies at War*, Princeton, Princeton University Press, 2002, pp. 193-206.

5 Kurt A. Raaflaub, "Ancient Greece: The Historical Needle's Eye of Modern Politics and Political Thought", *Classical World* 2015 (109/1), pp. 3-37.

6 Paul Cartledge, "The Origins and Organisation of the Peloponnesian League", in: Michael Whitby (ed.), *Sparta*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2002, pp. 223-230; Ernst Baltrusch, "Die Mächtigste Und Berühmteste Stadt Griechenlands": Sparta's Hegemonie (490-404 v. Chr.), in: Ernst Baltrusch (ed.) *Sparta: Geschichte, Gesellschaft, Kultur*, München, C. H. Beck Verlag, 1998, pp. 48-62.

7 J. Peter Euben, "The Battle of Salamis and the Origins of Political theory", *Political Theory* 1986 (14/3), pp. 359-390, here pp. 359-360; V. L. Konstantinopoulos, "The Persian Wars and Political Conflicts in Athens", *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*, 2013 (124), pp. 63-68, esp. p. 65.

8 Glenn Richard Bugh (ed.), *The Horsemen of Athens*, Princeton, Princeton University Press, 2014.

9 Norman Doenges, "The Campaign and Battle of Marathon", *Zeitschrift für alte Geschichte* 1998 (47/1), pp. 1-17, esp. pp. 7-9.

10 Peter Krentz, "The Armies Arrive at Marathon", in: Peter Krentz et al. (ed.), *The Battle of Marathon*, New Haven, Yale University Press, 2010, pp. 101-110.

11 Andreas Markantonatos, "The silence of Thucydides: The Battle of Marathon and Athenian Pride", *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement* 2013 (124), pp. 69-77.

12 Barry Strauss, "Flames over Athens", here p. 107.

13 Martin Ostwald, *Nomos and the Beginning of Athenian Democracy*, Oxford, Oxford University Press, 1969, p. 175.

In a way, Marathon prepared the ground for the triumph at sea ten years later. It was widely realized that the Persians would come again soon.¹⁴

In the meantime, Athenian aristocrats sought to postpone reforms that would bring forward the political radicalization favored by the Democrats (or Radicals). Prominent among them was, actually, Themistocles, the architect of the Battle of Salamis. Themistocles linked his political ideas with a preference for naval armaments. After the Ionian revolts of 497-493 BC and three years before the Battle of Marathon he had initiated an ambitious naval program in order to equip Athens with new faster ships of the trireme type adjusted to the special skills and conditions of the Athenian population as well as to the climate and topography of the seas around the city.¹⁵ Part of that war preparation was his idea to move the main harbor of Athens from Phaliron to Piraeus which offered better defense as it was practically “hidden” in the Bay of Saronikos between the mainland of Attica and the island of Salamis with its tricky landmass. As Plutarch noted, Themistocles “fastened the city to Piraeus and the land to the sea”.¹⁶ In Themistocles’s eyes, the future of Hellenic warfare was naval; the future of the Hellenic identity was maritime; and to achieve that all, the future of Athens had to be democratic.

The Battle of Salamis was a paradigm shift.¹⁷ As Barry Strauss has noted, “it was a people’s war”.¹⁸ Each and every man counted for victory. Class, economic status or land ownership were less decisive qualities than bravery, namely character. As Themistocles replied to a provocative Corinthian delegate, “the city’s power lay not within her walls, but in her 200 fully manned ships”.¹⁹ That was a decisive turning point in the perception of patriotism. The fatherland was no longer identified with a specific tangible area but rather with the idea of it. The renovation of this powerful ideological engine behind every war equipped the Athenians with unprecedented courage and bravery. Thucydides epitomized it in Pericles’s Funeral Oration with the famous aphorism “the whole earth is the sepulchre of famous men” («ανδρῶν επιφανῶν πάσα γη τάφος»)²⁰.

The victory at Salamis precipitated the democratization of Athens according to its increasing naval needs. The city built a mighty Pan-Hellenic alliance and re-invented itself. Military reorganization put an emphasis on the building of a new fleet that could defend the city as well as the Aegean islands and the Greek cities in coasts of Asia Minor and the Black sea. Athens stood at the center controlling the sea routes through naval bases granted by its allies. The defense of the city was underlined by the expansion of the harbor of Piraeus and the building of the Long Walls connecting Athens with its ports at Phaliron and Piraeus (460-444 B.C.).²¹ Security enabled the *polis* of Athens to flourish. Artistic and intellectual life bloomed for at least three decades producing masterpieces with a vital influence on Western civilization

14 J. A. S Evans, “Herodotus and the Battle of Marathon”, *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 1993 (42/3), pp. 279-307.

15 Robert J. Lenardon, “The Archonship of Themistokles, 493/2”, *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 1956 (5/4), pp. 401-419; Loren J. Samons, “Periklean Imperialism and Imperial Finance in Contest”, in: Thomas J. Figueira et al. (eds.), *Hegemonic Finances: Funding Athenian Domination in the 5th Century BC*, Swansea, Classical Press of Wales 2019, pp. 1-24.

16 John Nash, “Sea Power in the Peloponnesian War”, *Naval War College Review* 2018 (71/1), pp. 119-139. Plutarch, *Parallel Lives*, vol. 2, Themistocles and Camillus, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1914, pp. 2-3.

17 A. E. Wardman, “Tactics and the Tradition of the Persian Wars”, *Historia: Zeitschrift Für Alte Geschichte* 1959 (8/1), pp. 49-60.

18 Strauss, “Flames over Athens”, p. 105.

19 Herodotus, *The Persian Wars*, 8.61, trans. A. D. Godley, Loeb Classical Library 119, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925.

20 Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, Book II, 43.3, by David Grene, Chicago, The University of Chicago Press, 1989.

21 Charles W. Fornara and Loren J. Samons, *Athens from Cleisthenes to Pericles*, Berkeley, Berkeley University Press, 1991, pp. 118-121; Brent L. Sterling, “Athens’ Long Walls: Lifelines to the Sea.” *Do Good Fences Make Good Neighbors?: What History Teaches Us about Strategic Barriers and International Security*, Washington, D.C., Georgetown University Press, 2009, pp. 13-63.

ever since. The Acropolis commemorated the great victories through eternal stone monuments that were oriented towards Salamis, the cradle of victory (e.g. Propylaea).²² Funeral orations and epitaphs, theatre plays and festivals shaped “memorial communities” around collective memories.²³ Everything in the public sphere provided citizens and allies with an image of the common past and a design for the common future.²⁴ It can be properly maintained that the miracle of classical Athens was firmly rooted in the Battle of Salamis.

The Peloponnesian War destroyed the miracle. It cannot be separated from the political and military prevalence of Athens in the Hellenic world as a result of the naval victory in the straits of Salamis. Both the naval identity and the political-cultural spirit that grew out of it were perceived as vital threats to the Spartan power and way of life. The Spartans were not alone to realize that. The same was also true for their allies, especially the maritime competitor of Athens, Corinth which was instrumental in the initiation and fateful outcome of the Peloponnesian war. It was not easy to beat Athens, though, except by depriving it from its naval resources. As recent research has shown, the Spartans managed to prevail in the final years of Peloponnesian War, only when they cut the Athenians off the seas from which they derived their power - goods, ships and allies (Eastern Aegean, Hellespont).²⁵

The unprecedented combination of naval power and democracy shared the fate of the Athenian world. After its collapse in 404 B.C. democracy disappeared for many centuries as a paradigm of political governance.²⁶ But the principle of naval supremacy didn't. On the contrary, it was embedded in the grand strategies of great empires that followed (e.g. Alexander the Great's, Roman, Byzantine).²⁷ Naval battles became again the major turning points for the balance of powers. Prominent researchers have stressed for example the pivotal role of the naval battle of Actium (31 B.C.) in the establishment of the Roman Empire's epicenter in the Western rather than the Eastern Mediterranean (Alexandria).²⁸

22 Samantha L. Martin-Mcauliffe and John K. Papadopoulos, “Framing Victory: Salamis, the Athenian Acropolis, and the Agora”, *Journal of the Society of Architectural Historians* 2012 (71/3), pp. 332-361.

23 Vassiliki Frangeskou, “Tradition and Originality in Some Attic Funeral Orations”, *The Classical World* 1999 (92/4), pp. 315-336; Euben, “The Battle of Salamis and the Origins of Political theory”, pp. 381-383; Hans-Joachim Gehrke, “From Athenian identity to European ethnicity - the cultural biography of the myth of Marathon”, in: Ton Derks and Nico Roymans (eds.), *The Ethnic Constructs in Antiquity: The Role of Power and Tradition*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2009, pp. 85-99; Nicole Loraux, *The Invention of Athens: the funeral oration in the classical city*, Cambridge, MA, Cambridge University Press, 1986, pp. 132-171.

24 Lorna Hardwick, “Moving Targets, Modern Contests: Marathon and Cultural Memory”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*, 2013 (124), pp. 275-288; For a general account about memory and community see Geoffrey Cubitt, *History and Memory*, 2007, Manchester, Manchester University Press, pp. 118-174.

25 Nash, “Sea Power”, pp. 132-133.

26 Peter Funke, *Homónoia and Arché. Athen und die griechische Staatenwelt vom Ende des Peloponnesischen Krieges bis zum Königsfrieden (404/3-387/6 v. Chr.)*, Wiesbaden, *Historia Einzelschritte* 37. Donald Kagan, *The Fall of the Athenian Empire*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 2013.

27 Christos Kremmydas, “Alexander the Great. Athens, and the Rhetoric of the Persian Wars”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement*, 2013 (124), pp. 199-211, esp. pp. 207-209; Phyllis Culham, “The Roman Empire and the Seas”, in: Philip De Souza et al. (eds.), *The Sea in History - The Ancient World*, Rochester, NY, Boydell & Brewer, 2017, pp. 283-293; Gerassimos Pagratis, “The Byzantine and Greek Merchant Maritime Enterprises in the Medieval Mediterranean”, in: Philip De Souza et al. (eds.), *The Sea in History - The Ancient World*, Rochester, NY, Boydell & Brewer, 2017, pp. 425-436; David Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton, Princeton University Press, 2015.

28 William L. Rodgers, *Greek and Roman Naval Warfare: A Study of Strategy, Tactics, and Ship Design from Salamis (480 B.C.) to Actium (31 B.C.)*, Annapolis, United States Naval Institute, 1937, p. 86; Strauss, *The Battle of Salamis: The Naval Encounter that Saved Greece*, p. 87; See also Carsten Hjort Lange, “The Battle of Actium. A Reconsideration”, *The Classical Quarterly* 61 (2011/2), pp. 608-623, esp. pp. 613-615.

The Byzantine Empire developed a tremendous naval power. The same seas that actually continued to be inhabited by the Greeks in the Aegean, the Hellespont and the Black Sea served as a trap for invaders, just like the case had been in the heyday of the Delian League. The Republics of Genoa and Venice owed their political power, and republican governance, to sea command in the Western and Eastern Mediterranean, respectively (13th to 18th century).²⁹

The combination of naval power and democracy was rediscovered as an ideal in the 18th century under the dual impact of European Imperialism and Enlightenment.³⁰ Imperialism included European expansionism, but also the reactions against it. Above all the American and the French Revolutions translated the classical Athenian paradigm into the idea of a sovereign modern democracy.³¹ The American Revolution coupled the Declaration of Independence and the American constitution with the re-adjustment of classical principles of rationalism, justice and equality to modernity. The American nation was defined by naval power and democracy.³² On the other side of the Atlantic, the French Revolution generated an irresistible combination of liberalism and nationalism. The Napoleonic Wars spread it across Europe. Napoleon lost the war in the end, but the triptych “liberté, fraternité, égalité”, mirroring classical Athens into modernity, was out of the bottle; it triggered an irreversible erosion of European kingdoms and empires in favor of young nation-states that aspired to become full-fledged democracies in the 19th and the 20th centuries.

The new cause was not lost to the Greeks. It was eloquently expressed in their National Awakening under the impact of the Enlightenment. It went hand in hand with the re-discovery of the self in the paradigm of European modernity that was re-drawing maps and ideas. The borders of the Greek state were drawn with the continuous support of a Greek merchant fleet that had grown thanks to the dual influence of Russian sub-contracting and naval blockades of the Napoleonic era (late 18th - early 19th ce.).³³ Greek shipping flourished from the Black Sea to the Near East and from the Ionian islands to Cyprus, carrying goods, funds and revolutionary ideas. It also carried a grand strategy: to establish a Greek nation state in the lands and seas that Greeks had occupied for centuries.

The Greek state did not reach the borders of the classical Athenian world. The War of Independence survived only by lowering its geopolitical and democratic aspirations. It started in the Peloponnese, not in Athens. But it was vital to control Athens and the islands attached as “coast guard islands”. What Salamis had been to Athens, became now the offshore islands to the Peloponnesian castles (Hydra, Spetses, Poros, Aigina): traps for the enemy and channels for supplying the Greeks. The Eastern Aegean islands -like Chios and Psarra - undertook centuries-old tasks: they prevented the Ottomans from having access to

29 Eugene J. Johnson, “A Window in the Venetian Mint and the Libreria Di San Marco”, *Journal of the Society of Architectural Historians* 69 (2010/2), pp. 190-205, esp. p. 200; Frederic C. Lane, *Venice and History*, Baltimore: The John Hopkins Press, 1966, pp. 163-189.

30 Herbert Luthy, *Colonisation and the Making of Mankind*, *The Journal of Economic History* 1961 (21/4), pp. 483-495; Daniel J. Boorstin, *The Discoverers*, New York, Random House, 1983; Liah Greenfeld, *Nationalism: Five Roads to Modernity*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1992; Clark G. Reynolds, *Command of the Sea: The History and Strategy of Maritime Empires*, 2 vols, Florida, Robert E. Krieger, 1983.

31 Richard Harding and Agustín Guimerá, “Introduction Naval Leadership and the French Revolution”, in: Richard Harding and Agustín Guimerá (eds.), *Naval Leadership in the Atlantic World: The Age of Reform and Revolution, 1700-1850*, London, University of Westminster Press, 2017, pp. 95-98.

32 Eric W. Robinson, “American Empire? Ancient Reflections on Modern American Power”, *Classical World* 2005 (99/1), pp. 35-50.

33 Lucien J. Frary and Mara Kozelsky, *Russian-Ottoman Borderlands: The Eastern Question Reconsidered*, Madison, MI, University of Wisconsin Press, 2014; Malcolm Crook, “Polychronicon: Revolutionary Emperor? Reinterpreting Napoleon”, *Teaching History* 2015 (158), pp. 38-39.

the mainland and paid dearly for that.³⁴ But even in the smaller area of the modern state, the sea became again the center of gravity. The Greeks gave all their big merchant fleet for independence.³⁵

After independence, the Great Idea (Megali idea), namely the effort to unite nation and state, dominated foreign and defense policy for over a century and shaped the geopolitical identity of Greece, a predominantly naval identity. The Great Powers encouraged the formation of a Greek naval nation-state, but not of a “Greater Greece”. That was the strategy of the Greeks themselves. The process of national integration lasted over a century emphasizing the Aegean and the Eastern Mediterranean. In the great wars of the 20th century, priority was given to the inclusion of Crete, the Aegean islands, the Dodecanese, until 1922 also the Asia Minor coast. The Greeks went through a civil war-like “national schism” (Ethnikos Dichasmos) to determine those borders.³⁶ The centrality of Macedonia was nothing separate. It underscored the need to protect the Aegean vertically and horizontally. The Cyprus question only confirmed the historical connection of Greekness with the Eastern Mediterranean.³⁷

Accordingly, it was not land power Russia -which had offered protection to the Greeks from the late 18th to the late 19th century- but sea power England the major foreign influence in the Greek state, openly from the 1860s until the 1940s when the alliance with the US under the “Pax Americana” replaced the cooperation with Britain. Modern Greece became a showcase for “Western civilization”. The Acropolis was recognized as a universal symbol of freedom and democracy, the core ideal in the concept of the modern “West”. By defining Athens as its capital city, Greece built upon the ritualised memory of the classical city.³⁸ Classical Athens became also the central myth of modern European identity, based on the concepts of freedom, individualism, equality and democracy.³⁹ The Battle of Salamis helped shape an Athenian identity across Hellenism in the 5th century B.C. The myth of the Battle contributed to the formation of a nation state’s patriotic identity almost 2,500 years later.⁴⁰

34 See e.g. William St Clair and Roderick Beaton “Chios”, in: *That Greece Might Still Be Free: The Philhellenes in the War of Independence*, Cambridge, Open Book Publishers, 2008, pp. 78-81.

35 Gelina Harlaftais and George Kostelenos, “International Shipping and National Economic Growth: Shipping Earnings and the Greek Economy in the Nineteenth Century”, *The Economic History Review* 2012 (65/4), pp. 1403-1427.

36 George Th. Mavrogodatos, *Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936*, Berkeley, Berkeley University Press, 1983.

37 Michael Llwellyn Smith, “Venizelos’ Diplomacy, 1910-23: From Balkan Alliance to Greek-Turkish Settlement”, in: Paschalis M. Kitromilides (ed.), *Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2008, pp. 134-192; Ioannis D. Stefanidis, “Reconstructing Greece as a European State: Venizelos’ Last Premiership, 1928-32”, in: Paschalis M. Kitromilides (ed.), *Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2008, pp. 193-233.

38 James H. S. McGregor, “The War for Independence and the Creation of a National Capital”, in: James H. S. McGregor (ed.), *Athens*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2014, pp. 176-200; Georgios Karatzas, “Athens: The Image of Modern Hellenism”, in: Matthew Rampley (ed.), *Heritage, Ideology, and Identity in Central and Eastern Europe: Contested Pasts, Contested Presents*, vol. 6, Rochester, NY, Boydell & Brewer, 2012, pp. 155-174.

39 Konstantina Botsiou, *Griechenlands Weg nach Europa: Von der Truman Doktrin bis zur Assoziierung mit der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft*, Frankfurt a.M., Peter Lang, 1999.

40 Andrew Lambert, “Constructing a Seapower: Athens, Democracy and Empire”, in: Andrew Lambert (ed.), *Seapower States: Maritime Culture, Continental Empires and the Conflict That Made the Modern World*, New Haven, Yale University Press, 2018, pp. 45-79.

It remains an open research question whether sea power leads to liberal democracy and vice versa.⁴¹ In the case of modern Greece, they were not synchronized. Democratization followed a rocky path until the 1970s. The long duration of the Great Idea actually de-railed political liberalization. National integration dilemmas undermined parliamentarism, encouraged dictatorships and even produced a civil war (1946-1949).⁴²

There is a never-ending debate about the cultural affinity between modern and ancient Greeks. But the geopolitical affinity with classical Athens is definitely an integral part of modern Greek identity. It was revived in the Greek War of Independence, in which Greeks used the “trap” of the Aegean to make room for the revolution and later the expansion of the small Greek state that emerged independent in 1830.⁴³ The strategic conception of the Greek nation-state was derived from the legacy of classical Athens that in retrospect came to be celebrated as a vital Western outpost against theocracy, inequality and authoritarianism. From this standpoint, the anniversary of the Battle of Salamis meets the bicentennial anniversary of the Greek Revolution, in both geopolitical and ideological terms.

The Battle of Salamis showed what people could achieve in a democracy under visionary leadership. In the case of Themistocles, Athens showed what charismatic leaders could achieve in a democracy that inherently promotes talent and thinking “outside the box”. Themistocles discerned what most of his contemporaries could not see: the sea offered incomparably more opportunities for transport, communication, wealth and war than the land. Democracy, on the other hand, could mobilize all *the people* to defend the idea of fatherland, now less tangible, but no less sacred property of the *demos*. In the Battle of Salamis all inhabitants of Athens joined forces to evacuate the city and support the Athenian ships.⁴⁴ It was a historic eye-opening change that left an everlasting legacy for identity dilemmas that urge solutions ahead of time.

41 John J. Mearsheimer, “Liberal Theories of Peace”, in: John J. Mearsheimer, *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*, New Haven, Yale University Press, 2018, pp. 188-216; Bruce Russett, and William Antholis, “Do Democracies Fight Each Other? Evidence from the Peloponnesian War”, *Journal of Peace Research* 1992 (29/4), pp. 415-434.

42 Kostas Kostas, *History’s Spoiled Children: The Story of modern Greece*, London, Hurst, 2018.

43 *History of the Greek Nation*, 16 vols, Athens, Ekdotiki, 1978-1998, here vol. 12 (in Greek).

44 Denver Graninger, “Plutarch and the Evacuation of Athens (“Themistocles” 10.8-9)”, *Hermes* 2010 (138/3), pp. 308-317.

ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΜΗ ΕΠΑΝΔΡΩΜΕΝΩΝ ΑΕΡΟΣΚΑΦΩΝ

Αντώνιος Μανιάτης

Διαλέκτης ΣΕΘΑ
Διδάκτωρ Νομικής
Εκλεγμένος Επίκουρος Καθηγητής
ΑΕΝ Μακεδονίας

“Δίκαιο
ΣμηΕΑ
(Drone Law),
Ενέδρα,
Στρατιωτική
χρήση των
ΣμηΕΑ”

Σύνοψη

Τον Ιούνιο 2019 δημοσιεύθηκαν δύο νομοθετικά κείμενα για τα συστήματα μη επανδρωμένων αεροσκαφών (ΣμηΕΑ), τα οποία έχουν ως κοινή τους βάση τον κανονισμό (ΕΕ) 2018/1139, το σχετικό με τη θέσπιση κοινών κανόνων στον τομέα της πολιτικής αεροπορίας και την ίδρυση Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ασφάλεια της Αεροπορίας. Πρόκειται για τον εκτελεστικό κανονισμό της Επιτροπής (ΕΕ) 2019/947, της 24ης Μαΐου 2019 και τον κατ' εξουσιοδότηση κανονισμό (ΕΕ) 2019/945 της Επιτροπής, της 12ης Μαρτίου 2019. Αν με βάση αυτούς το «Δίκαιο των ΣμηΕΑ» έφθασε σε ένα επίπεδο στοιχειώδους ωρίμανσης (αυτονόμησης) έναντι του ευρύτερου Δικαίου της Πολιτικής Αεροπορίας, η στρατιωτική χρήση αυτού του τύπου αεροσκαφών ποικίλλει, στο πεδίο της μάχης και σε ευρύτερες επιχειρήσεις των Ενόπλων Δυνάμεων, με εμβληματική τη χρήση των μη επανδρωμένων αεροσκαφών, ιδίως των μικροσκοπικών, από ολιγομελή κλιμάκια ενεδρευτών. Μία παραδοσιακή πρακτική του εδάφους, σαν την ενέδρα, είναι πλέον εξοπλισμένη με διάφορους τύπους μη επανδρωμένων εναερίων οχημάτων.

Λέξεις - κλειδιά

Δίκαιο ΣμηΕΑ (Drone Law), Ενέδρα, Στρατιωτική χρήση των ΣμηΕΑ

Εισαγωγή

Τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη (ή εναέρια οχήματα) σήμερα αποτελούν έναν από τους πιο δι-αδεδομένους και αναπτυσσόμενους τύπους ρομποτικής, έχοντας διπλή εφαρμογή, ως όχι μόνο βασικό εμπορικό ρομποτικό σύστημα αλλά και ισχυρό στρατιωτικό όπλο¹. Με το κόστος να έχει πέσει σε πολύ προσιτά επίπεδα, οι χρήστες έχουν πολλαπλασιαστεί και η αύξηση της εναέριας κυκλοφορίας προκάλεσε την ανάγκη για εισαγωγή ενός θεσμικού πλαισίου². Οι εξελίξεις αυτές έχουν οδηγήσει και σε αύξηση του αριθμού των ατυχημάτων, ακόμη και από την πλευρά των κρατικών υπηρεσιών, οι οποίες τα χρησιμοποιούν για στρατιωτικές ή άλλες χρήσεις. Παράδειγμα στον ελληνικό εναέριο χώρο αποτελεί η πτώση ενός αεροσκάφους της Ελληνικής Αστυνομίας, η οποία συνέβη στις 4 Δεκεμβρίου 2019 στα Εξάρχεια ενώ εκεί-νο διενεργούσε αναγνωριστική πτήση υπεράνω ταρατσών³.

Η ειδική νομοθεσία που αφορά τις πτήσεις των μη επανδρωμένων αεροσκαφών είναι κατά βάση εθνική και μάλιστα παλαιότερη της σχετικής ευρωπαϊκής. Ειδικότερα, πρόκειται για την απόφαση, με τη μορφή κανονιστικής διοικητικής πράξης, του Διοικητή της Υπηρεσίας Πολιτικής Αεροπορίας (ΥΠΑ) υπ' αριθμ. Δ/ΥΠΑ/21860/1422, η οποία ονομάζεται Κανονισμός περί «πτήσεων Συστημάτων Μη Επανδρωμέ-νων Αεροσκαφών - ΣμηΕΑ (Unmanned Aircraft Systems - UAS)»⁴. Το θεσμικό πλαίσιο έχει συμπληρωθεί με τον Κανονισμό για τις Άδειες Χειριστών ΣμηΕΑ⁵ και τον Κανονισμό που καθορίζει το ύψος του παρα-βόλου που πρέπει να καταβληθεί κατά περίπτωση⁶. Ο βασικός Κανονισμός για τις πτήσεις προβλέπει ότι εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη που χρησιμοποιούνται για στρατιωτικούς ή άλλους κρατικούς σκοπούς από τους αντίστοιχους κρατικούς φορείς (ένοπλες δυνάμεις, σώματα ασφαλείας κλπ.). Ωστόσο, οι υπεύθυνοι κρατικοί φορείς έχουν τη δυνατότητα με αίτησή τους προς την ΥΠΑ να υπαχθούν στις διατάξεις του Κανονισμού, όπως έχει γίνει από την πλευρά της Πολεμικής Αεροπορίας.

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται σε πτυχές του δικαίου των ΣμηΕΑ στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Εξάλλου, εστιάζει στο ζήτημα αιχμής των διαφόρων στρατιωτικών χρήσεων αυτών των κατασκευών.

1 Α. Μποζίνης, Κ. Μικέλης, Νέες τεχνολογίες στις Διεθνείς Σχέσεις: Η Περιπτώσιολογική Μελέτη της Ρομποτικής και των Drones ως Συντελεστών Ισχύος μέσω μιας Σύγχρονης Θεωρητικής Προσέγγισης, Αεροπορική Επιθεώρηση, τεύχος 113 Αύγουστος 2018, σ. 43.

2 Α. Μανιάτης, Νομικό καθεστώς μη επανδρωμένων αεροσκαφών (drones) και αυτόνομων οπλικών συστημάτων, Αεροπορική Επιθεώρηση 120, Δεκέμβριος 2020 (υπό δημοσίευση).

3 Μ. Σακελλάρης, Συναγερμός στην ΕΛ.ΑΣ. για την πτώση drone στα Εξάρχεια, Ελεύθερος Τύπος, Τετάρτη 4 Δεκεμβρίου 2019, σ. 17.

4 ΦΕΚ Β' / 3152/ 30 -9-2016.

5 ΦΕΚ Β'//4527/30.12.2016.

6 ΦΕΚ Β'//1607/10.5.2017.

Μέρος Α. Πτυχές του Δικαίου των ΣμηΕΑ

Α.1 Νομοθεσία της ΕΕ για τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη

Οι νέοι κανόνες της ΕΕ σχετικά με τις τεχνικές απαιτήσεις για τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη και τη λειτουργία τους αποτελούν το θεμέλιο μίας από τις πιο ευρείες αγορές «drones» παγκοσμίως. Περαιτέρω νομοθετικές εργασίες είναι καθ' οδόν, οι οποίες συμπεριλαμβάνουν τα λεγόμενα «Ευρωπαϊκά τυποποιημένα σενάρια» (European standard scenarios)⁷.

Ειδικότερα, τον Ιούνιο 2019 δημοσιεύθηκαν δύο νομοθετικά κείμενα για τα ΣμηΕΑ, τα οποία έχουν κοινή βάση, τον κανονισμό (ΕΕ) 2018/1139, το σχετικό με τη θέσπιση κοινών κανόνων στον τομέα της πολιτικής αεροπορίας και την ίδρυση Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ασφάλεια της Αεροπορίας.

Πρόκειται για:

- Τον εκτελεστικό κανονισμό της Επιτροπής (ΕΕ) 2019/947, της 24ης Μαΐου 2019 «για τους κανόνες και τις διαδικασίες που διέπουν τη λειτουργία μη επανδρωμένων αεροσκαφών» και

- Τον κατ' εξουσιοδότηση κανονισμό (ΕΕ) 2019/945 της Επιτροπής, της 12ης Μαρτίου 2019 για συστήματα μη επανδρωμένων αεροσκαφών και φορείς εκμετάλλευσης συστημάτων μη επανδρωμένων αεροσκαφών τρίτων χωρών.

Αυτά τα νομοθετήματα που προέρχονται όχι από το νομοθετικό όργανο αλλά από τον εκτελεστικό βραχίονα της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να οδηγήσουν σε κοινά πρότυπα ασφάλειας για τις πτητικές λειτουργίες των ΣμηΕΑ. Οι χειριστές θα είναι πλέον ικανοί να παίρνουν τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη τους στο εξωτερικό, χωρίς να έχουν να ανησυχούν για διαφορετικούς κανόνες από αυτούς που ισχύουν στην πατρίδα τους, και οι εμπορικές επιχειρήσεις θα έχουν να παρουσιάσουν σε νέα εδάφη για να επεκτείνουν τη δραστηριότητά τους υπό τις ίδιες συνθήκες με εκείνες της έδρας τους⁸. Αυτοί οι κανόνες θα αρχίσουν να εφαρμόζονται σταδιακά από την 1^η Ιουλίου 2020.

Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Ασφάλειας της Αεροπορίας (EASA, European Union Aviation Safety Agency), του οποίου η ίδρυση προβλέφθηκε στο «βασικό Κανονισμό» για αυτόν, 1592/2002, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει ως σκοπό τη διατήρηση και τη βελτίωση της ασφάλειας των πτήσεων. Με τη «Γνώμη 05/2019», αυτός ο Οργανισμός της ΕΕ πρότεινε τροποποιήσεις στις δύο προαναφερθέντες Κανονισμούς του 2019⁹.

⁷ Anonymous, European Commission and European Investment Bank launched the "European Drone Investment - Advisory Platform", Naftika Chronika / Triannual English Edition, Issue No: 224 - II.2019, p. 107.

⁸ 12 Questions on the New European Drone Regulations, Answered by: Christian Struwe, Head of Public Policy, EMEA, <https://enterprise.dji.com/news/detail/12-questions-on-the-new-european-drone-regulations>.

⁹ S. Werinos-Sydow, S. Kasper, Th. Karall, Drones Law: EASA published Opinion on Standard Scenarios, 26.11.2019, <https://blog.pwclegal.at/en/tag/drones-law-en/>.

A2. Ο εκτελεστικός κανονισμός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (ΕΕ) 2019/947

Ο Κανονισμός (ΕΕ) 2019/947 επισημαίνει στο Προοίμιο ότι τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη, ανεξαρτήτως της μάζας τους, μπορούν να εκτελούν πτητικές λειτουργίες στον ίδιο εναέριο χώρο του Ενιαίου Ευρωπαϊκού Ουρανού με επανδρωμένα αεροσκάφη, είτε τα τελευταία είναι αεροπλάνα είτε ελικόπτερα. Σύμφωνα με το άρθρο 3 του Κανονισμού (ΕΕ) 2018/1139, ο Ενιαίος Ευρωπαϊκός Ουρανός είναι ο εναέριος χώρος πάνω από το έδαφος στο οποίο εφαρμόζονται οι Συνθήκες, καθώς και κάθε άλλος εναέριος χώρος στον οποίο τα κράτη μέλη εφαρμόζουν τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 551/2004 κατά το άρθρο 1 παράγραφος 3 του εν λόγω κανονισμού.

Το άρθρο 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/947 ορίζει τον όρο «τυποποιημένο σενάριο» ως εξής: «*τύπος πτητικής λειτουργίας ΣμηΕΑ στην «ειδική» κατηγορία, κατά τα οριζόμενα στο προσάρτημα 1 του παραρτήματος, για τον οποίο έχει καθοριστεί ακριβής κατάλογος μέτρων μετριασμού κατά τρόπο ώστε η αρμόδια αρχή να θεωρεί ικανοποιητικές τις δηλώσεις στις οποίες οι φορείς εκμετάλλευσης δηλώνουν ότι θα εφαρμόζουν τα μέτρα μετριασμού όταν εκτελούν τον εν λόγω τύπο πτητικής λειτουργίας*». Με άλλα λόγια, τα τυποποιημένα σενάρια νοούνται για να απλουστευθούν οι διαδικασίες που απαιτούνται από τους χειριστές των ΣμηΕΑ. Προσδιορίζουν τύπους των λειτουργιών των ΣμηΕΑ για την «ειδική» κατηγορία τα οποία χαρακτηρίζονται από χαμηλό κίνδυνο. Σύμφωνα με το άρθρο 10, εξαιρουμένων των περιπτώσεων στις οποίες τα ΣμηΕΑ είναι ιδιοκατασκευή ή χρησιμοποιούνται για πτητικές λειτουργίες του άρθρου 16 (Πτητικές λειτουργίες ΣμηΕΑ στο πλαίσιο λεσχών και ενώσεων αερομοντελιστών) ή πληρούν τους όρους του άρθρου 20 (Ειδικές διατάξεις σχετικά με τη χρήση ορισμένων ΣμηΕΑ στην «ανοικτή» κατηγορία), τα ΣμηΕΑ που χρησιμοποιούνται σε πτητικές λειτουργίες που προβλέπονται στον παρόντα κανονισμό συμμορφώνονται με τις τεχνικές απαιτήσεις, τους κανόνες και τις διαδικασίες για την αξιοπλοΐα που καθορίζονται στις κατ'εξουσιοδότηση πράξεις οι οποίες εκδίδονται δυνάμει του άρθρου 58 του κανονισμού (ΕΕ) 2018/1139, του σχετικού με τη θέσπιση κοινών κανόνων στον τομέα της πολιτικής αεροπορίας και την ίδρυση Οργανισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ασφάλεια της Αεροπορίας.

A3. Ο κατ'εξουσιοδότηση κανονισμός της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (ΕΕ) 2019/945

Σύμφωνα με το Εκτιμώντας (15) του κανονισμού αυτού, λόγω της αύξησης του ηλεκτρονικού εμπορίου, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή έτσι ώστε να διασφαλίζεται η συμμόρφωση των προϊόντων με τις προβλεπόμενες προδιαγραφές. Ειδικότερα, κατά το άρθρο 1, ο κανονισμός καθορίζει τις απαιτήσεις για το σχεδιασμό και την κατασκευή ΣμηΕΑ προοριζόμενων για λειτουργία σύμφωνα με τους κανόνες και τους όρους που καθορίζονται στον εκτελεστικό κανονισμό (ΕΕ) 2019/947, καθώς και των πρόσθετων μονάδων εξ αποστάσεως ταυτοποίησης. Ορίζει επίσης τον τύπο ΣμηΕΑ του οποίου ο σχεδιασμός, η παραγωγή και η συντήρηση υπόκεινται σε πιστοποίηση. Εξάλλου, θεσπίζει τους κανόνες της διαθεσιμότητας ΣμηΕΑ προοριζόμενων για λειτουργία στην «ανοικτή» κατηγορία και πρόσθετων μονάδων εξ αποστάσεως ταυτοποίησης στην αγορά και της ελεύθερης κυκλοφορίας τους εντός της ΕΕ.

Επιπλέον, καθορίζει επίσης τους κανόνες για τους φορείς εκμετάλλευσης ΣμηΕΑ τρίτων χωρών, όταν αυτοί εκτελούν πτητική λειτουργία ΣμηΕΑ δυνάμει του εκτελεστικού κανονισμού (ΕΕ) 2019/947, εντός του εναέριου χώρου του Ενιαίου Ευρωπαϊκού Ουρανού.

Ο κανονισμός προβλέπει συγκεκριμένα καθήκοντα για τους οικονομικούς φορείς, όπως είναι οι κατασκευαστές και οι εισαγωγείς. Ειδικότερα, ως προς τους κατασκευαστές, το άρθρο 6 ορίζει ότι εξασφαλίζουν ότι, κατά τη διάθεση του προϊόντος τους στην αγορά της ΕΕ, αυτό είναι σχεδιασμένο και κατασκευασμένο σε συμμόρφωση με τις απαιτήσεις που καθορίζονται στα μέρη 1 έως 6 του παραρτήματος του κανονισμού αυτού.

Προβλέπεται υποχρέωση των κατασκευαστών να καταρτίσουν (οι ίδιοι, και όχι δια του εξουσιοδοτημένου εκπροσώπου τον οποίο μπορούν εγγράφως να ορίσουν) τον τεχνικό φάκελο που προβλέπεται στο άρθρο 17. Οι κατασκευαστές πρέπει να διενεργήσουν τη σχετική διαδικασία αξιολόγησης της συμμόρφωσης που αναφέρεται στο άρθρο 13, αλλιώς μπορούν να αναθέσουν εξωτερικά τη διενέργεια της εν λόγω διαδικασίας.

Εφόσον αποδειχθεί με τη διαδικασία αξιολόγησης η συμμόρφωση του προϊόντος με τις απαιτήσεις που καθορίζονται στα μέρη 1 έως 6 του παραρτήματος, οι κατασκευαστές συντάσσουν δήλωση συμμόρφωσης ΕΕ και τοποθετούν τη σήμανση CE. Αυτές οι υποχρεώσεις στην ουσία «μετακυλίνονται» στους εισαγωγείς, οι οποίοι επιτρέπεται να διαθέτουν μόνον ό,τι έχει συμμορφωθεί με τις απαιτήσεις αυτού του κεφαλαίου. Συνεπώς, η «προδικασία» κατάρτισης του τεχνικού φακέλου μέχρι και τη σήμανση του επίμαχου προϊόντος πρέπει να ελέγχεται από τον εισαγωγέα του προϊόντος στην επικράτεια της ΕΕ.

Παρόμοιες παρατηρήσεις αρμόζουν για την περίπτωση των εμπορικών διανομέων, οι οποίοι προτού καταστήσουν ένα προϊόν διαθέσιμο στην αγορά, έχουν την υποχρέωση να εξακριβώσουν ότι το εν λόγω προϊόν φέρει τη σήμανση CE και ότι ο κατασκευαστής και ο εισαγωγέας έχουν εκπληρώσει τις προβλεπόμενες υποχρεώσεις τους.

Μέρος Β. Στρατιωτική χρήση των ΣμηΕΑ

B1. Εισαγωγή στη στρατιωτική χρήση των ΣμηΕΑ

Η στρατιωτική χρήση των ΣμηΕΑ είναι κατά περίπτωση σχετική με τη διεξαγωγή της μάχης και ευρύτερη. Πράγματι, χρησιμοποιούνται τα οχήματα αυτά και σε περιπτώσεις ανθρωπιστικών κρίσεων και επιχειρήσεων. Με το μάλλον δηκτικό και γλαφυρό όρο « ανθρωπιστικό drone » ή « ανθρωπισμός των drones » υποδηλώνεται η μετατόπιση από το πεδίο της μάχης στη διαχείριση των ανθρωπιστικών καταστάσεων (ή τουλάχιστον ο μη περιορισμός στο πρώτο επίπεδο)¹⁰. Οι Ένοπλες Δυνάμεις, ιδίως εκείνες που τελούν υπό τη διοίκηση των Ηνωμένων Εθνών, έχουν και μία ανθρωπιστική και ειρηνοποιό αποστολή, η οποία στοχεύει στην παροχή βοήθειας προς τους πολίτες. Είναι αξιοσημείωτο ότι από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 πολλά Κράτη τα οποία προέρχονταν από το μαζικό κίνημα της αποαποικιοποίησης διατύπωναν την

¹⁰ Α. Μποζίνης, Κ. Μικέλης, Νέες τεχνολογίες στις Διεθνείς Σχέσεις: Η Περιπτώσιολογική Μελέτη της Ρομποτικής και των Drones ως Συντελεστών Ισχύος μέσω μιας Σύγχρονης Θεωρητικής Προσέγγισης, Αεροπορική Επιθεώρηση, τεύχος 113 Αύγουστος 2018, σ. 43.

ανάγκη για τη δημιουργία μίας νέας διεθνούς τάξης που να βελτιώνει το ήδη υπάρχον Διεθνές Ανθρωπίνιστικό Δίκαιο, το οποίο εφαρμόζεται σε περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων¹¹. Η «σαρωτική» αυτή χρήση των «drones» στον πόλεμο και στην ειρήνη, μπορεί να παραβληθεί με την προαναφερθείσα επέκταση του πεδίου εφαρμογής της κείμενης νομοθεσίας για τα ΣμηΕΑ, η οποία είναι κατ' αρχάς προορισμένη για τα πολιτικά αεροσκάφη των ιδιωτών, στην Πολεμική Αεροπορία.

Ωστόσο, ως εμβληματική περίπτωση εφαρμογής για τις Ένοπλες Δυνάμεις θεωρείται η χρήση των ΣμηΕΑ στη διεξαγωγή εχθροπραξιών, η οποία και θα αναλυθεί στη συνέχεια. Πάντως, η παρούσα μελέτη δεν θα επεκταθεί στο ιδιαίτερο ζήτημα της χρήσης (φονικών) αυτόνομων οπλικών συστημάτων με τη μορφή ΣμηΕΑ ή άλλη, για τα οποία το κυριότερο νομικού ενδιαφέροντος κείμενο είναι το ψήφισμα που υιοθέτησε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στις 12 Σεπτεμβρίου 2018 για τα αυτόνομα οπτικά συστήματα¹².

B2. Το ζήτημα της χρήσης ΣμηΕΑ από τις ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις

Εκφράζεται η προβληματική, όσον αφορά το ζήτημα της μεταρρύθμισης των Ενόπλων Δυνάμεων της Ελλάδας, ότι πρέπει να δοθεί έμφαση στην αεροπορική ισχύ. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση της «Αεροπορικής Επιλογής», η οποία έχει ολιστικό χαρακτήρα, προτείνεται μαζί με την Πολεμική Αεροπορία να αναπτυχθούν δυσανάλογα με τα υπόλοιπα Όπλα και Κλάδους η Αεροπορία Στρατού και οι Ειδικές Δυνάμεις¹³. Επισημαίνεται ότι σε διεθνή κλίμακα η Αεροπορία από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά αποτελεί το κύριο και κρίσιμο στοιχείο νίκης στον πόλεμο. Η θέση επιβεβαιώνεται και μετά το τέλος αυτού του πολέμου, όπως στον εμφύλιο πόλεμο στην τέως Γιουγκοσλαβία, εμβληματικό στοιχείο του οποίου αποτέλεσε η καταστροφή της ιστορικής γέφυρας του Μόσταρ « Stari Most », το Νοέμβριο 1993. Η Σερβία το 1999 εξωθήθηκε να αποχωρήσει από το Κοσσυφοπέδιο εξαιτίας μίας αεροπορικής εκστρατείας του ΝΑΤΟ η οποία κατέτεινε στην ισοπέδωση υποδομών της χώρας. Δεν χρειάστηκε να εκδηλωθεί χερσαία επίθεση της συμμαχίας για να επιτευχθούν οι στόχοι της. Στο πλαίσιο της πρότασης για «Αεροπορική Επιλογή», προτείνεται να αποκτηθούν στρατηγικά, μη επανδρωμένα αεροσκάφη αναγνώρισης / συλλογής πληροφοριών για εντοπισμό στρατηγικών εχθρικών στόχων και κυρίως του ρωσικού αντιαεροπορικού συστήματος S-400 και των βαλλιστικών βλημάτων της Τουρκίας. Συναφώς αμφισβητείται η αξία των όπλων στρατηγικού πλήγματος (όπως οι SCALP και οι ATACMS), αν δεν υπάρχει στοχοποίηση και μάλιστα σε πραγματικό χρόνο.

11 A. Maniatis, Human Rights in Armed Conflicts and Constitutional Law, International Journal of Law and Political Sciences, Vol. 11, No 4, 2017, p. 1045.

12 Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 12ης Σεπτεμβρίου 2018 σχετικά με τα αυτόνομα οπτικά συστήματα (2018/2752(RSP)), βλ. Α. Μανιάτης, Νομικό καθεστώς μη επανδρωμένων αεροσκαφών (drones) και αυτόνομων οπλικών συστημάτων, Αεροπορική Επιθεώρηση 120, Δεκέμβριος 2020 (υπό δημοσίευση) και Α. Μποζίνης, Κ. Μικέλης, Νέες τεχνολογίες στις Διεθνείς Σχέσεις: Η Περιπτώσιολογική Μελέτη της Ρομποτικής και των Drones ως Συντελεστών Ισχύος μέσω μιας Σύγχρονης Θεωρητικής Προσέγγισης, Αεροπορική Επιθεώρηση, τεύχος 113 Αύγουστος 2018, σσ. 49-50.

13 Δ. Πατσουλές, « Αεροπορική Επιλογή » Αεροπορία & Ειδικές Δυνάμεις ως άξονας αμυντικού δόγματος, Καταδρομή & Ασφάλεια, Δεκ 19 - Ιαν. 20 No 60 Έτος 10ο, σ. 24.

Η Ελλάδα ήταν πρωτοπόρος στην έρευνα για την ανάπτυξη μη επανδρωμένων αεροσκαφών, στο απώτερο παρελθόν. Ειδικότερα, πρόκειται για το πρόγραμμα «Ε1-79 ΠΗΓΑΣΟΣ», το οποίο αποτέλεσε αντικείμενο σχεδιασμού και ανάπτυξης στο Κέντρο Έρευνας και Τεχνολογίας Αεροπορίας (ΚΕΤΑ), αμιγώς από Έλληνες¹⁴. Το 1982 έγινε η πρώτη πτήση αυτού του αεροσκάφους, που είχε ως ρόλο την παρακολούθηση και συλλογή πληροφοριών.

Το 1985 το πρόγραμμα «παγώνει», ενδεχομένως για να προωθηθούν ξένες σχεδιάσεις. Μόλις το 1995 συγκροτείται νέα ομάδα εργασίας, που προβαίνει σε σημαντικές τροποποιήσεις. Μετά από μία τετραετία δοκιμών, αποφασίζεται η παραγωγή 4 μονάδων στο Κρατικό Εργοστάσιο Αεροσκαφών (ΚΕΑ), οι οποίες εντάχθηκαν σε πλήρη υπηρεσία το 2003 στην 131 Σμηναρχία Μάχης, στο Άκτιο. Το 2005 αποφασίζεται ο ανασχεδιασμός και η αναβάθμιση των ελληνικών μη επανδρωμένων αεροσκαφών με σύγχρονα ηλεκτρονικά συστήματα από το Ισραήλ. Προέκυψε το πρόγραμμα « ΠΗΓΑΣΟΣ II», το οποίο συνίστατο σε αεροσκάφη καταφανώς αρτιότερα έναντι των αρχικών. Μετά από εξαντλητικές δοκιμές, η δεύτερη γενεά εντάσσεται σε υπηρεσία, στο πλαίσιο της Πολεμικής Αεροπορίας, το 2008. Σήμερα υπάρχουν 6 αεροσκάφη αυτής της γενεάς, τα οποία επιχειρούν από την 110 ΠΜ στη Λάρισα, ενώ υπό κατασκευή είναι άλλα 4, που αναμένεται να παραδοθούν μέχρι το τέλος του 2020.

Παράλληλα, η Τουρκία έχει λανσάρει στην Ανατολική Μεσόγειο και στο Αιγαίο ένα νέο μη επανδρωμένο αεροσκάφος, το υπερσύγχρονο δικής της κατασκευής «Bayraktar TB2 ». Το πρόγραμμα που οδήγησε στην ανάπτυξη αυτού του μοντέλου άρχισε το 2007 ενώ το μοντέλο εντάχθηκε σε υπηρεσία το 2014. Βρίσκεται και σε πολεμική χρήση, συμμετέχοντας στον εμφύλιο πόλεμο στη Λιβύη, με την πλευρά του στρατοπέδου της διεθνώς αναγνωρισμένης λιβυκής κυβέρνησης.

Παρά το γεγονός ότι τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη που επιχειρούν στη χώρα είναι διαφορετικού μεγέθους, τεχνικών προδιαγραφών και φονικότητας, η ανάπτυξή τους έχει αλλάξει άρδην τις ισορροπίες¹⁵. Η ευκολία που κατασκευάζονται και λειτουργούν τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη, σε σχέση με τα συμβατικά, η απουσία ουσιαστικού νομικού πλαισίου που διέπει τη χρήση τους, αλλά και η προσπάθεια ελαχιστοποίησης των ατυχημάτων, αποτελούν τους βασικούς λόγους που τα drones αποτελούν πολύ χρήσιμα όπλα στη φαρέτρα κάθε στρατού.

Ενόψει του γεγονότος ότι η Τουρκία έχει ήδη προβεί στο σχεδιασμό μεγαλύτερων μη επανδρωμένων αεροσκαφών τα οποία θα μπορούν να μεταφέρουν σύγχρονες και μεγαλύτερου βάρους βόμβες, η Ελλάδα εκδηλώνει ενδιαφέρον προς τις ΗΠΑ για την ενοικίαση ή και αγορά των αμερικανικών μη επανδρωμένων αεροσκαφών «MQ-9 Reaper», που βρίσκονται στη βάση της Λάρισας. Πρόκειται για αεροσκάφη με πολύ μεγάλες δυνατότητες μάχης, τα οποία υπερτερούν κατά πολύ των τουρκικών.

Εξάλλου, το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας έχει επιδείξει ενδιαφέρον για τα πρόσφατα, από το 2011 και μετά, εν εξελίξει τεχνολογικά επιτεύγματα της σχετικής ερευνητικής ομάδας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Εκτιμά ότι με αξιοποίηση του ταλέντου και της εφευρετικότητας της ερευνητικής ομάδας, των ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών ευκαιριών καθώς και της ελληνικής αμυντικής βιομηχανίας, και με την τήρηση συγκεκριμένου χρονοδιαγράμματος, θα προκύψει σύντομα το ελληνικό μη επανδρωμένο αεροσκάφος¹⁶.

14 Κ. Παπαδόπουλος, Ο «πόλεμος» των drones πάνω απ' το Αιγαίο και την Κύπρο, Παρασκήνιο, Σάββατο 11 Ιανουαρίου 2020, σσ. 16-33.

15 Μ. Λυριστής, Η χρήση UAV's στη Λιβύη και η αναδιαμόρφωση των ισορροπιών στο μέτωπο, Αεροπορική Επιθεώρηση, τεύχος 119, Αύγουστος 2020, σ. 124.

16 Ευ. Κωνσταντινίδου, Το ΑΠΘ στη μάχη των « αιθέρων », Θεσσαλονίκη 19.12.2019, <https://www.makthes.gr/to-aph-sti-machi-ton-aitheron-249708>.

B3. Η ενέδρα και τα ΣμηΕΑ

Το ρήμα «ενεδρεύω» σήμαινε στα αρχαία ελληνικά, όπως και τώρα, κάθομαι σε ενέδρα, παραμονεύω κάποιον για να επιτεθώ κατά αυτού αιφνιδίως¹⁷. Πρόκειται για ρήμα παρασύνθετο από τη λέξη «ενέδρα», η οποία αποτελείται από τις λέξεις «εν», δηλαδή εντός, και «έδρα»¹⁸. Το επιθετικό καρτέρι αποτελεί μία διαχρονική πρακτική η οποία έχει κάποια στερεότυπα εννοιολογικά στοιχεία, σαν τον αιφνιδιασμό, παρά το πέρασμα αιώνων στη χρήση του. Σύμφωνα με τον κανονισμό MCWP3-11.3 του Αμερικανικού Σώματος Πεζοναυτών « *ενέδρα είναι μια αιφνιδιαστική επίθεση με πυρά από κρυμμένη θέση εναντίον ενός κινούμενου ή προσωρινά ακίνητου στόχου*»¹⁹.

Η ενέδρα είναι γνωστή κυρίως ως μία επιχειρησιακή τεχνική σε επίπεδο λίγων δρώντων προσώπων, ωστόσο δεν εξαντλεί τη σημασία της σε αυτό το επίπεδο δράσης. Ειδικότερα, μπορεί να αναπτυχθεί και στο στρατηγικό επίπεδο, όπως συνέβη με την ιστορική περίπτωση της ναυμαχίας του Μιντγουέι το 1942, όπου το αμερικανικό Ναυτικό κατάφερε να παγιδεύσει το ιαπωνικό σε μία αεροναυμαχία με τους δικούς του όρους.

Φυσικά, είναι τόσο διαδεδομένη που δεν εξαντλείται στους κύκλους των τακτικών στρατών, συνδέεται και με ευρύτερες ομάδες, όπως ανταρτικά σώματα, και μπορεί να προκαλέσει ιδιαίτερα. Παράδειγμα αποτελεί στο πλαίσιο του πολέμου του Βιετνάμ η περίπτωση της σφαγής αμάχων του χωριού Μάι Λάι στο Νότιο Βιετνάμ από αμερικανική στρατιωτική μονάδα στις 16 Μαΐου 1968, η οποία είχε δεχθεί απανωτές απώλειες από νάρκες και ενέδρες των Βιετκόνγκ της περιοχής²⁰. Η υπόθεση αυτή είχε αρχικά παραμείνει κρυφή, για περίπου ένα χρόνο από το Πεντάγωνο, μέχρι που την αποκάλυψε ένας δημοσιογράφος, με αποτέλεσμα την εκδήλωση ενός από τα μεγαλύτερα αντιπολεμικά κινήματα της Ιστορίας²¹.

Στην υπηρεσία του σύγχρονου στρατεύματος, υπάρχουν τα μικρά τακτικά μη επανδρωμένα αεροσκάφη, τα οποία μπορεί να είναι εφοδιασμένα με εναέριους αισθητήρες διαρκούς επιτήρησης, αλλά και κάτι ακόμη πιο ευρηματικό, τα μικροσκοπικά (mini drones). Ένα μηχάνημα της τελευταίας υποκατηγορίας, σαν το «Black Hornet», το οποίο διαθέτουν μεταξύ άλλων και οι τουρκικές Ένοπλες Δυνάμεις, ή ένα μικρό τετρακόπτερο, όπως το «Instant Eye», με το οποίο είναι εξοπλισμένη κάθε Ομάδα Αμερικανών Πεζοναυτών, μπορεί να κατοπτρεύει το έδαφος μπροστά από το εχθρικό τμήμα, και να αναγνωρίζει ύποπτα σημεία για ενέδρα σε όλο το δρομολόγιο της εχθρικής περιπόλου. Αυτά τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη είναι αθόρυβα και στην πράξη «αόρατα» χάρη στο πολύ μικρό τους μέγεθος και παρέχουν τη δυνατότητα νυκτερινής εικόνας, και μάλιστα θερμικής. Προκειμένου οι ενεδρευτές να διαφύγουν τον κίνδυνο να μετατραπούν έτσι σε υποψήφιους στόχους, θα πρέπει να μεριμνήσουν νυχθημερόν για την οπτική και τη θερμική τους παραλλαγή, ιδίως εφόσον βρίσκονται σε εδάφη χωρίς πυκνή βλάστηση. Χρειάζεται να είναι καλυμμένοι με ειδικές «κουβέρτες» (Ghillie Suit) που όχι απλώς θα κρύβουν πλήρως τη θερμότητα αλλά θα τη διασπούν. Επιπροσθέτως, απαιτείται και φυσική παραλλαγή, με τη χρήση φυλλωμάτων, και τη νύκτα, όπως την ημέρα. Ακόμη και στην περίπτωση που ο εχθρός δεν διαθέτει μη επανδρωμένα αεροσκάφη, δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο να διαθέτει αυξημένη δυνατότητα εντοπισμού ενεδρών χάρη σε θερμικές συσκευές κεφαλής.

17 H. Liddell - R. Scott, Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, Εκδότης Ιωάννης Σιδέρης Αθήναι, 2 Ε-Κ, λήμμα «ενεδρεύω», σ. 133.

18 Γ. Παπανικολάου, Λεξικόν των ρημάτων της απτικής πεζογραφίας, Τόμος Ι Α-Κ, Αθήναι 1962, λήμμα «Ενεδρεύω», σ. 308.

19 Δ. Πατσουλές, Ενέδρα στο σύγχρονο πεδίο μάχης, Καταδρομή & Ασφάλεια, Δεκ 19 - Ιαν. 20 Νο 60 Έτος 10ο, σσ. 56-65.

20 Δ. Πατσουλές, Επικίνδυνοι άνδρες Η ιδιόμορφη φύση των μαχητών ειδικού πολέμου, Καταδρομή & Ασφάλεια, Δεκ 19 - Ιαν. 20 Νο 60 Έτος 10ο, σ. 38.

21 Πρβλ. Α. Μανιάτης, Η ελευθερία των ΜΜΕ με έμφαση στις ΗΠΑ, Αρμενόπουλος Επιστημονική Επετηρίδα ΔΣΘ, 27, 2006, σσ. 103-109.

Το τμήμα των ενεδρευτών θα πρέπει να διαθέτει και μέσα εξουδετέρωσης των εχθρικών μη επανδρωμένων αεροσκαφών, και των μικρών τακτικών και των μικροσκοπικών. Η φαρέτρα αυτή περιλαμβάνει φορητό σύστημα παρεμβολών (σε μέγεθος τυφεκίου) και δυναμικά μέσα καταστροφής ή εξουδετέρωσης, όπως ειδικές βομβίδες οι οποίες βάλλονται από συμβατικά βομβιδοβόλα. Υπάρχουν δύο διαθέσιμες μέθοδοι, οι εγκαίροφλεγείς βομβίδες και οι διχτυωτές. Η δεύτερη μέθοδος, στο πλαίσιο της οποίας η βομβίδα εκτυλίσσει ένα δίχτυ εναντίον του στόχου, τον οποίο «συλλαμβάνει» και καταρρίπτει, πλεονεκτεί διότι είτε μπορεί να μη γίνει αντιληπτή από τον εχθρό είτε, ακόμη και αν γίνει αντιληπτή, δεν θα προδώσει το στίγμα του βομβιστή διότι δεν θα υπάρξει έκρηξη.

Εξάλλου, θα μπορούσε να γίνει μία σύγκριση του αθόρυβου χαρακτήρα των μικροσκοπικών μη επανδρωμένων αεροσκαφών με τη χρήση σιγαστήρων στη διεξαγωγή μίας επίθεσης από τους ενεδρευτές. Οι σιγαστήρες όχι μόνον καταστέλλουν τον κανονικά προκαλούμενο θόρυβο αλλά και επιφέρουν σχεδόν μηδενισμό της λάμψης η οποία προκύπτει από τον πυροβολισμό. Η χρήση σιγαστήρα έχει πολλά πλεονεκτήματα, όπως μεταξύ άλλων ότι η ενέδρα είναι δυνατό να εξοντώσει ολόκληρο εχθρικό τμήμα, χωρίς να ακουστεί κάτι στην ευρύτερη περιοχή.

Υπάρχει και η δυνατότητα διεξαγωγής ενέδρας κατά ενός σημείου, με την εξ αποστάσεως μέθοδο, συνιστάμενη σε χρήση «φονικών drone» ή «έξυπνων βομβίδων». Η πρώτη από τις δύο αυτές τεχνικές συνίσταται στο πυρομαχικό «Drone-40», το οποίο παρά το μεγάλο μήκος του μπορεί να εκτοξεύεται από όλα τα εν λειτουργία βομβιδοβόλα μονής βολής. Ενώ αρχικά αυτή η βομβίδα (που στην ουσία είναι μία βομβίδα - drone) εκτοξεύεται σαν όλες τις άλλες, μετά αναπτύσσει 4 μικροσκοπικούς έλικες και έτσι μετατρέπεται σε μη επανδρωμένο αεροσκάφος. Το ελικοφόρο περιπλανάται γύρω από συγκεκριμένη περιοχή ή αιωρείται. Η πτήση μπορεί να διαρκεί 12 λεπτά, ή 20 λεπτά σε περιπλάνηση, με την ταχύτητα ταξιδιού της να ανέρχεται στα 20 μέτρα ανά δευτερόλεπτο, ενώ η ακτίνα δράσης φθάνει τα 10 χιλιόμετρα.

Μία ολοκληρωμένη διεξαγωγή εξ αποστάσεως ενέδρας με αυτά τα μηχανήματα μπορεί να γίνει ως εξής: αρχικά χρησιμοποιείται ένα αναγνωριστικό, εφοδιασμένο με κάμερα, το οποίο εντοπίζει τον εχθρικό στόχο. Μετά εκτοξεύονται πολλές βομβίδες, εν είδει σμήνους το οποίο πλήττει απευθείας το εχθρικό τμήμα ή αιωρείται σε ένα σημείο της διαδρομής μέχρι αυτό να περάσει από κάτω τους, για να εκραγούν.

Τέλος, είναι αξιοσημείωτο ότι πέρα από το στενό πλαίσιο των ενεδρών, μπορεί να χρησιμεύσει στη διενέργεια στρατιωτικών επιχειρήσεων υλικό βιντεοσκοπημένο από μη επανδρωμένα αεροσκάφη. Ειδικότερα, ο στρατός των ΗΠΑ ολοκλήρωσε το δεύτερο στάδιο του προγράμματος «Soldier Borne Sensor (SBS)», του οποίου επίκεντρο είναι τα γυαλιά «Integrated Visual Augmentation System: (IVAS)», τα οποία προβάλλουν μεγάλη ποικιλία τακτικών δεδομένων και προβλέπεται ότι θα αντικαταστήσουν τις βαριές και ογκώδεις διόπτρες νυκτερινής όρασης²². Είναι διαθέσιμα και για τη σχεδίαση (η οποία επομένως αποδεσμεύεται από τις παραδοσιακές αμμοδόχους) και πρόβα πολεμικών αποστολών καθώς βίντεο από μικροσκοπικά «drone» και από τακτικά μη επανδρωμένα αεροσκάφη θα προβάλλουν το περιβάλλον του στόχου στα μάτια των στρατιωτών, έτσι ώστε αυτοί να έχουν πλήρη τρισδιάστατη εικόνα του στόχου σε επίπεδη θέα (ανθρώπου σε δρόμους, ταρατσες κλπ.) όσο και σε πανοραμική θέα από ψηλά.

22 Ανώνυμος, Γυαλιά IVAS Επανάσταση σε μάχη και εκπαίδευση, Καταδρομή & Ασφάλεια, Φεβ. - Μαρ. 20 Νο 61 Έτος 11ο, σ. 80.

Επίλογος

Από την παρούσα ανάλυση προκύπτει ότι η νομοθεσία για τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη βρίσκεται σε φάση στοιχειώδους ωρίμανσης, έναντι του κλασικού Δικαίου του Εναερίου Χώρου. Οι κανόνες του 2019 αποτελούν το οριακό σημείο για να μπορεί να υποστηριχθεί η άποψη ότι γεννήθηκε ένας νέος κλάδος, το Δίκαιο των Συστημάτων μη Επανδρωμένων Αεροσκαφών (ΣμηΕΑ), το οποίο, όπως άλλωστε συμβαίνει και με το Δίκαιο της Πολιτικής Αεροπορίας, έχει ευρύτερη εφαρμογή, δηλαδή ιδίως στα στρατιωτικά μη επανδρωμένα αεροσκάφη. Το « drone law » διαφέρει ήδη οντολογικά έναντι της ευρύτερης νομοθεσίας για την πολιτική αεροπορία δεδομένου ότι δεν αφορά μόνον συμβατικού τύπου μη επανδρωμένα αεροσκάφη, επομένως συγκρίσιμα με τα επανδρωμένα ελικόπτερα και τα επανδρωμένα αεροσκάφη, αλλά και μικροσκοπικά μηχανήματα τα οποία είναι ιδιαίτερα κατάλληλα για στρατιωτικές επιχειρήσεις, με εμβληματικό παράδειγμα την ενέδρα. Αυτές οι κατασκευές χειρός, οι οποίες αποτελούν ένα είδος υπερούχρονου εξοπλισμού του στρατιωτικού σήμερα, θυμίζουν το μηχανικό περιστέρι στην αρχαία Ελλάδα, το οποίο κατασκευάστηκε από τον Αρχύτα, φίλο του Πλάτωνα. Ο χειριστής ενός μικροσκοπικού drone μπορεί να είναι στο πλαίσιο της ίδιας επιχείρησης και ενεδρευτής και βομβιστής...

Εξάλλου, η ευρωπαϊκή νομοθεσία του 2019 δίνει έμφαση στην υιοθέτηση κατασκευαστικών προδιαγραφών που διασφαλίζουν την ασφάλεια των πτήσεων με τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη. Προφανώς, και ευρύτεροι στόχοι προωθούνται, όπως η προαγωγή του ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων στην επικράτεια της ΕΕ και η ενθάρρυνση της καινοτομίας, η οποία σχετίζεται με την ύπαρξη ανταγωνισμού.

Τα μη επανδρωμένα αεροσκάφη, ιδιαίτερα τα μικροσκοπικά, αποτελούν ένα πρωτοποριακό εργαλείο στη δούλεψη του ανθρώπου, ο οποίος καλείται να τα χρησιμοποιεί με βάση τους κανόνες δικαίου αλλά και ευρύτερα της ηθικής. Για παράδειγμα, ένας αρχικελευστής των ΗΠΑ κατηγορήθηκε ότι χειριζόταν ένα μικροσκοπικό «drone», το οποίο πετούσε «χάριν γούστου» δίπλα στο πτώμα του αντάρτη του ISIS τον οποίο αυτός κατηγορήθηκε ότι φόνευσε, δείχνοντας ασέβεια, η οποία επέφερε ατίμωση στις Ένοπλες Δυνάμεις. Αυτή η συμπεριφορά κρίθηκε δικαστικά ότι δεν αποτελεί παράβαση του σχετικού ποινικού κώδικα, αν και συνιστά αδιαφορία, με παρόντα έναν νεκρό²³.

23 Τ. Σύρμας, Υπόθεση Γκάλαχερ Δικηγόροι εναντίον Ειδικών Δυνάμεων, Καταδρομή & Ασφάλεια, Δεκ 19 - Ιαν. 20 Νο 60 Έτος 10ο, σ. 31.

ΥΒΡΙΔΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ: Η ΑΜΦΙΣΒΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ¹

Ο Συνταγματάρχης Βασίλειος Μήτσιος του Δημητρίου

Είναι απόφοιτος στο ΜΠΣ «Στρατηγικές Σπουδές Ασφάλειας» του Παντείου Πανεπιστημίου, και τελειόφοιτος στο MBA (Oil & Gas Management) στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου (EUC).

ΓΕΝΙΚΑ

Σε σχέση με όσα έχουν γραφτεί τα τελευταία χρόνια για τις υβριδικές απειλές και τον υβριδικό πόλεμο, η εννοιολόγηση και ακόμη πιο πολύ η όποια ταυτολογία του, ίσως θα έπρεπε να περνά μέσα από την ανάγκη για μια νέα οριοθέτηση της ειρήνης. Πραγματικά η όλη συζήτηση για την μεταβαλλόμενη φύση ή τον χαρακτήρα του πολέμου, τις νέες απειλές και τον υβριδισμό, δημιουργεί και ερωτήματα για το αν πραγματικά έχουμε ένα ξεκάθαρο ορισμό για την ειρήνη. Αυτή η νέα νοηματοδότηση της ειρήνης η οποία με τη σειρά της θα οριοθετήσει τον πόλεμο και θα ξεκαθαρίσει το «θολό τοπίο» της «γκρίζας ζώνης», μπορεί να γίνει μόνο μέσω κοινά αποδεκτών κανόνων. Αυτό το κανονιστικό πλαίσιο προσφέρεται κυρίως μέσω κανόνων δικαίου. Επομένως η όποια αρχική προσέγγιση του υβριδικού πολέμου και απειλών, σε νατοϊκό και εθνικό επίπεδο δεν μπορεί να έχει άλλη αφετηρία, εκτός από αυτή του διεθνούς δικαίου.

Εννοιολογικά και ταυτολογικά ο υβριδικός πόλεμος ως καινοτομία στις διεθνείς υποθέσεις, έχει δεχτεί αρκετή κριτική. Όλα τα κράτη συμμετέχουν σε ορισμένες μορφές συγκεκαλυμμένης δράσης και τα μη στρατιωτικά μέτρα αποτελούν βασικά εργαλεία διπλωματίας. Επιπλέον, ο υβριδικός πόλεμος μοιάζει με

¹ Μέρος του παρόντος έχει δημοσιευτεί και στο τεύχος 129 του περιοδικού «Εθνικές Επάλξεις» με τον τίτλο «Η Στρατηγική του Υβριδικού Πολέμου στη σύγχρονη πραγματικότητα». Πάρα ταύτα στο παρόν παρουσιάζονται αρκετές νέες έννοιες οι οποίες εκτιμάται ότι μπορούν να αποτελέσουν σημεία προβληματισμού, συζήτησης αλλά και περαιτέρω έρευνας.

τις ορισμένες από τις επιχειρήσεις που ανέλαβαν και οι δύο αντιμαχόμενες ομάδες κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, υπό τον τίτλο (τότε) του αντισυμβατικού πολέμου^{2,3}. Οι σκεπτικιστές αμφισβητούν εάν, πέρα από την εισαγωγή των κυβερνο-δυνατοτήτων και το ίδιο το όνομα (υβριδικός), υπάρχει πραγματικά κάτι καινούργιο για τον υβριδικό πόλεμο⁴. Πάντως, τα κράτη που βρίσκονται στην πρώτη γραμμή εναντίον της απειλής που θέτει η Ρωσία, έχουν απαντήσει καταφατικά στο ερώτημα αυτό, επενδύοντας στη στρατηγική σκέψη για τον καλύτερο τρόπο αντιμετώπισης του υβριδικού πολέμου. Τον Απρίλιο του 2017, μια ομάδα από έντεκα κράτη-μέλη του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέγραψαν ένα κοινό μνημόνιο συμφωνίας, στη Φινλανδία, για την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Κέντρου Αριστείας για την Αντιμετώπιση Υβριδικών Απειλών⁵. Το κέντρο αυτό με έδρα το Ελσίνκι, το οποίο εγκαινιάστηκε επισήμως στις αρχές Οκτωβρίου του 2017, διεξάγει στρατηγικό διάλογο, έρευνα, εκπαίδευση και διαβούλευση, για να φωτίσει τα τρωτά σημεία σε υβριδικές ενέργειες των αντιπάλων και να βελτιώσει την ανθεκτικότητα έναντι υβριδικών απειλών.

Με αφετηρία τα παραπάνω, το παρόν αναπτύσσει την ανάλυσή του σε τρία επίπεδα. Καταρχήν θέτει άλλη μια προσέγγιση στην επιχειρηματολογία για το τι είναι επιτέλους αυτός ο υβριδικός πόλεμος. Έτσι αρχικά θέτει προϋποθέσεις προκειμένου να κατανοηθεί η βάση της ανάλυσής μας. Ακολούθως, η παραμελημένη νομική διάσταση του υβριδικού πολέμου, όπως και η χρήση του δικαίου ως συστατικό στοιχείο του, έρχεται να προσθέσει μια διαφορετική πρόταση στην προαναφερόμενη οριοθέτηση ειρήνης και πολέμου. Με τον τρόπο αυτό καθορίζεται και το πραγματικό σημείο στο χρόνο και το χώρο που θα πρέπει ο προσβαλλόμενος οργανισμός να αναλάβει δράση. Τέλος προτείνονται δράσεις γενικά, τόσο σε εθνικό όσο και σε συμμαχικό επίπεδο προκειμένου να υλοποιηθούν οι στρατηγικές επιλογές⁶.

2 Πραγματικά θα ήταν ενδιαφέρον μια μελέτη της περίπτωσης της Νικαράγουα ή των δικτατοριών της Λατινικής Αμερικής, όπως επίσης και των τακτικών των Viet Cong και του People's Army of Vietnam. Για το τελευταίο βλ. TC 7-100 (Hybrid Threat). Επιπλέον σαν case study η επέμβαση των Αμερικάνων στη Δομινικανή Δημοκρατία το 1965, εξετάζεται στο, MAJ Nicholas M. James III, US Army Conventional Forces in Gray Zone Conflict, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, 2017. Πρόσβαση στο <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1039016.pdf> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

3 Ωστόσο πιστεύω ότι μια αναφορά σαν αντικανονικό, αντί του αντισυμβατικού πολέμου, μπορεί να δοθεί ως μια νέα προσέγγιση του irregular warfare, για να δείξει τον αντικανονικό χαρακτήρα του υβριδικού πολέμου. Έτσι ενώ η μετάφραση του προηγούμενου όρου αλλά και η συνακόλουθη ανάλυσή του είναι αντισυμβατικός πόλεμος, και αυτό για την ανάγκη επεξήγησης των διαφορετικής μορφής πολέμων, σε αντιδιαστολή με τον συμβατικό κλαουζεβιτσικό πόλεμο, στην προσέγγισή μου υποστηρίζω ότι αυτός ο όρος είναι ελλιπής στο να συμπεριλάβει την διαφορετικότητα του υβριδικού πολέμου. Όπως θα υποστηριχθεί και πιο κάτω ο υβριδικός πόλεμος εκτός από τη χρήση αντισυμβατικών μεθόδων, τακτικών και μέσων περιλαμβάνει ένα χαρακτηριστικό το οποίο υποσκάπτει τη βάση του δικαίου, ήτοι, την αξιοπιστία του και ως εκ τούτου και το όποιο κανονιστικό πλαίσιο ισχύει για την επιθετικότητα και κατ' επέκταση τις συγκρούσεις.

4 Wittes, B. (2015), «What is Hybrid Conflict? », Lawfare, πρόσβαση στο <https://lawfareblog.com/what-hybrid-conflict> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019). Επίσης, Van Puyvelde, D. «Hybrid War - Does It Even Exist? », NATO Review, <http://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

5 Hybrid CoE (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats), <https://www.hybridcoe.fi/> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

6 Το θέμα των στρατηγικών επιλογών εκτιμώ ότι πρέπει να τύχει ιδιαίτερης προσοχής τόσο σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής όσο και στρατιωτικής στρατηγικής. Όσο πιο αβέβαιο είναι το στρατηγικό - επιχειρησιακό περιβάλλον τόσο πιο γενική και ευρεία πρέπει να είναι η στρατηγική σχεδίαση. Αυτή πρέπει να διαμορφώνει επιλογές, οι οποίες επιλογές, ελλείψει πόρων, οφείλουν να είναι καινοτόμες. Δηλαδή να είναι διαφοροποιημένες και χαμηλού κόστους. Το τελευταίο εκτιμώ ότι είναι η βάση, η πεμπτουσία, του υβριδισμού. Σε κάθε περίπτωση μια αρχική προσέγγιση για την κατανόηση αυτού που εννοείται στην τοποθέτησή μας, είναι η μελέτη του, Kim, W.C., Mauborgne, R., (2006), Η Στρατηγική των Γαλάζιων Ωκεανών, Εκδόσεις Κριτική.

ΜΙΑ ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΒΑΣΗ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Οι μελετητές μπορεί να διαφωνούν σχετικά με τις περιπτώσεις που θα πρέπει να χαρακτηριστούν ως υβριδικός πόλεμος, ωστόσο η εισβολή της Ρωσίας στη Γεωργία το 2008 και η συνακόλουθη προσάρτηση της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας, οι ενέργειές της Μόσχας το 2013 και το 2014 στην Ουκρανία, για την κατάληψη και την προσάρτηση της Κριμαίας και η ανάπτυξη «μικρών πράσινων ανδρών», είναι τα σαφέστερα παραδείγματα ενός πολέμου που εφαρμόζεται ευρέως. Όμως, ο υβριδικός πόλεμος δεν είναι απαραίτητο να έχει εδαφικά ερείσματα, ούτε να οδηγήσει στην προσάρτηση μιας επικράτειας. Μια εκστρατεία (καμπάνια) παραπληροφόρησης, ακολουθούμενη από επιθέσεις στον κυβερνοχώρο, δημιούργησε προβλήματα στην ψηφιακή υποδομή της Εσθονίας, το 2007. Η ενορχήστρωση των προσπαθειών για πραξικόπημα στα Σκόπια το 2016 και στο Μαυροβούνιο το 2017, η στήριξη πολιτικών κομμάτων στη Γαλλία και Γερμανία και η παρέμβαση στις εκλογές στις ΗΠΑ, το 2016⁷, αντί απλώς να είναι ένας περιγραφικό δείκτης μεμονωμένων περιστατικών ή μιας ακόμη τακτικής παρέμβασης, έρχεται και κάνει καλύτερα κατανοητό αυτό που σήμερα ονομάζεται υβριδικός πόλεμος.

Ως αφετηρία της ανάλυσής μας, ας δεχτούμε λοιπόν ότι:

- Ο χαρακτήρας του πολέμου αλλάζει, όπως επίσης και αυτός της ειρήνης⁸. Επομένως πρέπει να οριοθετηθεί η ειρήνη, για να κατανοήσουμε το εύρος του πολέμου.
- Η ενδιάμεση, μεταξύ του πολέμου και της ειρήνης, «γκρίζα ζώνη» είναι ο χώρος εκείνος της στρατηγικής/επιχειρησιακής γεωμετρίας που αναπτύσσεται ένα οικοσυστημικό⁹ πλαίσιο παραγόντων, που δημιουργεί τις συνθήκες για την ανάπτυξη και εφαρμογή υβριδικών δυνατοτήτων ή απειλών.
- Υφίσταται εννοιολογική ασυνέπεια του όρου, εφόσον δεν υπάρχει κοινά αποδεκτή ερμηνεία, με αποτέλεσμα την δυσκολία της ταυτολογίας του¹⁰.
- Ο υβριδικός πόλεμος ήδη εξετάζεται σε ευρωπαϊκό και νατοϊκό επίπεδο.
- Στην σημερινή εποχή παρουσιάζεται το παράδοξο φαινόμενο (λόγω της τεχνολογίας) ο υβριδικός πόλεμος να μην χρειάζεται να ελέγχει άμεσα όλες τις «δυνατότητες» του, αλλά ταυτόχρονα αυτές να λει-

7 Fisher. M, στο D.N.C. Hack, «Echoes of Russia's New Approach to Power», N.Y. Times, http://www.nytimes.com/2016/07/26/world/europe/russia-dnc-putin-strategy.html?_r=0; (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019), Sanger. D. E., «White House Confirms Pre-Election Warning to Russia Over Hacking», N.Y. Times, <http://www.nytimes.com/2016/11/17/us/politics/white-house-confirms-pre-election-warning-to-russia-over-hacking.html>; (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019). Higgins. A, Finger, «Pointed at Russian in Alleged Coup Plot in Montenegro», N.Y. Times, <http://www.nytimes.com/2016/11/26/world/europe/finger-pointed-at-russians-in-alleged-coup-plot-in-montenegro.html> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

8 Strachan. H, (2006), «The Changing Character of War», European Lecture Delivered at HEI, Geneva., σελ.3.

9 Η «γκρίζα ζώνη» κατά την γνώμη μου λειτουργεί ως το περιβάλλον όπου δημιουργούνται οι συστημικές συνθήκες για την υβριδοποίηση των στρατηγικών. Όλο αυτό θα μπορούσαμε να το παραλληλίσουμε με ένα οικοσύστημα (σε παραλληλισμό με το βιολογικό οικοσύστημα), στο οποίο αλληλοεπιδρούν παράγοντες για την ανάπτυξη δυνατοτήτων και στο οποίο οικοσύστημα, η εξέλιξη (των στρατηγικών και μεθόδων) καθορίζεται με βάση την αναγκη για επιβίωση (ευφυΐα vs ισχύος). Όπως σε κάθε οικοσύστημα, έτσι και στον υβριδισμό, η «αλληλεπίδραση και ένωση» είναι φυσική και επόμενη και προκύπτει ως νόμος/αρχή για την επιβίωση και επομένως για την εξέλιξη.

10 Ταυτολογία σημαίνει ότι «το Α αντιδρά έτσι, επειδή υφίσταται το Β» και «το Β υφίσταται, επειδή αντιδρά το Α».

τουργούν προς όφελός του¹¹. Αυτό διευρύνει την έννοια της διεύθυνσης/διοίκησης του υβριδικού πολέμου, σε αυτό που θα μπορούσαμε να πούμε «διοίκηση με βάση το συμφέρον» του κάθε συμμετέχοντα (κρατικού - μη κρατικού δρώντα, συμμάχου, αντάρτη, εξεγερθέντα, ποινικού, τρομοκράτη, χάκερ κλπ).

- Είναι αναγκαία η διεύρυνση της έννοιας της επιχειρησιακής γεωμετρίας (ως παράγοντα που επηρεάζει την ανάπτυξη δυνατοτήτων σε σχέση με το χρόνο, το χώρο και τις διακριτές δυνάμεις-νομίζω με χρήση υποσημείωση να δοθεί μια επεξήγηση του όρου), σε στρατηγική γεωμετρία, προκειμένου να συμπεριληφθούν και οι λοιπές σύγχρονες και λιγότερο διακριτές διαστάσεις του περιβάλλοντος όπως η πολιτική, οικονομική, κοινωνική, τεχνολογική, διαδικτυακή και πληροφοριακή διάσταση¹².

- Δεχόμενοι ότι ο «κλαουζεβιστικός πόλεμος» παράγει πολιτικά αποτελέσματα ως μέρος μιας «αλυσίδας αξίας», τότε πρέπει να εξεταστεί εάν και πόσο αυτή η «αξία» έχει μετατοπιστεί στον άυλο τομέα - intangible domain¹³.

- Τα διδάγματα από τη διαχείριση της «στρατηγικής έκπληξης»¹⁴ ενσωματώνονται στις σύγχρονες στρατηγικές.

- Οι ηγεσίες αναπτύσσουν τις στρατηγικές τους λαμβάνοντας υπόψη τις συνέπειες του «διλήμματος του κατακτητή»¹⁵.

11 Εμφανές παράδειγμα για αυτό, αποτελεί το ISIL. Ενσωματώνοντας δυνατότητες που είτε είναι νεο- στρατολογημένοι και τρομοκράτες, είτε όπλα και τακτικές, διενεργεί ένα πόλεμο στον οποίο δεν ασκείται κεντρικός έλεγχος επί αυτών των δυνατοτήτων. Οι οποίες μάλιστα λειτουργούν και συνδυαστικά με μόνη κατεύθυνση τον κοινό σκοπό. Εκεί ακριβώς έγκειται και η επικινδυνότητα τέτοιων οργανώσεων.

12 Εκτιμώ ότι στο εγγύς μέλλον θα πρέπει να συμπληρωθεί και η διάσταση της «νοημοσύνης». Η «νοημοσύνη» και κυρίως η «τεχνητή», θα απασχολεί όλο και πιο πολύ, όσο η φυσική παρουσία του ανθρώπου στα μέσα παραγωγής, θα περιορίζεται. Στην επόμενη «βιομηχανική» επανάσταση, ίσως να έχουμε και μια νέα μορφή πολέμου. Τον «χωρίς άνθρωπο πόλεμο» (sic). Για μια αναγωγή στο μέλλον και στον «πόλεμο με υποκατάστατα» ενδιαφέρουσα προσέγγιση είναι το, Krieg. A, Rickli. G.M., (2017), «Surrogate warfare: the art of war in the 21st century?», Defence Studies Journal, σελ. 113-130. Πρόσβαση στο, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14702436.2018.1429218?src=recsys> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

13 Με τον όρο «αλυσίδα αξίας» εννοείται η διαδοχική και γραμμική αλληλουχία δράσεων (οικονομικές, διπλωματικές, δημογραφικές, στρατιωτικές) προκειμένου να επιτευχθούν οι πολιτικοί αντικειμενικοί σκοποί. Σήμερα, στην στρατιωτική επιχειρησιακή σχεδίαση αυτό μεταφράζεται ως γραμμές επιχειρήσεων. Ο «άυλος τομέας» του πολέμου αφορά την πολιτική, κοινωνική, οικονομική, τεχνολογική, διαδικτυακή και πληροφοριακή διάσταση, κάτι που από μόνο του δηλώνει και μια μη γραμμικότητα.

14 Ενδιαφέρον είναι το Bracken. P, Bremmer I, Gordon.D, (2008), *Managing Strategic Surprise*, Cambridge University Press, ιδιαίτερα το κεφ. 3 που ο Uzi Arad αναφέρεται στη διαχείριση της νοημοσύνης ως διαχείριση κινδύνου. Πάντως, στην παρούσα ανάλυση η «στρατηγική έκπληξη» έχει να κάνει με την αρχική αμηχανία που προκάλεσαν στις δυτικές χώρες οι υβριδικές προσβολές. Πρέπει επιπλέον να σημειωθεί ότι, για τον γράφοντα, η «στρατηγική έκπληξη» διαφέρει κατά τι, από το «στρατηγικό αιφνιδιασμό», καθώς αναφέρεται σε άγνωστες δράσεις και όχι απλώς σε δράσεις γνωστές των οποίων οι ενδείκτες προειδοποίησης δεν λειτουργήσαν. Η διαφορά έχει πραγματικά να κάνει με την τελείως διαφορετική αντίληψη που φέρνουν για τους ενδείκτες επίθεσης οι υβριδικές δράσεις, τακτικές και στρατηγικές.

15 Το «δίλημμα του κατακτητή» αναφέρεται στον ρίσκο που αναλαμβάνουν οι ηγεσίες σε «κατακτητικούς» πολέμους να υποκινήσουν την βία στην πατρίδα τους, με την μορφή βομβιστικών ή άλλων επιθέσεων. Σε μια πιο συμφέρουσα για την ανάλυσή μας προσέγγιση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι ο κίνδυνος μια ενέργεια να ερμηνευτεί ως πράξη πολέμου και να επιφέρει ανάλογες αντιδράσεις στο έδαφος του «επιτιθέμενου». Αναφέρεται, στο Pape.R, Feldman. J, Ευθυμιόπουλος, Π. (μτφ), (2013), *Αποκόπτοντας το Νήμα της Τρομοκρατίας*, Σάκκουλας, σελ.354.

Η ΠΑΡΑΜΕΛΗΜΜΕΝΗ (ΝΟΜΙΚΗ) ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΥΒΡΙΔΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΡΑΔΟΞΟ ΤΟΥ ΣΩΡΟΥ¹⁶

“ Αν σε ένα κόκκο άμμου προσθέτουμε συνεχώς κόκκους, τότε αυτοί συνιστούν ένα σωρό; ”

Ευβουλίδης, 5ος αιώνας π.Χ.
Το Παράδοξο του Σωρείτη ή
του Σωρού της Άμμου

Το παράδοξο του σωρού (γνωστό και ως σόφισμα του σωρού) είναι ένα παράδοξο που προκύπτει από ασαφή κατηγορήματα. Έτσι, μια τυπική αναφορά περιλαμβάνει ένα κόκκο από άμμο, στον οποίο άλλοι κόκκοι προστίθενται μεμονωμένα. Με την παραδοχή ότι η προσθήκη ενός κόκκου δεν μετατρέπει τους κόκκους σε ένα σωρό, το παράδοξο είναι να εξετάσουμε τι συμβαίνει όταν η διαδικασία επαναλαμβάνεται αρκετές φορές. Συνιστούν μερικοί κόκκοι, ένας σωρός; Εάν όχι, τότε αυτοί οι κόκκοι έγιναν σωρός; Ποτέ λοιπόν μια σειρά γεγονότων ορίζουν την επιθετικότητα σε ένα υβριδικό πόλεμο;

Ο Thomas Schelling περιγράφει βασικά το ίδιο πράγμα με το «φέτες σαλάμι» στο *Arms and Influence*¹⁷. Όπως υποστηρίζει, ο στόχος των προσπαθειών αυτών είναι να επιτύχει ο επιτιθέμενος τους στόχους του, τμηματικά χωρίς ποτέ να προκαλέσει μια ουσιαστική αντίδραση, δημιουργώντας διλήμματα για τους αντιπάλους σχετικά με το πώς και αν πρέπει να ανταποκριθούν και τοποθετώντας το βάρος της κλιμάκωσης στον αποδέκτη της επιθετικότητας.

Έχοντας κατά νου τα παραπάνω, η ανάλυση αυτή υποστηρίζει ότι η κατανόηση της σχέσης μεταξύ του υβριδικού πολέμου και του Διεθνούς Δικαίου (ΔΔ) που διέπει τη χρήση βίας, παίζει κεντρικό ρόλο στην μορφή αντίδρασης απέναντι του πρώτου. Αυτό γίνεται καθόσον ο υβριδικός πόλεμος παρουσιάζει αυξημένο βαθμό επιτυχίας, σε ότι αφορά την υπονόμηση των υφιστάμενων διεθνών προβλέψεων, που σχετίζονται με την εδαφική ακεραιότητα και την ανεξαρτησία των κρατών.

¹⁶ Σχετικά στο, <https://stanford.library.sydney.edu.au/archives/win2007/entries/soritesparadox/> (ανάκτηση Ιανουάριος 2019). Ενδιαφέρουσα είναι επιπλέον και η μελέτη της «θεωρίας του χάσματος αλήθειας - αξίας» με πρόσβαση στο <https://www3.nd.edu/~jspeaks/courses/2007-8/93914/HANDOUTS/sorites.pdf> (ανάκτηση Ιανουάριος 2019).

¹⁷ Schelling C. T., (1966), *Arms and Influence*, Yale University Press.

Το πρόβλημα με τον υβριδικό πόλεμο, ουσιαστικά έγκειται στην δυσκολία ή ακόμη και στην αδυναμία, να προσδιοριστεί η εμπειροχόμενη επιθετικότητα και ως εκ τούτου να επιβληθεί η όποια απαγόρευση προβλέπεται από το Διεθνές Δίκαιο.

Η ενσωμάτωση του εγκλήματος της επιθετικότητας¹⁸ στη δικαιοδοσία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, αντιπροσωπεύει μια κατ' ουσία αβέβαιη καταχώρηση, καθόσον πολλά κράτη εξακολουθούν να διαφωνούν σχετικά με τον ορισμό της και επιπλέον κάποια άλλα που δεν είναι συμβαλλόμενα μέρη του Καταστατικού της Ρώμης (συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Πολιτειών, της Ινδίας, της Κίνας και της Ρωσίας), δεν έχουν δεσμευτεί για τον συγκεκριμένο ορισμό που κωδικοποιήθηκε στις τροπολογίες. Ωστόσο, από την έναρξη ισχύος του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τα κράτη, τόσο μονομερώς όσο και πολυμερώς, έχουν αναλάβει ενέργειες για την αντιμετώπιση της κατά περίπτωση προκύπτουσας επιθετικότητας των κρατών. Για παράδειγμα, η σύσταση του διεθνούς συνασπισμού για την απομάκρυνση των δυνάμεων του Σαντάμ Χουσεΐν από το Κουβέιτ το 1990-91, αποτελεί μια απόδειξη του υψηλού επιπέδου συλλογικής βούλησης για την αντιμετώπιση της επιθετικότητας ή και σε τελική ανάλυση του τι μπορεί να εννοηθεί σαν επιθετικότητα.

Όμως, οι σύγχρονες περιπτώσεις επιθετικότητας σπανίως εμπλέκουν ως αντίδραση με βάση το ΔΔ, δυνάμεις που θα διέλθουν τα εθνικά σύνορα ενός κράτους, για να επιβάλλουν με ένα πόλεμο την αποκατάσταση της ειρήνης. Σε περιπτώσεις όπου μια πράξη επιθετικότητας μπορεί να είναι λιγότερο εμφανής ή όταν το καθεστώς (είτε του θύματος, είτε του θύτη), αποθαρρύνει την ισχυρή αντίδραση, μπορούν να χρησιμοποιηθούν μη βίαια μέτρα όπως οικονομικές κυρώσεις, διπλωματική μομφή και καταδίκη. Αυτό συνέβη και μετά τις ενέργειες της Ρωσίας στη Γεωργία και αργότερα στην Κριμαία και την Ανατολική Ουκρανία.

Ωστόσο, είναι σημαντικό οι υβριδικές προσβολές να αντιμετωπίζονται νομικά στο πλαίσιο εντός του ισχύοντος νομικού πλαισίου που επιδιώκουν να παρακάμψουν, ο οποίος στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι καταρχήν, η επιθετικότητα.

Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών απαγορεύει την επιθετικότητα μέσω της χρήσης βίας, χωρίς νομική αιτιολόγηση. Το άρθρο 2(4)¹⁹ εγγυάται το δικαίωμα των κρατών να είναι απαλλαγμένα από οποιαδήποτε απειλή ή χρήση βίας ενάντια στην εδαφική τους ακεραιότητα ή την πολιτική ανεξαρτησία τους. Η παράνομη χρήση βίας που παραβιάζει το άρθρο 2(4) απαιτεί γενικά στρατιωτικές δυνάμεις, είτε πρόκειται για παραδοσιακές ένοπλες δυνάμεις είτε για μη κρατικές ένοπλες ομάδες.

¹⁸ Η επιθετικότητα, στις διεθνείς σχέσεις, είναι μια πράξη ή πολιτική επέκτασης που εκτελείται από ένα κράτος εις βάρος άλλου, μέσω μιας μη προκληθείσας στρατιωτικής επίθεσης. Για λόγους αποζημίωσης ή τιμωρίας μετά από εχθροπραξίες, έχει οριστεί στο διεθνές δίκαιο, η επιθετικότητα, ως οποιαδήποτε χρήση ένοπλης δύναμης στις διεθνείς σχέσεις που δεν δικαιολογείται από αμυντική ανάγκη, διεθνή εξουσία ή συγκατάθεση του κράτους στο οποίο χρησιμοποιείται η δύναμη, <https://www.britannica.com/topic/aggression> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

¹⁹ Ο Καταστατικός Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών στο άρθρο 2(4) προστάζει, «4. Πάντα τα Μέλη θα απέχων εις τας διεθνείς αυτών σχέσεις της απειλής ή χρήσεως βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητος ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οιασδήποτε Κράτους ή καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον ασυμβίβαστον προς τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών.». Πρόσβαση στο [http://www.ifestosedu.gr/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B1/UNCHARTERETC%20\(1\).pdf](http://www.ifestosedu.gr/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B1/UNCHARTERETC%20(1).pdf) (ανάκτηση Δεκέμβριος 2019)

Όμως, η απαγορευμένη χρήση βίας περιλαμβάνει και πολλές άλλες ενέργειες οι οποίες δεν είναι αναγκαίο να αφορούν ένοπλη επίθεση. Έτσι, γενικά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το συνολικό πλαίσιο του ΔΔ έχει αποδειχθεί ικανό να προσδιορίσει τα μέσα, με τα οποία τα κράτη επιδιώκουν πόλεμο, με άλλα κράτη. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο του κυβερνοχώρου, το Εγχειρίδιο του Ταλίν, ένα κείμενο για την εφαρμογή των υφιστάμενων κανόνων του διεθνούς δικαίου στον κυβερνοχώρο, επιβεβαιώνει ότι οι επιχειρήσεις στον κυβερνοχώρο μπορεί να συνιστούν παράνομες πράξεις βίας, εάν τα αποτελέσματά τους μιμούνται αυτά των παραδοσιακών στρατιωτικών επιχειρήσεων²⁰.

Θεωρητικά επομένως, η χρήση δύναμης, που προβλέπεται στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, αρκεί για να αντιμετωπίσει υβριδικές απειλές όταν αυτές προσομοιάζουν με παραδοσιακές στρατιωτικές δράσεις, όπως για παράδειγμα, όταν στρατεύματα που δεν φέρουν διακριτικά συμμετέχουν σε εχθροπραξίες. Αλλά δεν αρκεί όταν ένας δρών (κρατικός, ή μη κρατικός) χρησιμοποιεί μη εμφανή μέσα σε μια υβριδική εκστρατεία, για να βλάψει ή να απενεργοποιήσει την υποδομή ενός άλλου δρώντα με τρόπο που επιφέρει τα ίδια αποτελέσματα όπως η χρήση πολεμικών όπλων. Έτσι, στην πράξη, ο υβριδικός πόλεμος σχεδιάζεται ώστε να αποφεύγονται οι σαφείς παραβιάσεις του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, ακόμη και όταν οι δράσεις αυτές συνιστούν παράνομη χρήση βίας.

Ένας τρόπος με τον οποίο αυτό επιτυγχάνεται είναι η έμφαση στη κεκαλυμμένη δράση. Τα κράτη εφαρμόζουν από πολύ παλιά κεκαλυμμένες δράσεις που ενδέχεται να εμπίπτουν στην απαγόρευση της μη παρέμβασης του άρθρου 2 (4). Η συγκάλυψη παίζει κρίσιμο ρόλο στην στρατηγική του υβριδικού πολέμου, επειδή εκμεταλλεύεται την αδυναμία αντίδρασης των κρατών, για διεθνή επιβολή των προβλέψεων του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, ιδιαίτερα σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου τα κράτη που εκτιμάται ότι θα αντιδράσουν αμφιβάλλουν, τόσο για την νομιμότητα των πιθανών δράσεων που θα αναλάβουν, όσο και για την παρανομία των δραστηριοτήτων.

Πρέπει να σημειωθεί ότι τα υβριδικά μέσα δεν συνιστούν όλα επιθετικές πράξεις. Για παράδειγμα, τα οικονομικά μέτρα παραδοσιακά δεν παραβιάζουν το άρθρο 2(4), όπως επίσης η παραπληροφόρηση και η εγκληματική δραστηριότητα. Εντούτοις, οι πράξεις που δεν συνιστούν χρήση βίας ενδέχεται να παραμένουν παράνομες, ως μορφή «παρέμβασης».

Η αρχή της «μη παρέμβασης» είναι κυρίαρχη στο δόγμα της εθνικής κυριαρχίας, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 παράγραφος του Χάρτη²¹. Σε μια δήλωση του 1965, η Συνέλευση του ΟΗΕ, χαρακτήρισε την «παρέμβαση» ως, «την υποταγή της άσκησης των κυριαρχικών δικαιωμάτων (ενός κράτους)», έως και «τη βίαιη ανατροπή της κυβέρνησης ενός κράτους» και επιπλέον σε μια δήλωση του 1970, τόνισε την απαγόρευση παρέμβασης στις εσωτερικές ή εξωτερικές υποθέσεις οποιουδήποτε άλλου κράτους μαζί με

20 Πρόσβαση στο <http://csef.ru/media/articles/3990/3990.pdf>, σελ.45-47, (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

21 ..... «1. Ο Οργανισμός βασίζεται επί της αρχής της κυρίαρχου ισότητος όλων των Μελών του.», Πρόσβαση ο.π. στο [http://www.ifestosedu.gr/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B1/UNCHARTERETC%20\(1\).pdf](http://www.ifestosedu.gr/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%B1/UNCHARTERETC%20(1).pdf) (ανάκτηση Δεκέμβριος 2019).

«όλες τις άλλες μορφές παρέμβασης ή απόπειρες απειλής κατά του χαρακτήρα του κράτους ή κατά των πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών στοιχείων του»²².

Ομοίως, η «παρεμβολή» μπορεί να γίνει αντιληπτή ως αδίκημα παρέμβασης μικρότερης έκτασης. Η έκφραση «παρεμβολή» περιλαμβάνεται στην απόφαση ορόσημο του Διεθνούς Δικαστηρίου (ICJ) για τη Νικαράγουα, το 1986²³. Για τη Νικαράγουα, το Δικαστήριο υπογράμμισε το δικαίωμα όλων των κρατών να αποφασίζουν για θέματα εγγενή στην κρατική κυριαρχία, να συμπεριλαμβάνουν το πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτιστικό σύστημα ενός κράτους και τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής του. Όταν οι επιλογές αυτές επηρεάζονται από μεθόδους καταναγκασμού, συμπεριλαμβανομένης της ανατροπής ή της έμμεσης βίας, αυτό συνιστά παράνομη «παρεμβολή».

Επομένως, το πλαίσιο του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ είναι τουλάχιστον, εννοιολογικά, επαρκές σε ότι αφορά τις πράξεις «παρεμβολής» και «παρέμβασης» οι οποίες είναι πέραν της χρήσης βίας. Ωστόσο, δεδομένου ότι στη Νικαράγουα, η περιγραφή του τι συνιστά καταναγκαστική «παρεμβολή» έχει παραμείνει σχετικά ασαφής, αυτή η έλλειψη της σαφήνειας του κατώτατου ορίου αποδεκτών «παρεμβολών» έχει αφήσει κενά που ο υβριδικός πόλεμος μπορεί να εκμεταλλευτεί. Κανένα στοιχείο μιας υβριδικής εκστρατείας δεν μπορεί να παρουσιάσει μια ξεκάθαρη περίπτωση καταναγκαστικής «παρεμβολής» όταν αντιμετωπίζεται μεμονωμένα.

Ωστόσο, η συνεχής και συντονισμένη «παρεμβολή» που αποσκοπεί στην αποσταθεροποίηση μιας κυβέρνησης παραβιάζει το πνεύμα, του Χάρτη για την μη παρέμβαση στα εσωτερικά θέματα και την προστασία της πολιτικής ανεξαρτησίας των κρατών. Έτσι, ενώ ένα κράτος με ισχυρά πολιτικά θεσμικά όργανα μπορεί να αντέξει μια «επίθεση» από ψευδείς ειδήσεις, ταραχές και διαρροές πληροφοριών που αποσκοπούν να υπονομεύσουν τις εκλογές ή το πολιτικό σύστημα, τα πιο αδύναμα κράτη, μπορεί να βρεθούν καιρίαι προσβεβλημένα. Ως εκ τούτου, είναι σημαντικό οι εξαναγκαστικές πράξεις κατά κρατικών δρώντων (με την ευρύτατη έννοια του όρου) να αναγνωρίζονται να ελέγχονται εξ αρχής, με την ταχεία και συντονισμένη αντίδραση των κρατών, των διεθνών και των μη κυβερνητικών οργανισμών, όσων από αυτά τουλάχιστον επιδιώκουν να υποστηρίξουν την προστασία της πολιτικής ανεξαρτησίας που κατοχυρώνεται στον Χάρτη. Ομοίως, οι πράξεις εξαναγκασμού πρέπει να διακρίνονται από τις πράξεις που λαμβάνονται διαφανώς και νόμιμα από τα κράτη, οι οποίες μπορούν να ασκήσουν διπλωματική πίεση χωρίς να συνιστούν παράνομες παρεμβάσεις.

22 G.A. Res. 25/2625, Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in accordance with the Charter of the United Nations (24 Οκτ 1970). Πρόσβαση στο, <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019).

23 International Court of Justice, Nicaragua v. United States. Μια περίληψη της απόφασης είναι προσβάσιμη στο <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/6505.pdf> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019), με την αναφορά στην «παρεμβολή» και «παρέμβαση» στη σελ.165. Ολόκληρη η απόφαση στο, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf> (ανάκτηση Φεβρουάριος 2019), με αναφορά στην «παρεμβολή» στη σελ., 27.

Η παρούσα λοιπόν ανάλυση υποστηρίζει ότι, η πλήρης κατανόηση και εννοιολογική πλαισίωση του υβριδικού πολέμου, προϋποθέτει ότι αυτός τοποθετείται σωστά στο ισχύον καθεστώς που διέπει τη χρήση βίας βάσει του διεθνούς δικαίου. Μόνο έτσι αποσαφηνίζονται τα νέα όρια της ειρήνης και επομένως κατανοείται και το εύρος του πολέμου. Η αντιμετώπιση των νομικών πτυχών της υβριδικής σύγκρουσης, απαιτεί με τη σειρά της κατάλληλη αναγνώριση των υβριδικών προσβολών που συνιστούν επιθετικότητα και ένα πιο «στιβαρό» θεωρητικό νομικό πλαίσιο σχετικά με τα υβριδικά μέσα που συνιστούν καταναγκαστική «παρεμβολή». Με αυτή την έννοια, η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Κέντρου Αριστείας για την Αντιμετώπιση Υβριδικών Απειλών στο πλαίσιο της ΕΕ αποτελεί σωστή προσέγγιση, στην οποία η χώρα μας πρέπει να συμμετάσχει ενεργά και να υποστηρίξει τις δραστηριότητες του με σοβαρές επιστημονικές αναλύσεις.

Επομένως, μπορούμε να πούμε ότι ο υβριδικός πόλεμος δεν αποτελεί πρόκληση μόνο για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, αλλά υπονομεύει επίσης τα ισχύοντα νομικά πλαίσια, αμφισβητώντας τους κανόνες του δημόσιου διεθνούς δικαίου καθώς με τις πράξεις παρέμβασης ή παρεμβολής υπονοεί σιωπηρή προειδοποίηση για τη χρήση βίας.

Άρα, τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, πρέπει να διασφαλιστεί ότι η έρευνα γύρω από το υβριδικό πόλεμο ενσωματώνει την νομική ορολογία του διεθνούς δικαίου, τόσο σε εννοιολογικό όσο και σε ταυτολογικό επίπεδο, καθόσον αυτό θα είναι ένα σημαντικό βήμα προς την εκκαθάριση της «ομίχλης» του πολέμου στη «γκρίζα ζώνη». Το τελευταίο, ήτοι, η ταυτοποίησή και απονομιμοποίηση του υβριδικά επιτιθέμενου, αποτελεί και την έναρξη της σχεδίασης, της όποιας στρατηγικής αντιμετώπισης του υβριδικού πολέμου επιλεγεί.

Η «ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ» - LAWFARE, ΩΣ ΣΥΣΤΑΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΟΥ ΥΒΡΙΔΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η «χρήση του δικαίου» - Lawfare ή «νομικές επιχειρήσεις» χρησιμοποιούν το νόμο ως όπλο με στόχο τον χειρισμό του, με αλλαγή των νομικών παραδειγμάτων. Ο όρος εμφανίζεται για πρώτη φορά από τον Dunlap, ο οποίος σημειώνει ότι «είναι η στρατηγική της χρήσης ή της κατάχρησης του δικαίου ως υποκατάστατο των παραδοσιακών στρατιωτικών μέσων για την επίτευξη ενός επιχειρησιακού στόχου»²⁴.

Στην περίπτωση της Ουκρανίας, παρατηρούμε μια απροσδιόριστη κατάσταση, ουσιαστικά δηλαδή την έλλειψη ενός ορισμού για τι είδους σύγκρουση πραγματοποιήθηκε. Διεθνής ένοπλη σύγκρουση, μη διεθνής ένοπλη σύγκρουση, πολιτική αναταραχή; Αυτή η διφορούμενη κατάσταση δημιουργεί σύγχυση ως προς την πηγή ή το πρότυπο του εφαρμοστέου δικαίου και επομένως για κάθε ενδεχόμενη δράση για

24 Dunlap, C, «Lawfare Today: A Perspective», YALE Journal of International Affairs, Winter 2008, σελ. 146. Πρόσβαση στο, https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5892&context=faculty_scholarship (ανάκτηση Ιανουάριος 2019) και στο https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5892&context=faculty_scholarship https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5892&context=faculty_scholarship (πρόσβαση Ιανουάριος 2019).

τον εντοπισμό και την ανάθεση νομικών ευθυνών και την απαίτηση λογοδοσίας. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση των πολέμων του 2008 και του 2014 μεταξύ του Ισραήλ και της Χαμάς, μετά την εθελουσία αποχώρηση του Ισραήλ από τη Λωρίδα της Γάζας το 2005.

Κατά τη διάρκεια της εφαρμογής των εντολών των Ηνωμένων Εθνών στο Αφγανιστάν, το NATO ξεκίνησε μια εκστρατεία στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, δηλώνοντας ότι οι δυνάμεις του NATO δεν θα προσβάλουν θέσεις του εχθρού αν υπάρχουν κοντά πολίτες. Οι Ταλιμπάν, τοποθετούσαν τακτικά αμάχους κοντά στις θέσεις τους, καθιστώντας εξαιρετικά μειονεκτική τη θέση του NATO ως διεθνή οργανισμού που τηρεί το δίκαιο και αποσκοπεί στον αποκλεισμό ή τουλάχιστον στον περιορισμό των απωλειών αμάχων. Ένα άλλο παράδειγμα (κατά)χρήσης του νόμου είναι η περίπτωση της Χαμάς κατά τη διάρκεια των πολέμων στη Γάζα το 2008 και το 2014, όπου Ευρωπαϊκή Ένωση καταδίκασε σθεναρά τις εκκλήσεις της Χαμάς προς τον άμαχο πληθυσμό της Γάζας να προσφερθεί ως ανθρωπίνες ασπίδες. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια αυτών των δύο πολέμων η τακτική της Χαμάς για την εκτόξευση πυραυλικών επιθέσεων από πυκνοκατοικημένες περιοχές στο ισραηλινό έδαφος ήταν ο κανόνας και η συνεχής πρακτική. Αυτό ισοδυναμούσε με την εκ προθέσεως παραβίαση του Διεθνούς Νόμου περί Ανθρωπιστικού Δικαίου και των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Στην πραγματικότητα, αυτό πρέπει να χαρακτηριστεί ως (κατά)χρήση της νομοθεσίας σε πολεμικές επιχειρήσεις, η οποία ήταν εξαιρετικά ανησυχητική και επιβεβαίωσε μια τάση που ήδη επισημάνθηκε από το Διεθνές Δικαστήριο στην υπόθεση Νικαράγουα²⁵, σχετικά με την έλλειψη αμοιβαιότητας στις μη τακτικές συγκρούσεις.

Το αποτέλεσμα των παραπάνω γεγονότων είναι ότι η χρήση του διεθνούς δικαίου και των νομικών διαδικασιών, κινδυνεύει να μετατρέψει το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο σε ανεφάρμοστο πλαίσιο κανόνων και επιπλέον να δημιουργηθεί η ιδέα, ότι, η τήρησή του ενδέχεται επίσης να καταστεί ασυμβίβαστη με τα αντιληπτά συμφέροντα από τα συμβαλλόμενα μέρη.

Ένα άλλο παράδειγμα στην εφαρμοσθείσα στρατηγική της Ρωσίας στην Ουκρανία, είναι οι θέσεις της πρώτης έναντι των κατηγοριών παραβίασης του αποκαλούμενου Μνημονίου της Βουδαπέστης²⁶ που υπογράφηκε το 1994 από την Ουκρανία, τις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Ρωσία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Σε αυτό το μνημόνιο, τα μέρη συμφώνησαν να «σέβονται την ανεξαρτησία και την κυριαρχία και τα υπάρχοντα σύνορα της Ουκρανίας» και «να απέχουν από την απειλή ή τη χρήση βίας ενάντια στην εδαφική ακεραιότητα ή την πολιτική ανεξαρτησία της Ουκρανίας». Εντούτοις, μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία το 2014 (και στην εν συνέχεια «κατοχή» της Ανατολικής Ουκρανίας), το ρωσικό Υπουργείο Εξωτερικών υποστήριξε τον Μάρτιο του 2015 ότι «...στο μνημόνιο, αναλάβαμε επίσης την υποχρέωση να αποφύγουμε την απειλή ή τη χρήση βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας της

25 International Court of Justice, Nicaragua v. United States, ο.π. παρ. 218.

26 Για τις προβλέψεις του μνημονίου βλ. <http://www.pircenter.org/media/content/files/12/13943175580.pdf> (ανάκτηση Ιανουάριος 2019).

Ουκρανίας και η διάταξη αυτή τηρείται πλήρως. Δεν ρίχτηκε ούτε μία βολή στην επικράτειά της... Η απώλεια της εδαφικής ακεραιότητας της Ουκρανίας προέκυψε από περίπλοκες εσωτερικές διαδικασίες, τις οποίες η Ρωσία και οι υποχρεώσεις της που απορρέουν από το Μνημόνιο της Βουδαπέστης δεν έχουν καμία σχέση»²⁷.

Πρόκειται για μια απόπειρα σκόπιμης παραπληροφόρησης όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής των υφιστάμενων υποχρεώσεων που απορρέουν από τη συνθήκη, δημιουργώντας έτσι σκόπιμα σύγχυση της κοινής γνώμης στη Δύση. Μια τέτοια κακόβουλη χρήση του νόμου για να άρει την εγκυρότητα των συνθηκών και να ακυρώσει την εγγενή αρχή του *pacta sunt servanda* (οι συμφωνίες πρέπει να τηρούνται) του διεθνούς δικαίου, χαρακτηρίζεται ως έννοια της κατάχρησης της συνθήκης, ως ειδική περίπτωση της έννοιας του *abus de droit* (καταχρήσεων δικαιωμάτων). Αυτή η έννοια του «η καταχρηστική εκμετάλλευση του δικαιώματος» αφορά καταστάσεις στις οποίες τα κράτη ή οι διεθνείς οργανισμοί ή άλλα πρόσωπα διεθνούς δικαίου, ως μέρη διεθνούς συμφωνίας, ερμηνεύουν και εφαρμόζουν τις διατάξεις τους ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες, προκειμένου να επωφεληθούν από μια τέτοια απόκλιση. Στο πλαίσιο αυτό, τα μέρη που δεν εφαρμόζουν τη συμφωνία μπορούν να διεκδικήσουν περιστασιακά, ότι το άλλο μέρος ασκεί καταχρηστικά τις διατάξεις της συμφωνίας.

Η περαιτέρω δήλωση του Προέδρου Πούτιν, ότι η Ρωσία είχε παρέμβει σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο «για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των Ρώσων που ζουν στο εξωτερικό» υπογραμμίζει τη συνεπαγόμενη χρήση της νομοθεσίας, από τη Ρωσία, για την ενίσχυση των γενικών στόχων της. Όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι η εσκεμμένη παρερμηνεία των διεθνών συμφωνιών συνιστά έλλειψη καλής πίστης, η οποία ισοδυναμεί με «κατάχρηση δικαιώματος» με ευθύνη του κράτους.

Το κύριο συμπέρασμα από τα παραπάνω είναι ότι, η εγγενής πολυπλοκότητα του υβριδικού πολέμου, δημιουργεί όχι μόνο νέα δεδομένα ασφαλείας αλλά και νομικές προκλήσεις για όσους τηρούν το διεθνές δίκαιο, στο πλαίσιο που αυτό θεσπίζεται και διέπεται από τις αρχές του κράτους δικαίου. Οι φορείς που τηρούν το νόμο, είτε είναι κράτη είτε οργανισμοί και συμμαχίες, στην προσπάθεια αντίδρασης σε παρόμοιες ενέργειες, θα έχουν μικρό χρονικό διάστημα για λήψη πολιτικών αποφάσεων και στρατιωτικό σχεδιασμό και πάντα στη βάση ελλιπούς πληροφόρησης. Η αναντιστοιχία του χώρου μάχης και τόσο οι απτές όσο και οι εικονικές προσβολές, θα υπαγορεύουν ταυτόχρονα μια κατάσταση αντίδρασης που θα καθίσταται αναγκαία η συμμόρφωση με το κράτος δικαίου και τη δημόσια ηθική. Δηλαδή να ακολουθούνται δημοκρατικές και ορθές νομικές διαδικασίες. Αυτό απαιτεί μια ολοκληρωμένη νομική προσέγγιση και μια ευρύτερη νομική διαλειτουργικότητα, η οποία περιλαμβάνει τη χρήση καταφατικής νομοθεσίας²⁸. Εν προκειμένω, η καταφατική νομοθεσία είναι αυτή που θα δώσει έννοια και επομένως την απαραίτητη ταυτολογία όχι μόνο στον υβριδικό πόλεμο, αλλά και στην άμεση έκφανση αυτού, δηλαδή τις υβριδικές προσβολές.

27 Ο εκπρόσωπος του υπουργείου Εξωτερικών Alexander Lukashovich απαντά σε ερώτηση των μέσων ενημέρωσης σχετικά με την κατάσταση γύρω από το Μνημόνιο της Βουδαπέστης, 12 March 2015. Πρόσβαση στο, http://www.mid.ru/en_GB/press_service/spokesman/answers/asset_publisher/Oyrhus XGz9Lz/content/id/1091054 (ανάκτηση Ιανουάριος 2019).

28 Μια καλή αναφορά για την κατανόηση του όρου *lawfare* και της «καταφατικής νομοθεσίας» στο Αφγανιστάν μπορεί να αναζητηθεί στο Martins, M., (25 Νοε 2010), «Lawfare: So Are We Waging It?», *LAWFAREBLOG*,. Πρόσβαση στο, <https://www.lawfareblog.com/lawfare-so-are-we-waging-it> (ανάκτηση Ιανουάριος 2019). Στην παρούσα με τον όρο «καταφατική νομοθεσία» εννοείται η καθορισμένη σχέση πράξης και νόμου, η οποία θα είναι οριοθετημένη και κοινά αποδεκτή. Θα παράγει δηλαδή νομικό αποτέλεσμα.

ΤΟ ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΤΟΥ ΒΡΑΣΤΟΥ ΒΑΤΡΑΧΟΥ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

Η παρούσα ανάλυση υποστηρίζει ότι, ο υβριδικός πόλεμος είναι η συγχρονισμένη και συνδυασμένη εφαρμογή πολιτικών, οικονομικών, πληροφοριακών, κοινωνικών και στρατιωτικών δυνατοτήτων (για την επίτευξη πολιτικών στόχων) με τρόπο που να ελαχιστοποιούνται οι κίνδυνοι που συνοδεύουν τον συμβατικό πόλεμο. Ωστόσο, πολύ συχνά μελέτες, όπως και η παρούσα, εντοπίζουν την έλλειψη αποτελεσματικών αντιμέτρων, υποστηρίζοντας ότι τα δυτικά κράτη εγκλωβισμένα σε νομικούς και δεοντολογικούς περιορισμούς καθίστανται σχεδόν αδύναμα να ελέγξουν τις υβριδικές απειλές. Αυτό όμως που πραγματικά καθιστά δύσκολη την αντίδραση είναι η συγκεχυμένη φύση τους. Και αυτό γιατί δεν γίνονται αντιληπτές, καθόσον οι παραδοσιακοί ενδείκτες επιθέσεως δεν λειτουργούν για τους παραπάνω τομείς. Επομένως ένα «κράτος-στόχος» μπορεί να δέχεται εξαναγκασμούς με τη μορφή επιθέσεων, παρεμβάσεων ή παρεμβολών στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πληροφοριακό τομέα και να μην το αντιλαμβάνεται. Ακόμη χειρότερα όταν οι επιδράσεις αυτές γίνονται συνήθεια και θεωρούνται ως φυσιολογικές.

Το προηγούμενο φαινόμενο εξηγείται από την κοινωνική ψυχολογία με την ακόλουθη αλληγορία. Η αλληγορία αυτή προερχόμενη από πειράματα τον 19ο αιώνα, χρησιμοποιείται συχνά στα οικονομικά, τις επιχειρήσεις και το μάρκετινγκ για να επισημάνει ότι μια αλλαγή προκειμένου να είναι επιτυχής πρέπει να επεισέρεται βαθμιαία. Είναι γνωστή και ως «σύνδρομο του βραστού βατράχου». Έτσι αν βάλεις έναν βάτραχο σε μια κατσαρόλα με βραστό νερό θα βγει αμέσως. Αν όμως τον βάλεις σε μια κατσαρόλα γεμάτη με χλιαρό νερό που θερμαίνεται σταδιακά, ο βάτραχος θα παραμείνει στο νερό και θα βράσει μέχρι θανάτου. Το σύνδρομο αυτό σκιαγραφεί επίσης μια πτυχή της ανθρώπινης ψυχολογίας. Ότι δηλαδή, τείνουμε να δεχόμαστε πράγματα που μας διαφεύγει ότι μας επηρεάζουν αργά αλλά σταθερά, ακόμα και όταν αναλάβουν πλήρως τον έλεγχο της ζωής μας. Έτσι μια μέρα ξυπνάμε και βρισκόμαστε σε βραστό νερό. Και τέτοια είναι η φύση της μετάβασης από την ειρήνη στον υβριδικό πόλεμο²⁹.

Ο υβριδικός πόλεμος μπορεί να αντανakλά σε κάποιο βαθμό νέες ευκαιρίες, τόσο σε στρατηγικό όσο και σε επιχειρησιακό επίπεδο, ωστόσο αντικατοπτρίζει και τη σκόπιμη επιλογή ενός κρατικού ή μη κρατικού παράγοντα να εκμεταλλευτεί τις επιλογές της ασυμμετρίας, του περιορισμένου πολέμου ή των αντισυμβατικών μέσων, με τρόπο ώστε να μην γίνεται αντιληπτός. Ο συγχρονισμός των αποτελεσμάτων, συμβατικών και υβριδικών, είναι επίσης πολύ είναι σημαντικός και ακόμη ποιο πολύ όταν γίνεται σταδιακά. Έτσι, σε μια υβριδική εκστρατεία, οι παραδοσιακές στρατιωτικές δυνάμεις έχουν ένα ρόλο που μπορεί να είναι σημαντικός, αλλά που μπορούν επίσης να μην είναι εμφανής, αδρανοποιώντας τους ενδείκτες επίθεσης παρέχοντας έτσι επαρκή χρόνο για να δημιουργηθεί το απαιτούμενο αποτέλεσμα. Επομένως πρέπει να έχουμε κατά νου ότι, η πιθανή απειλή της στρατιωτικής δύναμης μπορεί να είναι μια σημαντική

29 Η αναγωγή της θεωρίας αυτής στις διεθνείς σχέσεις και σε συνδυασμό με τις στρατηγικές «κατευνασμού», νομίζω ότι παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα. Για μια κατανόηση του «συνδρόμου του βραστού βατράχου» και τους μηχανισμούς της «ολισθηρής πλαγίας» βλ. Dill, D., «The Boiled Frog Syndrome: Or How You Can Behave Unethically Without Realizing It», The Atlantic, 21 Ιουλ 2009, πρόσβαση στο, http://dianadill.org/doc/slippery_slope.pdf (ανάκτηση Φεβ 2019) και αντίστοιχα, Volokh, E., (2003). «The Mechanisms of the Slippery Slope»(PDF). Harvard Law Review, Vol. 116, No. 4. 116 (4): 1026-1137, πρόσβαση στο <http://www2.law.ucla.edu/volokh/slippery.pdf> (ανάκτηση Μάρτιος 2019).

συνιστώσα, αλλά οι συμβατικοί στρατιωτικοί σχηματισμοί είναι πιθανό, να είναι το λιγότερο σημαντικό στοιχείο μιας υβριδικής εκστρατείας. Ως εκ τούτου οι σύγχρονοι στρατοί και μεταξύ αυτών και ο Ελληνικός, συνυπολογίζοντας όλα τα παραπάνω, οφείλουν να ισορροπούν την ανάπτυξη των δυνατοτήτων τους, ανάμεσα στις πραγματικές πολιτικές ανάγκες και τις πραγματικές απειλές. Αυτές δε οι απειλές πρέπει να τοποθετηθούν σε ένα νέο αντιληπτικό πλαίσιο μακριά από προκαταλήψεις και στερεότυπα. Έτσι οι νέες δυνατότητες πρέπει να περιλαμβάνουν κατάλληλα προσαρμοσμένες ένοπλες δυνάμεις, με το καταλληλά καταρτισμένο προσωπικό.

Αυτό που περιέργως είναι απών από την πλειονότητα της βιβλιογραφίας σχετικά με τον υβριδικό πόλεμο, είναι η στρατηγική. Μια στρατηγική προσέγγιση του αντιυβριδικού πολέμου προσφέρει μεγαλύτερη σαφήνεια απ' ότι οι προσπάθειες αντιμετώπισης καθενός από τους συνδυασμούς τρόπων και μέσων με τα οποία διεξάγεται, όπως αυτά πολύ εύκολα μπορούν να εξαχθούν από τα παραδείγματα που αναφέρονται στο βιβλίο. Για την Ελλάδα, η αποτροπή είναι προφανώς μια επιλογή προσέγγισης, αλλά δεν είναι σε καμία περίπτωση η μόνη. Μια στρατιωτική στρατηγική προσέγγιση, που δεν περιλαμβάνει μόνο μια καθαρά στρατιωτική διάσταση, προσφέρει πολύ περισσότερες ευκαιρίες για την αντιμετώπιση και γιατί όχι για την εκτέλεση υβριδικών επιχειρήσεων. Επίσης καθιστά πολύ πιο εμφανή την απαίτηση για πολλαπλές πολυεπίπεδες γραμμές επιχειρήσεων. Έτσι, οι πολιτικές, διπλωματικές, κοινωνικές, οικονομικές και πληροφοριακές επιχειρήσεις θα πρέπει να είναι εξίσου βαρύνουσας σημασίας με τις στρατιωτικές. Συνεπώς η σχεδίαση πρέπει, είτε να συμπεριλάβει ένα πλήρες φάσμα απαντήσεων ακόμη και ίδιας μορφής (δηλαδή υβριδικής), είτε να είναι τόσο αποτελεσματική και συντριπτική που οι υβριδικές μέθοδοι εγκαταλείπονται από έναν εχθρό ως αναποτελεσματικές.

Παρόλα αυτά, από πολλούς αναλυτές υποστηρίζεται ότι μόνο οι πολιτικές δράσεις είναι αυτές που καθορίζουν τη νίκη και όχι η στρατιωτική απόδοση. Αυτό όμως είναι μια πραγματικότητα τόσο αληθινή όσο και οι πόλεμοι που κερδήθηκαν χωρίς την παρουσία στρατιωτών, έστω και «μικρών πράσινων». Κατά την εκτίμησή μου, αυτό που έχει να κάνει με τον εξαναγκασμό του υβριδικού πολέμου, όπως και σε κάθε πόλεμο, είναι ο φόβος. Και φόβος, χωρίς τον φόβο του θανάτου που θα προέρθει από βόμβες ή σφαίρες στρατιωτών ή «τρομοκρατών» είναι διαχειρίσιμος. Έτσι ο υβριδικός πόλεμος επιζητά την διάχυση του φόβου ως πολλαπλασιαστή της ισχύος που προβάλλει. Η καταπολέμηση, λοιπόν του φόβου είναι καίριας σημασίας στο χτίσιμο της αντιυβριδικής στρατηγικής.

Σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής, ο σημερινός χαρακτήρας του πολέμου δηλαδή ο «μη ολοκληρωτικός κλαουζεβιτιστικός πόλεμος», φαίνεται να διαβρώνει ή αλλιώς να υπονομεύει τους καθιερωμένους κανόνες, τα όρια και τα πρότυπα στις διεθνείς σχέσεις. Η υβριδικότητα είναι εν τέλει μια προσπάθεια να υπονομεύσει την πολιτική εξουσία εξ αρχής και όχι ως συνέπεια μακροχρόνιων στρατιωτικών επιχειρήσεων. Στη διπλωματία, είναι η προσπάθεια να διαλύσει τους συμμάχους και τους εταίρους. Στην κοινωνική σφαίρα, είναι μια προσπάθεια να χρησιμοποιηθούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης για να αποθαρρύνουν, να προκαλέσουν αμφιβολίες ή να μπερδέψουν. Στον οικονομικό τομέα, μπορεί να περιλαμβάνει κυρώσεις, την αγορά περιουσιακών στοιχείων, την αγορά πόρων, την παρέμβαση στις τιμές και γενικά τη διασάλευ-

ση των κανόνων και αρχών της αγοράς (συμπεριλαμβανομένης και της εμπιστοσύνης με την ευρύτερη έννοια του όρου). Η στρατιωτική εκδήλωση υβριδισμού, ίσως η πιο γνωστή, μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση στρατηγικών όπως δολοφονία, δολιοφθορά, αποτροπή ή εξαναγκασμό (συμπεριλαμβανομένων των υπερπτήσεων του εθνικού εναέριου χώρου), τη χρήση «αντιπροσώπων» (proxy war) και την τρομοκρατία. Παρόλα τα παραπάνω τα οποία πλέον εξετάζονται και δίνουν έννοια στον υβριδικό πόλεμο, εκείνο στο οποίο πρέπει επιπλέον να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή σε στρατιωτικό επίπεδο αλλά και ερευνητικά είναι αυτό που ονομάζεται «πόλεμος με υποκατάστατα». Μπορεί η συζήτηση να είναι στα αρχικά στάδια και να αφορά το τι πραγματικά συνέβη στους πολέμους του Αφγανιστάν και Ιράκ, ωστόσο εκτιμάται ότι θα μας απασχολεί όλο και πιο έντονα στο μέλλον και ιδιαίτερα, όπως έχει προαναφερθεί όσο ο άνθρωπος θα μειώνει τη συμμετοχή του στα μέσα παραγωγής και αντίστοιχα η τεχνητή νοημοσύνη θα τον αντικαθιστά. Η πεποίθησή μου είναι ότι δεν ανάγεται στη σφαίρα της φαντασίας, σε κάποια στιγμή στο μέλλον, η συζήτηση να έχει μετατοπιστεί από τον υβριδικό πόλεμο σε αυτό που θα ονομάσουμε «πόλεμος χωρίς ανθρώπους»(sic). Έτσι μπορεί να ακούγεται ακραίο, αλλά από τώρα πρέπει να υλοποιηθούν πολιτικές για την ανάπτυξη εγχώριας μικρο και νάνο -τεχνολογίας καθώς επίσης και νευροεπιστημών, για αμυντικούς χερσαίους, ναυτικούς και αεροδιαστημικούς σκοπούς.

Κλείνοντας, πρέπει να αναφερθεί ότι, μπορεί στη χώρα μας να έχει ξεκινήσει δειλά - δειλά η συζήτηση για τον μετασχηματισμό του πολέμου, όμως είναι αναγκαίο να αρχίσει και η συζήτηση για τον μετασχηματισμό της αποτροπής³⁰.

Τέλος, η απάντηση στο ερώτημα αν είναι πιθανός ένας επικαλούμενος «υβριδικός πόλεμος» στη σημερινή και μελλοντική ελληνική πραγματικότητα, η απάντηση αφήνεται στους αναγνώστες, αναλογιζόμενοι τα γεγονότα της 28ης Φεβρουάριου και μετά στις Καστανιές του Έβρου. Σε κάθε περίπτωση, είναι αδικαιολόγητο να αφεθούμε σε μια ζώνη άνεσης και να καταληφθούμε από το «σύνδρομο του βραστόυ βατράχου».

30 Εδώ τίθεται το απολύτως σύγχρονο θέμα, αυτό της παρακμής της αποτροπής. Όλο και πιο συχνά υποστηρίζεται ότι οι παγκόσμιες και περιφερικές συνθήκες, αυτό που εξετάζουμε τώρα, ήτοι, ο υβριδισμός αλλά και η όλο και πιο πολύ προσωποπαγείς πολιτικές ηγεσίες, θέτουν εν αμφιβόλω τις παραδοσιακές αντιλήψεις για την αποτελεσματικότητα της αποτροπής. Και αυτό δεν έχει να κάνει μόνο με τις «υπερδυνάμεις». Κατά την άποψή μου, αυτοί που πρώτα πρέπει να επανεξετάσουν την αποτελεσματικότητα της αποτροπής, όπως εφαρμόζεται τώρα σε περιφερικό επίπεδο είμαστε εμείς και το Ισραήλ. Και αυτό όχι κυρίως γιατί δεν είναι ή δεν είναι τώρα αποτελεσματική η αποτροπή, αλλά διερωτώμενοι για το μέλλον. Οικονομικές ανισορροπίες, πολιτικές αστάθειες, κλονισμός ηγεμονιών και κυρίως νέοι τρόποι πολέμου και οπτικά συστήματα (χωρίς την παρουσία ανθρώπων) κινδυνεύουν να καθορίσουν μια νέα κατάσταση που η αποτροπή μέσω άρνησης ή μέσω αντιπλοίων δεν θα έχει καμία έννοια, για τον απλούστατο λόγο ότι δεν θα υφίσταται κόστος ανθρώπινων απωλειών. Το αν θα υφίσταται άλλου είδους κόστος, όπως για παράδειγμα φόβου ή διαταραχής (οικονομική, κοινωνικής πολιτικής) είναι αυτό ακριβώς που όπως προανέφερα πρέπει να συζητηθεί. Βλ. σχετ. Krepinovich. A. Jr., «Η ισορροπία του τρόμου: Η παρακμή της αποτροπής», Foreign Affairs Hellenic Edition, Αυγ – Σεπ 2019, τευχ. 59, σελ. 95-111.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**Ελληνόγλωσση**

- Kim. W.C. Mauborgne. R, (2006) *Η Στρατηγική των Γαλάζιων Ωκεανών*, Κριτική
- Nye. J, (2004), *Ήπια Ισχύς το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική*, Παπαζήσης.
- Pape.R, Feldman. J, Ευθυμιόπουλος, Π. (μτφ), (2013), *Αποκόπτοντας το Νήμα της Τρομοκρατίας*, Σάκκουλας
- Κολιόπουλος, Κ., (2001) *Η Στρατηγική Σκέψη*, Ποιότητα.

Ξενόγλωσση

- Bracken. P, Bremmer I, Gordon.A, (2008), *Managing Strategic Surprise*, Cambridge University Press.
- The U.S. Army & Marine Corps Counterinsurgency Field Manual, U.S. Army
- Freier. N. P, (2007) *Strategic Competition and Resistance in the 21st Century: Irregular, Catastrophic, Traditional, and Hybrid Challenges in Context*. Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, <https://publications.armywarcollege.edu/pubs/1879.pdf>
- Olsen. A, (2007), *On New Wars*, Oslo Files.
- Strachan. H, (2006), *The Changing Character of War*, European Lecture Delivered at HEI, Geneva,
- TC 7-100 (Hybrid Threat)
- TRADOC G-2
- Vikrant Deshpande, (2018), *HYBRID WARFARE, The Changing Character of Conflict*, PENTAGONPRESS, New Delhi,.
- Williamson. M, Mansoor. P, (2012), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. Cambridge University Press.

Άρθρα - Κείμενα - Διαλέξεις

- Bucala. P, « Iran’s new way of war in Syria», a report by the Critical Threats Project of the American Enterprise Institute and the Institute for the Study of War, Φεβ 2017.
https://www.criticalthreats.org/wp-content/uploads/2017/02/Iran-New-Way-of-War-in-Syria_Final.pdf
- Bartles, C. K. «Getting Gerasimov Right», Military Review, http://usacac.army.mil/CAC2/MilitaryReview/Archives/English/MilitaryReview_20160228_art009.pdf
- Deep, A. «Hybrid War: Old Concept, New Techniques», Small Wars Journal, Μαρ 2015.
<https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-old-concept-new-techniques>
- Dunlap. C, «Lawfare Today: A Perspective», YALE Journal of International Affairs, Winter 2008 <http://yalejournal.org/wpcontent/uploads/2011/01/083111dunlap.pdf>
- Fisher. M, στο D.N.C. Hack, «Echoes of Russia’s New Approach to Power», N.Y. Times,
- General Gerasimov. V, «The Value of Science Is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations», Voenno – Promys Hlennyy Kurier (στα ρωσικά),
<http://vpk-news.ru /articles/14632>
http://www.nytimes.com/2016/07/26/world/europe/russia-dnc-putin-strategy.html?_r=0;
- Gray, C.S. «Recognizing and Understanding Revolutionary Change in Warfare: The Sovereignty of Context». Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2006.
<https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a443403.pdf>
- Hammes. T. X. «Modern Warfare Evolves into a Fourth Generation». Στο, Unrestricted Warfare Symposium: Proceedings on Strategy, Analysis, and Technology, Johns Hopkins University, 14–15 Μαρ 2006
- Higgins. A, Finger, «Pointed at Russian in Alleged Coup Plot in Montenegro», N.Y. Times,
<http://www.nytimes.com/2016/11/26/world/europe/finger-pointed-at-russians-in-alleged-coup-plot-in-montenegro.html>
- Hoffman. F, «Lessons from Lebanon: Hezbollah and Hybrid Wars», Foreign Policy Research Institute, Αυγ 2006. <https://www.fpri.org/article/2006/08/lessons-from-lebanon-hezbollah-and-hybrid-wars/>
- Hoffman, F. G., *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, Potomac Institute for Policy Studies, 2007
http://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar0108.pdf
- Hoffman, F. G., « Hybrid Warfare and Challenges», JFQ, issue 52,2009
- Hoffman. F.,. «The Hybrid Character of Modern Conflict.», στο, Hybrid Warfare and Transnational Threats: Perspectives for an Era of Persistent Conflict, Security Affairs, 2011

- Jasper, S., Moreland, S. «The Islamic State is a Hybrid Threat: Why Does That Matter?», Small War Journal, Δεκ 2014. https://www.researchgate.net/publication/330740964The_Islamic_State_is_a_Hybrid_Threat_Why_Does_That_Matter_The_Islamic_State_is_a_Hybrid_Threat_Why_Does_That_Matter
- Johnson, R. Oil, Islam and Conflict: Central Asia Since 1945, Reaktion, 2007. <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=32ed43c6b171-415c-80c1-b9c5d5f93494%40sdc-v-sessmgr03>
- Kennan, George F. The Inauguration of Organized Political Warfare. Central Intelligence Agency, 1948. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114320.pdf?v=941dc9ee5c6e51333ea9ebbbc9104e8c>
- Krieg. A, Rickli. G.M., «Surrogate warfare: the art of war in the 21st century?», Defence Studies Journal, Νοε 2017, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14702436.2018.1429218?src=recsys>
- Lasconjaris. G, Larsen..J. A.,. NATO's Response to Hybrid Threats., Rome: NDC Forum Paper 24, 2015. <http://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=886>
- Liang. Quo, Xiangsui. Wang, Unrestricted Warfare. Panama City, FL: Pan American Publishing, 2002 <https://www.c4i.org/unrestricted.pdf>
- Luman, R. «Introduction». Στο, Unrestricted Warfare Symposium: Proceedings on Strategy, Analysis, and Technology, Johns Hopkins University, Applied Physics Laboratory, 14–15 Μαρ 2006 <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a597396.pdf>
- Martins. M, «Lawfare: So Are We Waging It?», LAWFAREBLOG, 25 Νοε 2010. <https://www.lawfareblog.com/lawfare-so-are-we-waging-it>
- McFate, M. Jackson. Andrea V., «The Object Beyond War: Counterinsurgency and the Four Tools of Political Competition», Institute for Defense Analyses, Joint Warfighting Analysis Program, Alexandria, Φεβ 2006 <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a489124.pdf>
- McCulloh. T, Johnson. R, «Hybrid Warfare.». JSOU Report 13–4, Αυγ 2013 https://www.socom.mil/JSOU/JSOUPublications/JSOU%20134_McCulloh%2CJohnsonHybrid%20Warfare_final.pdf (ΜΗ ΑΣΦΑΛΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗ)
[https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext /u2/1039016.pdf](https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1039016.pdf) Nicholas M. James III, MAJ US Army Conventional Forces in Gray Zone Conflict, School of Advanced Military Studies, United States Army Command and General Staff College, 2017.
- Owen, W. F. «The War of New Words: Why Military History Trumps Buzzwords» Armed Forces Journal (2009). <http://armedforcesjournal.com/essay-the-war-of-new-words/>
- Sanger. D. E., «White House Confirms Pre-Election Warning to Russia Over Hacking», N.Y. Times <http://www.nytimes.com/2016/11/17/us/politics/white-house-confirms-pre-election-warning-to-russia-over-hacking.html>

- Schadow. N, «The Problem with Hybrid Warfare» War on the Rocks, Απρ 2015.
<https://warontherocks.com/2015/04/the-problem-with-hybrid-warfare/>
- Trenin. D, «Avoiding U.S.-Russia Military Escalation During the Hybrid WAR», Carnegie Endowment for International Peace, Ιαν 2018. https://carnegieendowment.org/files/Trenin_Hybrid_War_web.pdf
- Van Puyvelde. D, «Hybrid War – Does It Even Exist?», NATO Review, <http://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/>
- Wittes. B, «What is Hybrid Conflict?», Lawfare (2015), <https://lawfareblog.com/what-hybrid-conflict>

Διαδίκτυο

- Hybrid CoE(European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats), <https://www.hybridcoe.fi/>
- Quadrennial Defense Review Report, Feb 2010,
<http://archive.defense.gov/qdr/QDR%20as%20of%2029JAN10%201600.pdf>
- Williamson Murray and Peter R. Mansoor, 1–17. New York: Cambridge University Press, 2012. eBook, στο Open Athens (απαιτείται διαθέσιμος λογαριασμός) <http://eds.a.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=0&sid=5f5193b0-aa15-4be4-8281-2505a5d40369%40sdc-v-sessmgr05&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d#AN=458678&db=edsebk>
- TRADOC G-2 https://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/1.08%20IrregularForcesTRADOC_G2_Hdbk_1.08%2020dec10.pdf
- Liang. Quo, Xiangsui. Wang, Unrestricted Warfare. Panama City, FL: Pan American Publishing, 2002. Πρόσβαση σε μετάφραση του κινεζικού κειμένου https://archive.org/stream/Unrestricted_Warfare_Qiao_Liang_and_Wang_Xiangsui/Unrestricted_Warfare_Qiao_Liang_and_Wang_Xiangsui_djvu.txt και σε pdf στο <https://www.c4i.org/unrestricted.pdf>
- <https://www.britannica.com/topic/aggression>
- <http://csef.ru/media/articles/3990/3990.pdf>
- G.A. Res. 25/2625, *Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in accordance with the Charter of the United Nations* (24 Οκτ 1970). <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>
- International Court of Justice, Nicaragua v. United States. Μια περίληψη της απόφασης είναι προσβάσιμη στο, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/6505.pdf>. Ολόκληρη η απόφαση στο, <https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>
- http://www.pircenter.org/media/content/files/12_13943175580.pdf
- http://www.mid.ru/en_GB/press_service/spokesman/answers/-/asset_publisher/OyrhusXGz9Lz/content/id/1091054
<https://www.crisismonitor.gr/2019/04/21/sto-cheilos-neoy-emfylioy-i-sri-lanka-meta-to-tromomparaz-me-toys-138-nekroys>

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

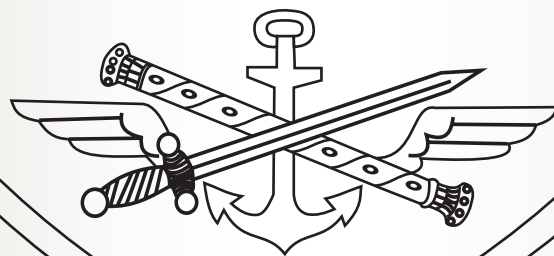
Ο Συνταγματάρχης Βασίλειος Μήτσιος του Δημητρίου αποφοίτησε από την Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων το 1993, ως Ανθυπολοχαγός του Πεζικού. Έχει υπηρετήσει σε Μονάδες Πεζικού και για 20 έτη στις Ειδικές Δυνάμεις όπου και διετέλεσε Διοικητής της 1ης Μοίρας Αλεξιπρωτιστών. Τον Ιούνιο του 2019, μετά την αποφοίτησή του από τη ΣΕΘΑ, τοποθετήθηκε ως Επιτελάρχης στην 3 Μ/Κ ΤΑΞΙΑΡΧΙΑ «ΡΙΜΙΝΙ», όπου και ήταν παρόν στην εξέλιξη των γεγονότων της 28 Φεβ 2020 με την απόπειρα μαζικής παραβίασης των συνόρων στις Καστανιές του Έβρου. Είναι απόφοιτος όλων των προβλεπόμενων σχολείων του Πεζικού και των Ειδικών Δυνάμεων. Την παρούσα περίοδο υπηρετεί ως επιτελάρχης στην 32 ΤΑΞ ΠΖΝ.

Είναι απόφοιτος στο ΜΠΣ «Στρατηγικές Σπουδές Ασφάλειας» του Παντείου Πανεπιστημίου, και τελειόφοιτος στο MBA (Oil & Gas Management) στο Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου (EUC).

ΣΟΦΙΑ ΣΥΝ ΤΕΧΝΗ

70 ΣΕΘΑ
ΧΡΟΝΙΑ

Το έμβλημα της ΣΕΘΑ αποτελείται από τη Θεά Αθηνά, η οποία κρατά στο δεξί χέρι δόρι και στο αριστερό ασπίδα, στο πάνω μέρος φέρεται η επιγραφή «ΣΟΦΙΑ ΣΥΝ ΤΕΧΝΗ», που έχει ληφθεί από την Ιλιάδα του Όμηρου και η σύνθεση της Στρατηγικής Ράβδου, του Ξίφους, της Άγκυρας και των Φτερών και εκλέχθηκε για να τονίσει τη Διακλαδικότητα και τη Διαλειτουργικότητα της Σχολής.

Η Αθηνά ήταν η θεά της σοφίας και της γνώσης της τέχνης του πολέμου, ενώ ήταν μια από τους δώδεκα Θεούς της Ελληνικής Μυθολογίας.

Η ρήση «Σοφία συν Τέχνη» αντιπροσωπεύει απόλυτα την αποστολή και το έργο της Σχολής, καθ' όσον η Σοφία και η Τέχνη του Πολέμου είναι τα στοιχεία που είναι αναγκαίο να διαθέτει ένας άριστος Επιτελής της Εθνικής Άμυνας

Αφιέρωμα 70 χρόνια ΣΕΘΑ

Διαταγή Ιδρύσεως της ΣΕΘΑ

(30η Μαΐου 1950)

Θέμα: Ίδρυσις Σχολής Εθνικής Αμύνης

Τηλ. 26-883

Προς: Σ. Στρατού Α.Σ.Δ.ΑΝ., Σ.Κ.Ε.,
Μεραρχίας, Ταξιαρχίας, Δ/νσεις ΓΕΣ,
Στρ. Δ/νσεις, Στρ. Σχολάς, Κ.Ε.Ν.
ΚΟΙΝ.: Γ.Ε.Ν., Γ.Ε.Α., Αρχηγείον Χωρ.,
Σχ' Εθ. Α., Σ.Ε., Β.Σ.Α., ΣΟΗΠΕ

ΓΕΣ. -45/Π
417188/Φ. 18010/2
Β.Σ.Τ. 902 τή 30.5.50

1. Διά τας ενόπλους Δυνάμεις Στρατού - Αέρος-Ναυτικού άπεφασίσθη ή ίδρυσις και λειτουργία Ανωτάτης Σχολής Επιτελών υπό τόν τίτλον «Σχολή Εθνικής Αμύνης».

2. Σκοπός Σχολής.

(α) Η προπαρασκευή Επιτελών Αξιωματικών Μεγάλων Μονάδων και Γενικών Επιτελείων.

(β) Η κατάρτισις και ή προπαρασκευή Αξ/κών διά τας Ανωτάτας Διοικήσεις.

3. Έδρα τής Σχολής Εθνικής Αμύνης όρίζεται ή Θεσ/νίκη.

4. Διάρκεια Εκπαιδεύσεως 10μηνος περίπου.

5. Έναρξις και λειτουργία από τού Οκτωβρίου 1950.

6. Ο αριθμός τών εκπαιδευομένων εκάστης εκπαιδευτικής σειράς όρίζεται ως κάτωθι:

- 18 Αξ/κοί Στρατού Ξηράς.
- 4 » του Β. Πολεμικού Ναυτικού.
- 4 » τής Β. Αεροπορίας
- 2 » τής Β. Χωροφυλακής.
- 28 Σύνολον

Άπαντες οι ως άνωτέρω θ' άποτελούν (4)

Εκπαιδευτικές ομάδας (Συνδικάτα).

Επί πλέον εις τό τέλος εκάστης περιόδου, θά φοιτήσιν Ανώτεροι τινές υπάλληλοι τού ύπουργείου τών Εξωτερικών και ένδεχομένως Οικονομικών και Εθνικής Οικονομίας, διά τήν παρακολούθησιν ιδία τών γενικών θεμάτων.

7. Εκπαιδευτικών Προσωπικών.

- Δ/τής
- Διευθυντής Σπουδών
- (4) Έκπαιδευταί Ομάδων, έξ ών εις τού Ναυτικού και εις τής Αεροπορίας.

8. Προσόντα Εκπαιδευομένων.

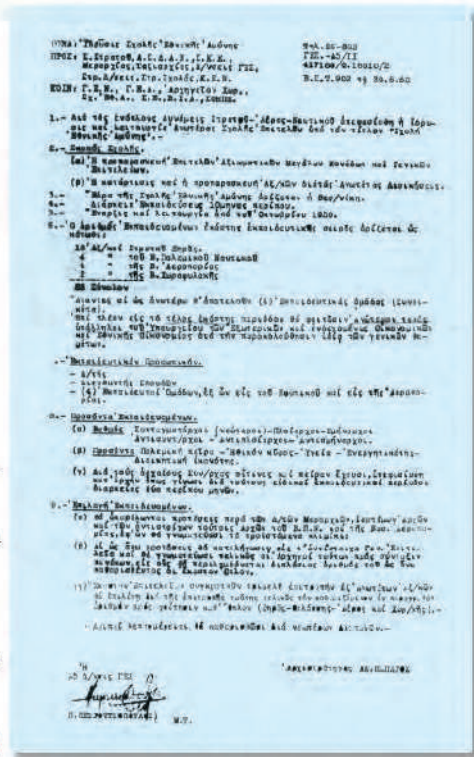
- (α) Βαθμός Συνταγματάρχη (νεώτεροι) - Πλοίαρχοι - Σμηναρχοι Αντισυν/ρχοι - Αντιπλοίαρχοι - Αντισμηναρχοι.
- (β) Προσόντα Πολεμική πείρα - Ήθικόν κήρος - Υγεία - Ενεργητικότης - Διοικητική ικανότης.
- (γ) Διά τούς άρχαίους Συν/ρχας οτινες και πείραν έχουσι, άπεφασίσθη κατ' άρχήν όπως γίνωσιν διά τούτους ειδικά εκπαιδευτικά περιόδοι, διάρκειας δύο περίπου μηνών.

9. Επιλογή Εκπαιδευομένων.

- (α) Θά υποβάλλωνται προτάσεις παρά τών Δ/τών Μεραρχιών, Ισοτιμων Αρχών και τών άντιστοιχών τούτοις Αρχών τού Β.Π.Ν. και τής Βασ. Αεροπορίας, έφ' ών θά γνωματευώσι, τά προϊστάμενα κλιμάκια.
- (β) Αί ως άνω προτάσεις θά καταλήγωσιν εις τ' αντίστοιχα Γεν. Έπιτελεία και θα γνωματευώσι τελικώς οι Αρχηγοί τούτων προς σύνταξιν πινάκων, εις ους θά περιλαμβάνεται διπλάσιος αριθμός τού ως άνω καθορισθέντος δι' έκαστον Όπλον.
- (γ) Έκαστον Έπιτελείον συγκροτούν τριμελή επιτροπήν εξ Ανωτάτων Αξ/κών, θά επιλέγη διά τής έπιτροπής ταύτης τελικώς τόν καθοριζόμενον έν παραγρ. '6' αριθμόν πρός φοιτητήν καθ' Όπλον (Ξηράς - Θαλάσσης - Αέρος και Χωρ/κής).

Λοιπαί λεπτομέρειαι θα καθορισθώσι διά νεωτέρων Διαταγών.

Αρχιστράτηγος Αλ. Παπάγος

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Από τα συμπεράσματα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και την εξέλιξη της τεχνολογίας και της στρατηγικής, προέκυψε επιτακτική η ανάγκη στενού συντονισμού και συνεργασίας όλων των φορέων του κρατικού μηχανισμού και των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας μας.

Την ανάγκη αυτή κάλυψε με τον πλέον ικανοποιητικό τρόπο η ΣΕΘΑ, η οποία από της ιδρύσεώς της παράγει «Επιτελείς Εθνικής Άμυνας», εφοδιασμένους με ένα ευρύ φάσμα γνώσεων σύγχρονης αντίληψης επί του συντονισμού και της συνεργασίας σε Θέματα Εθνικής Άμυνας.

Η 30η Μαΐου 1950 αποτελεί ημέρα ορόσημο για την Σχολή, διότι με τη διαταγή του Αρχιστρατήγου Αλέξανδρου Παπάγου «Διά τας Ενόπλους Δυνάμεις Στρατού Αέρος Ναυτικού απεφασίσθη η ίδρυσις και λειτουργία Ανωτέρας Σχολής Επιτελών υπό τον τίτλο Σχολή Εθνικής Αμύνης. Σκοπός της Σχολής είναι η προπαρασκευή Επιτελών Αξιωματικών Μεγάλων Δυνάμεων και Επιτελείων και η κατάρτιση και προπαρασκευή Αξκών για τας Ανωτάτας Διοικήσεις. Έδρα της Σχολής Εθνικής Αμύνης ορίζεται η Θεσσαλονίκη».

Η ΣΕΘΑ παρέμεινε στη Θεσσαλονίκη μέχρι το 1952, όπου μεταφέρθηκε στην Αθήνα και εγκαταστάθηκε στο κτηριακό συγκρότημα της Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων (ΣΣΕ), όπου και λειτούργησε μέχρι το 1978. Στη συνέχεια μεταφέρθηκε στις εγκαταστάσεις του Στρατοπέδου «ΣΑΚΕΤΑ» στη Νέα Ελβετία μέχρι το 1984, από όπου και μεταφέρθηκε στη σημερινή της έδρα. Η ΣΕΘΑ στεγάζεται στο διοικητήριο της πρώην Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων (ΣΣΕ), που βρίσκεται πίσω από το Άλσος του Πεδίου του Άρεως και συγκεκριμένα επί της οδού Ευελπίδων 6 και Μουστοξύδη.

Το κτήριο της ΣΕΘΑ ονομάζεται «Αβερώνφειο Μέγαρο», τιμής ένεκεν του Εθνικού Ευεργέτη Γεωργίου Αβερώνφ, ο οποίος χρηματοδότησε εξ' ολοκλήρου την ανέγερση του κτηριακού συγκροτήματος της πρώην ΣΣΕ.

Αφιέρωμα 70 χρόνια ΣΕΘΑ

Πεδίον του Άρεως και Συγκρότημα ΣΣΕ (1895)

Η Ιστορία του κτηρίου ξεκινά το 1886 όταν ο Εθνικός Ευεργέτης Γεώργιος Αβέρωφ, ανέθεσε στον διάσημο Γερμανό Αρχιτέκτονα Ερνέστο Τσίλερ την εκπόνηση των αρχιτεκτονικών σχεδίων καθώς και τη σύνταξη του προϋπολογισμού του έργου, δαπάνη η οποία ξεπέρασε το ένα εκατομμύριο χρυσές δραχμές. Η θέση κατασκευής του έργου επιλέ-

χθηκε να είναι η ανατολική πλευρά του Πεδίου του Άρεως, το οποίο χρησιμοποιούνταν από τις Στρατιωτικές Μονάδες της Φρουράς Αθηνών για την εκγύμνασή τους και για την πραγματοποίηση παρελάσεων.

Οι εργασίες κατασκευής άρχισαν το 1889 και ολοκληρώθηκαν 5 έτη αργότερα. Το συγκρότημα της ΣΣΕ κτίσθηκε σε μία έκταση 36,4 στρεμμάτων και αποτελούνταν από 11 κτήρια με 210 αίθουσες, μεγάλα και μικρά δωμάτια. Μεταξύ των κτηρίων διακρίνονταν το Διοικητήριο της Σχολής που ήταν ένα από τα περικαλέστερα κτήρια της Αθήνας.

Διοικητήριο ΣΣΕ (1895)

Το κτήριο είναι διώροφο, επιβλητικό, νεοκλασικού ρυθμού, με κίονες - κλίμακες - μετόπες - εξώστες από λευκό Πεντελικό μάρμαρο, ξύλινες πόρτες, χιτά μαντεμένα κιγκλιδώματα στον περίβολο και με πιο λεπτά σφυρήλατα στους εξώστες.

Είναι επίμηκες, χωρισμένο σε ένα κεντρικό και δύο πλάγια συμμετρικά τμήματα, επιβάλλεται δε με το κεντρικό τμήμα του, αφού αυτό συγκεντρώνει τα περισσότερα λειτουργικά και διακοσμητικά στοιχεία του.

Από το 1970 το κτήριο έχει χαρακτηριστεί από το Υπουργείο Πολιτισμού ως «Διατηρητέο Μνημείο».

Εξώστες Προσθίου

Αφιέρωμα 70 χρόνια ΣΕΘΑ

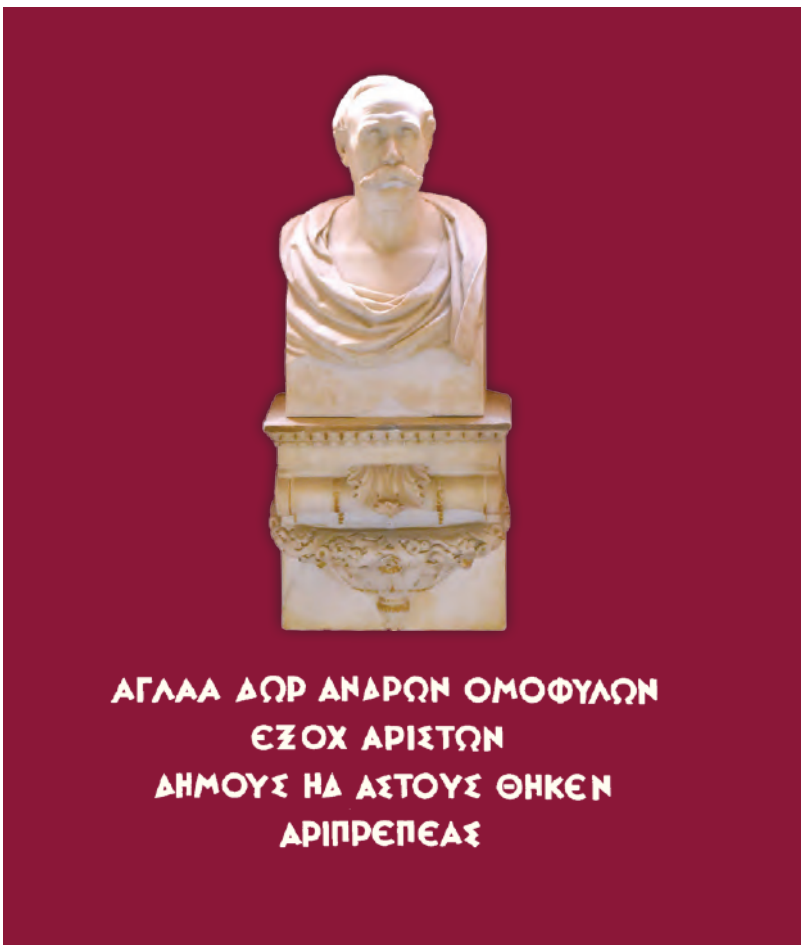
Εσωτερικό Κεντρικής Εισόδου

Είσοδος Αίθουσας Τελετών

Διάδρομος Ισογείου

ΑΓΛΑΑ ΔΩΡ ΑΝΔΡΩΝ ΟΜΟΦΥΛΩΝ
ΕΞ ΟΥ ΑΡΙΣΤΩΝ
ΔΗΜΟΥΣ ΗΔ ΑΣΤΟΥΣ ΘΗΚΕΝ
ΑΡΙΠΡΕΠΕΑΣ

Προτομή Γεωργίου Αβέρωφ

Υπίτος Σφτετιός Β.
Διετέλεσε από
30/5/1950 έως 23/10/1951

Ανγος Αντωνόπουλος Α.
Διετέλεσε από
24/10/1951 έως 4/8/1953

Υπίτος Χρηστέος Α.
Διετέλεσε από
4/8/1953 έως 23/9/1953

Ανγος Παναγιωτακόπουλος Κ.
Διετέλεσε από
25/09/1953 έως 21/12/1953

Υπίτος Δασκαρόδης Α.
Διετέλεσε από
21/12/1953 έως 5/1/1955

Υπίτος Παπαρόγλου Ν.
Διετέλεσε από
5/1/1955 έως 14/7/1956

Υπίτος Ντόκος Π.
Διετέλεσε από
14/07/1956 έως 27/1/1957

Ανγος Παπαρόγλου Ν.
Διετέλεσε από
28/1/1957 έως 27/12/1958

Υπίτος Περρωτής Γ.
Διετέλεσε από
29/12/1958 έως 29/5/1960

Διατελέσαντες Διοικητές

Υπτιος Μανιάτης Π.
Διετέλεσε από
30/5/1960 έως 26/12/1960

Υπτιος Καραγιάννης Γ.
Διετέλεσε από
27/12/1960 έως 13/8/1961

Υπτιος Δημόπουλος Π.
Διετέλεσε από
14/8/1961 έως 27/11/1961

Υπτιος Διαμαντής Θ.
Διετέλεσε από
2/1/1962 έως 2/1/1963

Υπτιος Κατσαδήμας Ι.
Διετέλεσε από
5/2/1963 έως 8/3/1964

Υπτιος Γεωργιάδης Δ.
Διετέλεσε από
8/3/1964 έως 14/6/1964

Υπτιος Παλιασόπουλος Σ.
Διετέλεσε από
15/6/1964 έως 2/8/1964

ΑΝΧΟΣ Χ ΦΟΥΦΑΣ 23/10/65 - 17/10/67

Ανχος Φούφας Χ.
Διετέλεσε από
23/10/1965 έως 17/10/1967

Υπτιος Κολιόπουλος Π.
Διετέλεσε από
18/10/1967 έως 19/8/1970

Υπνχος Ευγενίδης Δ.
Διετέλεσε από
20/8/1970 έως 21/10/1974

Υπνχος Τζαβάρας Α.
Διετέλεσε από
3/10/1974 έως 11/9/1975

Αντγος Ζερβογιάννης Ν.
Διετέλεσε από
12/9/1975 έως 5/10/1976

Αντγος Φουριώτης Α.
Διετέλεσε από
6/10/1976 έως 31/10/1977

Αντγος Κατσιμίχας Κ.
Διετέλεσε από
1/11/1977 έως 9/8/1979

Ανγος Δαμίραλης Α.
Διετέλεσε από
10/8/1979 έως 9/10/1980

Αντγος Παπαδάκης Ν.
Διετέλεσε από
9/10/1980 έως 7/8/1981

Αντγος Δικαϊάκος Β.
Διετέλεσε από
30/7/1981 έως 10/1/1982

Ανγος Τσουτσάνης Χ.
Διετέλεσε από
11/1/1982 έως 2/4/1982

Διατελέσαντες Διοικητές

Αρχος Ζωγραφάκης Κ.
Διετέλεσε από
2/4/1982 έως 20/12/1984

Απτχος Τζαμουράνης Μ.
Διετέλεσε από
21/12/1984 έως 17/3/85

Απτχος Μαμάης Α.
Διετέλεσε από
18/3/1985 έως 26/1/86

Απτχος Αναστασίου Α.
Διετέλεσε από
27/1/1986 έως 7/1/1987

Απτχος Μαυράκης Γ.
Διετέλεσε από
7/1/1987 έως 14/1/1988

Απτχος Μακεδός Φ.
Διετέλεσε από
15/1/1988 έως 15/7/1989

Υπτχος Αθανασίου Β.
Διετέλεσε από
6/7/1989 έως 13/8/1989

Υπτχος Τσαγκαράκης Ν.
Διετέλεσε από
14/8/1989 έως 8/5/1990

Απτχος Μυγδάλης Γ.
Διετέλεσε από
9/5/1990 έως 5/3/1991

Αντγος Χαλκιαδάκης Μ.
Διετέλεσε από
6/3/1991 έως 3/3/1992

ΑΝΤΓΟΣ Χ ΡΟΖΑΚΗΣ 4/3/92 - 25/2/93

Αντγος Ροζάκης Χ.
Διετέλεσε από
4/3/1992 έως 25/2/1993

Αντγος Γκουλούσης Δ.
Διετέλεσε από
20/2/1993 έως 20/12/1993

Αντγος Μπαγιαρτάκης Ν.
Διετέλεσε από
21/12/1993 έως 14/2/1994

Αντγος Παλληγιώργος Λ.
Διετέλεσε από
15/2/1994 έως 16/3/1995

Αντγος Μπεζεριάνος Γ.
Διετέλεσε από
16/3/1995 έως 26/2/1996

Απτγος Κανέλλιος Θ.
Διετέλεσε από
27/2/1996 έως 9/3/1998

Απτγος Μανούσος Π.
Διετέλεσε από
10/3/1998 έως 28/2/1999

Αντγος Βλάσης Γ.
Διετέλεσε από
1/3/1999 έως 7/5/2000

Διατελέσαντες Διοικητές

Αντγος Νικολοδήμος Α.
Διετέλεσε από
8/5/2000 έως 24/2/2001

Αντγος Υφαντής Α.
Διετέλεσε από
24/2/2001 έως 18/2/2002

Αντγος Σπαχίδης Π.
Διετέλεσε από
18/2/2002 έως 18/3/2004

Αντγος Γρετσίας Ε.
Διετέλεσε από
19/3/2004 έως 3/5/2005

Αντγος Κοροβέσης Ε.
Διετέλεσε από
4/3/2005 έως 14/3/2006

Αντγος Σπηλιανάκης Ν.
Διετέλεσε από
14/3/2006 έως 12/03/2007

Αντγος Κουρκούλης Δ.
Διετέλεσε από
13/3/2007 έως 22/2/2008

Αντγος Γιάμπουρας Ι.
Διετέλεσε από
5/3/2008 έως 9/3/2009

Αντγος Θεοφανίδης Κ.
Διετέλεσε από
10/5/2009 έως 12/8/2009

Απτχος Καλαμάτας Κ.
Διετέλεσε από
18/8/2009 έως 4/8/2010

Απτχος Δούμου Γ.
Διετέλεσε από
5/3//2010 έως 13/3/2011

Απτχος Βενέτης Η.
Διετέλεσε από
14/3/2011 έως 10/11/2011

Αντχος Σπυρόπουλος Γ.
Διετέλεσε από
11/11/2011 έως 14/3/2013

Αντχος Μπαρκούκης Γ.
Διετέλεσε από
14/3/2013 έως 14/3/2014

Αντχος Ηλιόπουλος Α.
Διετέλεσε από
14/3/2014 έως 18/3/2015

Αντχος Θωμαΐδης Δ.
Διετέλεσε από
19/5/2015 έως 19/10/2015

Αντχος Τσούνης Δ.
Διετέλεσε από
20/10/2015 έως 8/3/2017

Αντχος Διακόπουλος Α.
Διετέλεσε από
9/3/2017 έως 28/1/2019

Διατελέσαντες Διοικητές

ΣΟΦΙΑ ΣΥΝ ΤΕΧΝΗ

Απτχος Δημητρίου Λ.
Διετέλεσε από
29/1/2019 έως 9/3/2020

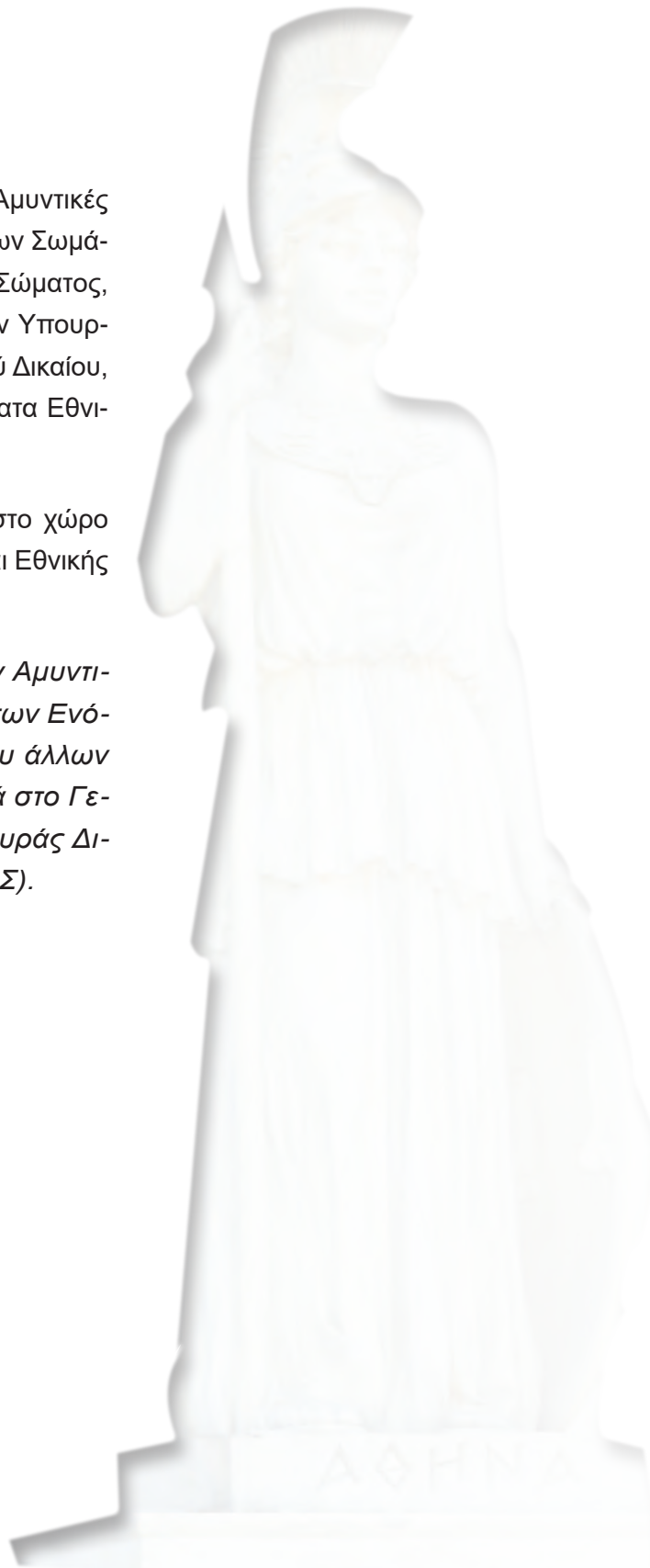

ΑΠΟΣΤΟΛΗ - ΥΠΑΓΩΓΗ

Αποστολή της Σχολής είναι η επιμόρφωση στις Αμυντικές Σπουδές των αξιωματικών των Ενόπλων Δυνάμεων (ΕΔ), των Σωμάτων Ασφαλείας (Ελληνικής Αστυνομίας - Πυροσβεστικού Σώματος, Λιμενικού Σώματος), καθώς και Ανώτερων Υπαλλήλων των Υπουργείων, Οργανισμών και Επιχειρήσεων Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου, με σκοπό να καταστούν ικανοί επιτελείς να χειρίζονται θέματα Εθνικής Άμυνας στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους.

Η ΣΕΘΑ, λειτουργεί και ως επιστημονικός φορέας στο χώρο των Ενόπλων Δυνάμεων για θέματα Αμυντικής Πολιτικής και Εθνικής Στρατηγικής.

Η Σχολή Εθνικής Άμυνας είναι Σχολή Ανωτάτων Αμυντικών Σπουδών διοικούμενη από Ανώτατο Αξιωματικό των Ενόπλων Δυνάμεων βαθμού Αντιστράτηγου ή αντίστοιχου άλλων Κλάδων των ΕΔ. Υπάγεται διοικητικά και εκπαιδευτικά στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας (ΓΕΕΘΑ) και από πλευράς Διοικητικής Μέριμνας στο Γενικό Επιτελείο Στρατού (ΓΕΣ).

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΤΜΗΜΑΤΑ - ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Στη Σχολή δύνανται να φοιτήσουν, κατόπιν επιλογής από το ΓΕΕΘΑ, οι ακόλουθες κατηγορίες σπουδαστών:

- α. Ανώτεροι Αξκοί και των τριών Κλάδων των ΕΔ ύστερα από εισήγηση από τα αρμόδια Επιτελεία.
- β. Ανώτεροι Αξκοί της ΕΛΑΣ, του ΠΣ και του ΛΣ - ΕΛ.ΑΚΤ.
- γ. Υπάλληλοι βαθμού Α΄ Κατηγορίας πανεπιστημιακής εκπαίδευσης διαφόρων Υπουργείων, Κρατικών Οργανισμών Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου, μετά από εισήγηση του ΓΕΕΘΑ και απόφαση του ΥΕΘΑ.
- δ. Ανώτεροι Αξιωματικοί και κρατικοί λειτουργοί της Κυπριακής Δημοκρατίας, των κρατών - μελών (κ-μ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), καθώς και Αξιωματικοί συμμαχικών και φιλικά προσκείμενων χωρών με απόφαση του ΥΕΘΑ.

Κανονική Φοίτηση (ΚΦ)

Η ΚΦ δηλαδή η φοίτηση των σπουδαστών με φυσική παρουσία, είναι διάρκειας επτά έως εννέα μηνών και αρχίζει τον Οκτώβριο. εκάστου έτους Ο αριθμός των εκπαιδευομένων κυμαίνεται μεταξύ 64 - 70 σπουδαστών.

Διαδικτυακή Μάθηση (ΔΙ.ΜΑ.)

Η ΔΙ.ΜΑ είναι διάρκειας δώδεκα έως δεκατεσσάρων μηνών και αρχίζει τον Σεπτέμβριο. εκάστου έτους. Ο αριθμός των εκπαιδευομένων είναι περίπου 190-200 σπουδαστές.

Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ)

Μεταπτυχιακά Τμήματα Σπουδών πραγματοποιούνται στην έδρα της Σχολής σε συνεργασία με το ΠΑΝΤΕΙΟ Πανεπιστήμιο, το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Πανεπιστήμιο PLYMOUTH της Αγγλίας,.

Ειδικά Τμήματα Σπουδών και Ενημέρωσης

Κάθε χρόνο λειτουργούν με μέριμνα της Σχολής και κατόπιν διαταγής του ΓΕΕΘΑ τα ακόλουθα σχολεία:

- α. Διεθνές Σχολείο Σπουδών (από τον Σεπτέμβριο του 2015), τρίμηνης διάρκειας και με συχνότητα μια σειρά το χρόνο, στην αγγλική γλώσσα, με συμμετοχή σε αυτό Ελλήνων αξιωματικών βαθμού Συνταγματάρχου ή αντιστοίχων και στελεχών φίλιων και συμμαχικών χωρών με σκοπό τη διαμόρφωση κοινής αντίληψης και κατανόησης πάνω στα σύγχρονα θέματα Άμυνας και Ασφάλειας και των Διεθνών Σχέσεων.
- β. Σεμινάριο ενημέρωσης νεοπροαχθέντων Ανωτάτων Αξιωματικών και των τριών Κλάδων των ΕΔ (από τον Μάιο του 2018).
- γ. Σχολείο για ενημέρωση των στελεχών και πολιτικού προσωπικού που τοποθετούνται σε θέσεις εξωτερικού, (από τον Μάιο του 2017).

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Η Σχολή διαθέτει:

α. Αίθουσα διδασκαλίας εξοπλισμένη με εκπαιδευτικά βοηθήματα.

β. Αίθουσες εργασίας, εκπαιδευτικών ομάδων (ΕΟ), με τον απαιτούμενο εξοπλισμό.

γ. Αίθουσα Η/Υ, στην οποία οι Σπουδαστές μπορούν να εργάζονται/μελετούν, ενώ επιπρόσθετα δύνανται να έχουν πρόσβαση σε σαρωτές (Scanners), εγγραφείς οπτικών δίσκων (CD Recordable) ώστε να διευκολύνονται στις εργασίες τους.

δ. Ηλεκτρονική Πλατφόρμα Διαδικτυακού Αποθετηρίου, στην οποία οι σπουδαστές αναρτούν τις ατομικές τους εργασίες - διατριβές και τα λοιπά εκπαιδευτικά "προϊόντα" που τους ζητούνται, λαμβάνουν το υποστηρικτικό εκπαιδευτικό υλικό και τέλος ενημερώνονται για σημαντικές ανακοινώσεις επί εκπαιδευτικών θεμάτων και τις πάσης φύσεως προφορικές και γραπτές επιδόσεις τους.

ε. Βιβλιοθήκη που έχει συνδεθεί με το INTERNET και καλύπτει πλήρως τις ανάγκες της εκπαίδευσης. Επίσης, συνεργάζεται με τις βιβλιοθήκες των Σχολών Πολέμου των Κλάδων των ΕΔ.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Τα Προγράμματα Σπουδών, τόσο για την ΚΦ όσο και τη ΔΙ.ΜΑ, συντάσσονται από τη Σχολή και εγκρίνονται από το ΓΕΕΘΑ.

Στη ροή του προγράμματος ΚΦ έχει ενταχθεί και το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Στρατηγικών Σπουδών (ΠΜΣ) του Παντείου Πανεπιστημίου, ώστε η Σχολή μαζί με την υψηλού επιπέδου εκπαίδευση, να παρέχει στους αποφοίτους της και τίτλο Μεταπτυχιακών Σπουδών.

Στο πρόγραμμα της Σχολής έχουν ενταχθεί επισκέψεις για την ενημέρωση των σπουδαστών σε ιστορικά θέματα, θέματα λειτουργίας της Δημόσιας Διοίκησης και εν γένει του κρατικού μηχανισμού, καθώς και επιχειρήσεων Στρατηγικού Ενδιαφέροντος, ώστε οι σπουδαστές να κατανοήσουν τη δυναμική στις σχέσεις και τη συνεργασία μεταξύ τους καθώς και των τρόπων που αυτές επηρεάζουν τη διαμόρφωση της Στρατηγικής Εθνικής Ασφαλείας.

Επιπλέον στο πρόγραμμα της Σχολής έχουν ενταχθεί ημερίδες καθώς και ομιλίες από διακεκριμένους ομιλητές, με σκοπό την πλέον έγκυρη ενημέρωση των σπουδαστών επί ιστορικών θεμάτων αλλά και θεμάτων γεωπολιτικού ενδιαφέροντος και επικαιρότητας.

Η Σχολή, σε κάθε Εκπαιδευτική Σειρά (ΕΣ), προγραμματίζει την πραγματοποίηση επιτελικού ταξιδιού στο εσωτερικό ή εξωτερικό με σκοπό την εμπέδωση από τους Σπουδαστές του σημαντικού γεωστρατηγικού ρόλου της Ελλάδας, στην περιοχή της ΝΑ Μεσογείου αλλά και της αλληλεπίδρασης των όμορων, με τη χώρα μας, χωρών στην ευρύτερη περιφερειακή ασφάλεια της Μέσης Ανατολής και των Βαλκανίων.

Τέλος, στο πλαίσιο συνεργασίας της ΣΕΘΑ με το ΥΠ.ΕΞ., προσκαλούνται σε κάθε ΕΣ Πρέσβεις από τις αρμόδιες διευθύνσεις του, για την παροχή της πλέον επίκαιρης και έγκυρης ενημέρωσης των σπουδαστών σε θέματα διμερών σχέσεων της χώρας μας με όμορες ή μη χώρες.

ΜΕΘΟΔΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η εκπαίδευση διεξάγεται με

α. Διαλέξεις στο αμφιθέατρο και στις Εκπαιδευτικές Ομάδες (ΕΟ).

β. Ημερίδες - Διημερίδες.

γ. Ομαδικές Μελέτες.

δ. Γραπτές εξετάσεις-Ατομικές Εργασίες.

ε. Πρωτότυπες Ατομικές Διατριβές, με θέματα που καθορίζονται από τα ΓΕ τους Καθηγητές ΣΕΘΑ. Τα θέματα αυτά καλύπτουν όλο το φάσμα του προγράμματος εκπαίδευσης.

στ. Βιβλιοκριτικές.

ζ. Εβδομαδιαίες Επισκοπήσεις Επικαιρότητας.

η. Πεντάλεπτες ομιλίες σε μη προετοιμασμένο θέμα από κάθε σπουδαστή.

θ. Άσκηση Χειρισμού Κρίσεων.

ι. Άλλες εργασίες κατά περίπτωση.

ΑΠΟΦΟΙΤΗΣΗ ΣΠΟΥΔΑΣΤΩΝ

Για την αποφοίτηση των σπουδαστών οργανώνεται Ειδική Τελετή, στην οποία προσκαλείται/παρίσταται η Α.Ε. ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας η Πολιτική Ηγεσία του ΥΠΕΘΑ, και άλλων Υπουργείων, ο Αρχηγός ΓΕΕΘΑ και οι Αρχηγοί των ΓΕ, καθώς και Πρέσβεις χωρών. Τα πτυχία στους απόφοιτους της ΣΕΘΑ απονέμονται από τον ίδιο τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Σε όλους τους σπουδαστές που αποφοιτούν ευδοκίμως απονέμεται «Πτυχίο Επιτελούς Εθνικής Άμυνας στις Αμυντικές και Στρατηγικές Σπουδές». Οι αποφοιτησάντες τοποθετούνται σε Επιτελικές θέσεις των ΕΔ στο εσωτερικό ή και στο εξωτερικό.

Από τη Σχολή δίνεται ιδιαίτερη σημασία στη διατήρηση δεσμών με τους αλλοδαπούς απόφοιτους, παρέχοντας διαρκή ευκαιρία ανταλλαγής απόψεων και εμπάθυνσης των σχέσεων που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Σχολή λαμβάνοντας υπόψη τη συνεχώς εξελισσόμενη τεχνολογία, το μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον και τις σύγχρονες απαιτήσεις και έχοντας επίγνωση της αρχής ότι η ικανότητα των στελεχών, πέραν των άλλων, διαμορφώνεται ανάλογα με την παρεχόμενη επιμόρφωση και εκπαίδευση, έχει θέσει ως κύριες προτεραιότητες τα ακόλουθα:

- α. Την πρόσκληση διακεκριμένων εξωτερικών ομιλητών.
- β. Τη συνέχιση των Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών με τα Πανεπιστήμια ΠΑΝΤΕΙΟ και PLYMOUTH, καθώς και τη συνεργασία με ΑΕΙ της χώρας.
- γ. Τη συνεργασία, με την Ακαδημία Άμυνας και Ασφάλειας (ΑΑΚΑ) του Υπουργείου Άμυνας της Κύπρου με τη σύναψη Μνημονίου για την προώθηση της εκπαίδευσης και την προαγωγή εφαρμογών σε θέματα άμυνας και ασφάλειας.
- δ. Τη στενή συνεργασία με Σχολές Άμυνας του εξωτερικού με σκοπό τη δημιουργία συνεργειών και συναντίληψης σε θέματα Άμυνας και Ασφάλειας της περιοχής της ΝΑ Μεσογείου.
- ε. Την οργάνωση και διεξαγωγή από τη Σχολή σεμιναρίων - ημερίδων - διημερίδων σε επίκαιρα θέματα και τη συμμετοχή σε αντίστοιχα διεξαγόμενα από επίσημους φορείς με αντικείμενο την Εθνική Άμυνα, Ισχύ και Ασφάλεια.
- στ. Τη μηχανοργάνωση των λειτουργιών της ΣΕΘΑ, ώστε να αυτοματοποιηθούν οι διαδικασίες της παρεχόμενης εκπαίδευσης - επιμόρφωσης.
- ζ. Τη βελτίωση των εγκαταστάσεων και την περαιτέρω ανάπτυξη της υποδομής της ΣΕΘΑ, για την καλύτερη εξυπηρέτηση των σπουδαστών.
- η. *Τη διαρκή αξιολόγησή του συντελούμενου έργου και την επικαιροποίηση των προγραμμάτων της.*

Αφιέρωμα 70 χρόνια ΣΕΘΑ

ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ

Ομιλίες προσωπικοτήτων

Επίσκεψη του Αρχηγού ΓΕΕΦ
Αντιστρατήγου Ηλία Λεοντάρη.
(27 Δεκεμβρίου 2020)

Επίσκεψη στη Σχολή Εθνικής Άμυνας του
Στρατιωτικού Ακολουθού του Ην. Βασιλείου
στην Ελλάδα Πλοίαρχου Tim Ferns του Royal Navy.
(9 Ιουλίου 2020)

Σεμινάριο Ενημέρωσης Νεοπροαχθέντων Ανωτάτων Αξιωματικών που διεξήχθη στην αίθουσα διαλέξεων (Αμφιθέατρο «Ιωάννης Καποδίστριας») του Πολεμικού Μουσείου Αθηνών. (22 Ιουνίου έως και 26 Ιουνίου 2020)

Επίσκεψη του Πρέσβη της Γαλλικής Δημοκρατίας στην Ελλάδα κ. Patrick Maisonnave. (17 Ιανουαρίου 2020)

Επίσκεψη του Πρέσβη του Βασιλείου της Νορβηγίας στην Ελλάδα και την Κύπρο κ. Frode Overland Andersen. (15 Ιανουαρίου 2020)

Επίσκεψη στη Σχολή του Προέδρου της Στρατιωτικής Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Ένωσης Στρατηγού Κλαούντιο Γκρατσιάνο (Claudio Graziano), στο πλαίσιο επίσημης επίσκεψής του στην Ελλάδα. (7 Φεβρουαρίου 2020)

Επίσκεψη της Πρέσβειρας της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας στην Ελλάδα κας Zhang Qiye. (21 Φεβρουαρίου 2020)

Δραστηριότητες

Επίσκεψη του Επίτιμου Αρχηγού ΓΕΕΘΑ και πρώην Προέδρου της Στρατιωτικής Επιτροπής της Ε.Ε. Στρατηγού ε.α. Μιχαήλ Κωσταράκου (6 Μαρτίου 2020)

Σεμινάριο Ενημέρωσης Νεοπροαχθέντων Ανωτάτων Αξιωματικών, ο Δκτης Αντγος Σπύρος - Γεράσιμος Ρώσσης και το επιτελείο της Σχολής παρακολουθούν τις διαλέξεις. (22 Ιουνίου 2020)

Επίσκεψη της 72η Εκπαιδευτικής Σειράς Κανονικής Φοίτησης της Σχολής Εθνικής Άμυνας στη Βουλή των Ελλήνων, στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων της. (19 Φεβρουαρίου 2020)

Τελετές ΣΕΘΑ

Από την εναρκτήρια ομιλία του Δκτου της Σχολής Αντχου (Ι) Λαμπράκη Δημητρίου για το 5ο Διεθνές Τμήμα Σπουδών της Σχολής με τίτλο International Senior Course in Applied Strategy». (9 Σεπτεμβρίου 2019)

Ο Δκτης της Σχολής χαιρετά τους σπουδαστές του 5ου Διεθνούς Τμήματος σπουδών. (9 Σεπτεμβρίου 2019)

Επίσκεψη του Πρέσβη της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ελλάδα κ. Κυριάκου Κενεβέζου. (7 Φεβρουαρίου 2020)

Δραστηριότητες

Τελετή κοπής της Πρωτοχρονιάτικης Πίτας, από το Διοικητή της Σχολής Εθνικής Άμυνας Αντιπτέραρχο (Ι) Λαμπράκη Δημητρίου, για το έτος 2020. (14 Ιανουαρίου 2020)

Την Παρασκευή 21 Φεβρουαρίου 2020 έλαβε χώρα στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, παρουσία της Πρύτανη κα. Ισμήνη Κριάρη και των καθηγητών κ. κ Κωνσταντίνου Κολιόπουλου και Χαράλαμπου Παπασωτηρίου, η ορκομοσία 23 σπουδαστών (18 Αξιωματικών του ΣΞ, 3 Αξιωματικών του ΠΝ και 2 Αξιωματικών της ΠΑ) της 5ης ΕΣ του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στις «Στρατηγικές Σπουδές Ασφαλείας» που συνδιοργανώθηκε μεταξύ του Παντείου Πανεπιστημίου και της ΣΕΘΑ.

Τελετή παράδοσης παραλαβής της Διοίκησης της Σχολής Εθνικής Άμυνας, από τον Αντιπτέραρχο (Ι) Λαμπράκη Δημητρίου στον Αντιστράτηγο Σπύρο-Γεράσιμο Ρώσση. (17 Μαρτίου 2020)

